# ما شاء الله لا قوة الا بالله

از تالیفات مولوی محمد عبدالکریم خان صاحب …

باہتمام محمد عبدالرحمن …

در مطبع نظامی واقع کانپور مطبوع گردید ۱۲۹۳ھ

بسم الله الرحمن الرحیم

الحمد لله رب العالمین والعاقبة للمتقین والصلوٰة والسلام علی خیر
خلقه ونور عرشه محمد سید الاولین والآخرین
وعلی آله الطیبین الطاهرین واصحابه اجمعین
اما بعد بندہ ہیچمدان محمد عبد الکریم خان المتخلص بو الا منصرم کا ناظم
عدالت ریلوی علاقہ [illegible] مولوی غلام محمد مہدی المتخلص بصف ا
مترجم تفسیر جلالین و کیمیای سعادت ابن محمد عاشق الدین خان المتخلص
وفا ابن مولوی حافظ محمد معروف [illegible] غفر الله ذنوبهم

سخندانان نکته سنجان باریک بین عرضه میدهم چون هر یکی اهل قلم سررشته

علیحده علیحده این محکمه هنگام جلسه هر روزه حسب دستور و ضابطه سرکار مسودات

اجوبه مراسلات و روبکارهای موصوله عدالتهای دیگر و گوشوارجات مقدمات

فوجداری و فیصلنامجات مقدمات دیوانی وغیره کو اغذ مترجم فارسی بنا بر ملاحظه

و اصلات و تحریر تجاویز اخیره پیش می کردند و بسبب عدم معاینه کتب لغات بکمی مهارت

انکار متعلقه خود با اکثر تحریرات آنان باملای الفاظ و لفظ و معنی آن غلطی

و سقمی ظاهر می شد نظر برین بهمت وجرأت عمده بالا دستی مطابق حوصله و معلومات

ناقص خود بموجب مطالعه غیاث اللغات و سراج و منتخب و برهان وغیره کتب

معتبره و بعد نوشتن تجاویز اخیره و مبسوطی و تصحیح مسودات پیش شده آنچه که

تصریح و صراحت صحت الفاظ بتفهیم کلی پرداختم بفضله تعالی شانه بنده

احقر محمد عبدالرحیم زاد الله عمره و شوق علیه آنرا که چند اوراق

فراہم کردہ در سنہ ۱۲۹۳ یکہزار و دو صد و نود و سہ بعد ترتیب

ابواب و تحریر الفاظ بطرز نو و سریع الفہم خواص و عوام ازین

جانب خواستگار نامش گشت پس من ہیچمدان موافق خواہش

آن اوراق ہذا موسوم بہ فرہنگ و کلا کردم اگر درین اوراق

ناظران حال و استقبال بصحت الفاظ سہو و خطا ملاحظہ فرمایند بمفحوای

کلام الانسان مرکب من الخطاء و النسیان

بعفو قصور بشیوۂ لطف و کرم بقلم اصلاح جاری دارند الٰہی این اوراق

را بفضل کامل خود زیور قبول خلائق عطا فرما شعر

| | | |
|---|---|---|
| | غرض نقشیست کز ما یاد ماند<br>کہ ہستی را نمی بینم بقائی | |

## باب الالف

| غلط العوام | صحیح | معنی |
|---|---|---|
| آثار | استار | وزن معروف |
| آخوند | آخوند | اوستاد و معلم |
| آراضی | اراضی | جمع ارض بخلاف قیاس [illegible] |
| آگردان | آزردن | مخفف آزاردن |
| آذوقه وازقه | آذوقه وازقه | [illegible] |
| استر | آستر | ضد بره |
| احاد | آحاد | جمع احد بمعنی واحد |
| آمدن و آمده | آمدن و آمده | معروف |
| اجنته مستعمل جمع جن | اجنه | جمع جنین [illegible] جنس |
| اچار | آچار | معروف |

| غلط العوام | صحیح | معنی |
|---|---|---|
| ادینه | آدینه | روز جمعه |
| آرا | اره | آله معروف |
| ازار | آزار | بیماری |
| اژدها | اژدها و اژدر | مارکلان |
| افیم | افیون | تریاک معروف |
| اسچی بمعنی پیاده رکاب | آچی | لفظ ترکی [illegible] |
| اخدی | احدی | [illegible] |
| اخبار بمعنی اخبار [illegible] مطبوع شوند | اخبار | جمع خبر و احادیث نبوی صلی الله علیه وسلم و تواریخ |
| اخوان | اخوان | جمع اخ بمعنی برادر |

| غلط العوام | صحیح | معنی |
|---|---|---|
| ادعیه | اَدعِیه | جمع دعا |
| ارجمند | ارجمند | [illegible] |
| آذر | آذر | نام پدر ابراہیم علیہ السلام |
| ازار | ازاء | مقابل |
| ارگن | ارغن و ارغون و ارغنون | نام ساز |
| الخالق | الخالق و [illegible] | [illegible] |
| اوریه | یوزمه | دوخت پایک |
| اثر و ہام | اژدِہام | انبوه کردن مردم و غیره |
| ازلی | ازلی | منسوب بازل [illegible] |
| الانه | الا | بمعنیش اگر نه است |

| غلط العوام | صحیح | معنی |
|---|---|---|
| از کار خود استعفاد ابان | از کار خود استعفا کردن | [illegible] |
| آسلوب | اُسلوب | وضع و طرز و گونه و روش |
| استیلام | اِستلام | بوسیدن سنگ اسود یا بدست یا [illegible] کنایه است بوسیدن |
| اسوه | اُسوه | پیشوا در مهمات |
| اریب | اُریب | معروف |
| استین | آستین | معروف |
| اینک | عینک | چشمک |
| ابرق | ابرک | ستاره زمین |
| آب جم جم | آب زمزم | معروف |

| غلط العوام | صحیح | معنی |
|---|---|---|
| آسامی و آسامی<br>آسامیان | اسامی | جمع جمع اسم است چه اسامی جمع اسمات و اسمات جمع اسم است |
| اشعث | اشعب | نام طماعی که بعیس [illegible] آن طمع [illegible] اشعب گذ [illegible] [illegible] نام [illegible] |
| اشعه | اشعه | جمع شعاع |
| اشرفی | اشرفی | [illegible] |
| اصطبل | اصطبل | مکان بستن ستوران |
| اصمعی | اصمعی | یکی از تابعین بود [illegible] عرب منسوب [illegible] کہ اصمع نام [illegible] |
| افندر<br>بمعنی برادر [illegible] | افندر | برادر [illegible] گویند |
| اقربا و اقربا | اقربا | جمع قریب خویشاوند |
| اقلیم | اقلیم | [illegible] عبارت از [illegible] |

| غلط العوام | صحیح | معنی |
|---|---|---|
| الوش<br>بواو | الش | [illegible] |
| الحال | الحال | اکنون |
| الیه | الیه | [illegible] گوشت [illegible] |
| اسی آهی<br>[illegible] | آهی | [illegible] |
| امرا | اُمَرا | جمع امیر |
| آمن | امن | بی هراس شدن |
| اصفهانی<br>[illegible] حضرت مسلم | اصفهانی | [illegible] حضرت علی |
| آماسے | آمانی | [illegible] |
| انتما<br>[illegible] | انتما | [illegible] شدن |

| غلط العوام | صحیح | معنی |
|---|---|---|
| انوشیت | انوشت | زن شدن داده |
| انتظاری (بیای مصدری) | انتظار | چیزی را چشم داشتن |
| انگاشتن | انگاشتن | دانستن و پنداشتن |
| انارین | رُمّانین | [illegible] |
| انبوه | اُنبوهه | تازه آفتابه و ماشوره |
| اُویس قرنی | اُوَیس قَرَنی | نام ولی کامل منسوب به قرن [illegible] |
| اَیالت | اِیالت | سیاست و نگاه داشتن |
| ایزاد | ازاده | زیاده |

## باب الباء

| غلط العوام | صحیح | معنی |
|---|---|---|
| بازی کوش | بازی گوش | [illegible] |

| غلط العوام | صحیح | معنی |
|---|---|---|
| بان (بمعنی درخت سنجد و بکاین) | بان | [illegible] |
| پاستان | باستان | قدیم و گذشته و کهنه |
| بازُرگان | بازَرگان | [illegible] |
| بادنجان | بادِنجان | ترکاری معروف معرب بادنگان که به هندی بینگن گویند |
| بغیچه | باغچه | باغ کوچک |
| بالمشافها | بالمشافهه | باره بروی سخن گفتن |
| بتانه | بِطانه | استر قبا و غیره و بمعنی اندرون شکم نیز |
| بالش | بالشت | وجب |

| غلط العوام | صحیح | معنی |
|---|---|---|
| بجول وجول<br>بواو معروف | بجول<br>بواو مجهول | استخوان [illegible] |
| بدین | بدین | باین |
| بدنی | بدنی | منسوب بدن |
| برکت | برکت برکت | بالیدن وافزون شدن |
| براز | براز | [illegible] آدمی و بعضی حیوان آمده است |
| براهین | براهین | جمع برهان |
| برخورداری ونورچشمی<br>بیای تانیث [illegible]<br>بجز نوشتن | برخورداری و<br>نورچشمی<br>بیای متکلم | برخوردار من<br>ونور چشم من |
| بسطت | بسطت | [illegible]<br>وکنایه از دوستی |
| بسطام | بسطام وبسطام | نام شهریست که<br>مولد حضرت بایزید است |
| بساتین | بساتین | جمع بستان |

| غلط العوام | صحیح | معنی |
|---|---|---|
| بشارت | بشارت وبشارت | خبر خوش |
| بعضی<br>[illegible] | بعض | پارهٔ ازچیزی |
| بغداد | بغداد | [illegible] |
| بغرسنند | بغرستند | [illegible] |
| بقال<br>بمعنی تره فروش | بدال | [illegible] |
| بکارت<br>وبکارت | بکارت | دوشیزگی |
| بلخ | بلخ | نام شهریست از<br>خراسان |
| بلادر | بلادر | ثمر درختی است [illegible]<br>آنرا بهلانوا گویند |
| بناگوش | بناگوش | نرمهٔ گوش |

| غلط العوام | صحیح | معنی |
|---|---|---|
| بُلہوس | بوالہوس | صاحبِ عشق و دیوانگی و حریص |
| بوتات نوسیے | بیوتات نویسی | جمع بیوت و بیوت جمع بیت کہ بمعنی خانہ باشد |
| بہجت | بہجت | شادمانی و تازگی و زیبائی و خوبی |
| بہادر | بہادر | شجاع لفظ ترکی است |
| بی نوکر | نانوکر | بمعنی شخص نوکری پیشہ کہ بجائی نوکر نباشد |
| بیگم | بیگم | زن عمدہ و منسوب بہ خوانین بمعنی امیر زن |
| بیابان | بیابان | بی آب شوندہ بمعنی صحرا سبب بی آب |
| بیوہ | بیوہ | معروف |
| بادشاہ | پادشاہ | معروف |
| بادم | بادام | میوۂ مشہور |

| غلط العوام | صحیح | معنی |
|---|---|---|
| باہرچی / بابرچی | باورچی | معروف |
| بیت | بید | شاخ درخت مشہور |
| پدر | پدر | معروف |
| پرستار بمعنی خاص کنیز | + | [illegible] |
| پرتو بمعنی سایہ | + | فروغ و روشنی عکس و شعاع کہ از جرم نورانی ظاہر شود |
| پلیٹ | پلید | معروف |
| پلنگ بمعنی چیتا | پلنگ | نام درندہ است کہ عرب آن را نمر گویند |
| پینہ دوز بر دوزندہ کہنہ دوز | پنبہ دوز | کسی کہ پارۂ کہنہ خرقہ دوزد |
| پنجاہ | پنجاہ | نام عدد معروف |
| پلاو | پلاو | طعام مشہور روغن با گوشت |

[illegible]

| غلط العوام | صحیح | معنی |
|---|---|---|
| بُوپچی<br>بواو معدوله | بُوپُچی<br>بواو معدوله | گدای ره‌نشین |

## باب التاء

| غلط العوام | صحیح | معنی |
|---|---|---|
| تاجر | تاجِر | سوداگر |
| تابع وار | عنوان پروا | + |
| تاهنوز | هنوز | اکنون تا حال |
| تالاش | تلاش | سعی و کوشش |
| تاالی الآن | الی الآن | تا حال |
| توا | تابه | معروف |
| تندور | تنور | جای پختن نان |
| تام بخش | طعام بخش | [illegible] |

| غلط العوام | صحیح | معنی |
|---|---|---|
| تعیناتت | تعیینات | شخص تعیین کرده شده بطرفی و کاری |
| تتمّه | تتمّه | بقیه و آخر چیزی |
| تخاقوئیل<br>[illegible] | تخاقوئیل | نام سال ترکی |
| تذکار | تذکار | ذکر نمودن |
| تدرو | تدرو | مرغ صحرائی |
| تصدیعه | تصدیع | تکلیف دادن |
| تنگ | تنگ | [illegible] |
| تغاو تمغه | تمغا | [illegible] |
| تلسیم | تلثیم | بوسیدن لب [illegible] چیزی را |
| تنباکو<br>بلفظ نوشیدن | تنباکو<br>بلفظ کشیدن | معروف |

| غلط العوام | صحیح | معنی |
|---|---|---|
| تونگر (بدون الف) | توانگر | صاحب قدرت |
| توقع وتوقہ | توقّع | امید |
| تواضع | تواضُع | فروتنی نمودن خود را فروتر نمودن |
| توانین | تنانین | اژدہا — جمع تنین |
| توان | تُوان | زور وقوت |
| توشدخانہ | توشک خانہ | جای توشک [illegible] است |
| توجہ | توجُّہ | روی بسوی کسی یا بسوی کسی آوردن |
| توبہ | توبہ | از گناہ بازگشتن |
| تیار | طیار | آمادہ ومہیا |

## باب الثاء

| غلط العوام | صحیح | معنی |
|---|---|---|
| ثُقات | ثِقات | جمع ثقہ |
| ثُنایا | ثَنایا | چہار دندان پیشین از دوازدہ |

## باب الجیم

| غلط العوام | صحیح | معنی |
|---|---|---|
| جُلّاب | جُلّاب | مسہل |
| چاکو | چاقو | آلہ معروف |
| جاوَید | جاوِید | ہمیشہ |
| جاربِردی | جاربَردی | نام شرح شافیہ و این منسوب است به جاربرد که شہریست و لفظ جاربرد معرب چاربرد است |
| جبینت | جَبین | پیشانی |
| جبرۃ | جبریہ | جماعتی ست که میگویند که بندہ را در کار اختیار نیست |
| جُبلی | جَبَلی | منسوب بجبل |

| معنی | صحیح | غلط العوام |
|---|---|---|
| هر چیز که نو باشد | جدید | جدیدی |
| ریش و زخم | جِراحت | جَراحت |
| صف کشیدن آن گروه [illegible] | جَرگه | جِرگه |
| آنچه از گناهکار گیرند | جُرمانه | جَریمانه |
| موی مرغول | جَعد | جُعد |
| نام دو ماه عربی | جمادی الاولی<br>جمادی الآخره | جمادی الاول<br>جمادی الثانی |
| گروه | جُمهور | جَمهور |
| + | جماعه‌دار | جمعدار |
| درگاه و آستانه | جَناب | جُناب |
| [illegible] اسپ تیزرفتار | جَوّاد | جَواد |

| معنی | صحیح | غلط العوام |
|---|---|---|
| همسایگی | جِوار و جُوار | جوار |
| [illegible] | جُوارِش | جَوارِش |
| نادانی | جَهالت | جِهالت |
| نادانی و نادانستن | جَهل | جِهل |
| فرشی منقش | جاجم | جازم |
| [illegible] | جانور | جنور |
| [illegible] | جوالدوز و جوال | جُوالی |
| نام دو دست | چپ و چپاس | چپاه |
| [illegible] | چپروه | جبروه |
| قاشق و کفگیر کوچک | چُمچه | چچپ |

| غلط العوام | صحیح | معنی |
| --- | --- | --- |
| چنار | چنار | [illegible] |
| چنگ پنجہ | چنگ | پنجہ دست و نام ساز و چیزی کہ خمیدہ و باشد |
| چقاچق | چقاچق | آواز تیر |
| چبوترہ | چوترہ | معروف |

## باب الحاء

| غلط العوام | صحیح | معنی |
| --- | --- | --- |
| حاوق | حاذق | زیرک و دانا و استاد و کامل |
| حبشی | حَبَشی | منسوب بہ حبش |
| حچامت سنگی بہ نشینا | حجامت | خون کشیدن از بدن آدمی کو حجب است و بشانہ کاف |
| حجام | حلاق و موتراش | + |
| حجلہ | حجلہ | [illegible] |

| غلط العوام | صحیح | معنی |
| --- | --- | --- |
| حداقت | حذاقت | زیرکی و دانائی |
| حرکت و حرکت | حرکت | + |
| حرمین | حرمین | کعبہ و روضہ منورہ آنحضرت صلعم |
| حسود | حسود | بدخواہ و بسیار حسد کنندہ |
| حسب الغر مودہ | حسب الامر | + |
| حشمت | حشمت | دبدبہ و بزرگی |
| حطام | حطام بروزن غلام | [illegible] |
| حقارت | حقارت | خواری |
| حلوان | حلام و حلان | بچہ بز و گوسفند و برہ |
| حوصلہ و حوصلہ | حوصلہ | معدہ مرغ سے نہند چو تا |

| غلط العوام | صحیح | معنی |
|---|---|---|
| حوالیہ | حوالیہ | گرد اگرد او |

# باب الخاء

| غلط العوام | صحیح | معنی |
|---|---|---|
| خنجہ | خُنجبہ | تمر ہندی |
| خُتلی | خَتلی | [illegible] |
| خلفہ | خُرفہ | ترہ معروف |
| خوردادو | خُرداد | نام ماہ شمسی |
| خجالت | خَجلت | مصدر [illegible] شرمندہ شدن |
| خجستہ | خُجستہ | ہمایون و مبارک |
| خدمات | خَدَمات | جمع خدمت |
| خنق | خنق | [illegible] |
| خنداج | خَداج | [illegible] |

| غلط العوام | صحیح | معنی |
|---|---|---|
| خورسند | خُرسند | قانع و خوش شاد [illegible] |
| خراسطے و خراسے | خراطین | [illegible] |
| خرمن | خرمن | تودہ [illegible] |
| خزانہ | خزانہ | [illegible] |
| خسارہ | خسارہ | زیان [illegible] |
| خفیاق دشت بیابان | خفچاق | [illegible] |
| خفقان | خفقان | نام مرض |
| خفاجہ | خفاجہ | [illegible] |
| خفگی | خفگی | [illegible] غضب [illegible] |
| خلاب | خلاب | آب و گل [illegible] |

| غلط العوام | صحیح | معنی |
|---|---|---|
| خِلعت | خِلعت | جامهٔ دوخته که کسی را پوشانند |
| خِلوت | خَلوت | تهی شدن تنهائی و خالی شدن مکان |
| خلِش | خَلِش | خلیدن و خصومت و مناقشه |
| خلاصی | خلاص | رستگاری |
| خُورد | خُرد | ضد بزرگ |
| خورشَید | خورشید | آفتاب |
| خُوش | خوش | شاد و خوب |
| خُویش تَبار | خویش | قوم و قریب و خود |
| خورده | خرده | ریزهٔ هر چیز و نکته و عیب و اخذ |
| خِهی | خَهی | کلمهٔ تحسین و تعجب مثل شهی |

| غلط العوام | صحیح | معنی |
|---|---|---|
| خِیره کُش یعنی خفیف کُش | خیره کُش | بی‌حیا و بی‌باک و ظالم |
| خِیال | خَیال | پندار و صورتی که در خواب دیده یا در بیداری تصور کرده شود |
| خِیمه | خَیمه | معروف |

## باب الدال

| غلط العوام | صحیح | معنی |
|---|---|---|
| دُلّان | دالان | معروف |
| دَباغت | دِباغت | پاک کردن پوست |
| دُبّه | دَبّه | ظرف چرمی که از چرم خام سازند اکثر در آن روغن پر کنند |
| دُعوات | دَعوات | جمع دعوت که دعاست |
| دوکان | دُکّان | معروف |
| دِمار یعنی دماغ | دَمار | هلاک |

| غلط العوام | صحیح | معنی |
|---|---|---|
| دنیوی دنیاوی و دنیائے | دُنیوی | منسوب به دنیا |
| داوات | دوات | ظرفیکه دران سیاهی نگاه دارند |
| دوچاره باظهار ها | دوچار بواو معدوله [illegible] | مقابل |
| دویم | دوم | ثانی |
| **باب الذال** | | |
| ذوات بمعنی قوم | ذات | قوم |
| ذوالنقه بمعنی [illegible] | ذوالنعت | [illegible] |
| ذوالفقار | ذوالفَقار | تیغ مرتضی علی علیه السلام |
| ذی بال بمعنی صاحب بازو | ذی بال | صاحب شان |
| **باب الراء** | | |

| غلط العوام | صحیح | معنی |
|---|---|---|
| راهوار | راهوار | خوش رفتار |
| رابطه بابای موقوف گفتن | رابِطه | آنچه کلمه [illegible] |
| ربیع الثانی | ربیع الآخر | شهر معروف عربی |
| رِجا | رَجا | امید [illegible] |
| رَجَب | رجب | [illegible] |
| رحمان | رحمن | نام پاک حق تعالی |
| رَدّی | رَدی | ضد جید |
| رِزاله | رُذاله | [illegible] |
| رَقَبه | رَقَبه | گردن بنده |
| رُقعه | رُقعه | پاره جامه کاغذ |

[illegible]

| غلط العوام | صحیح | معنی |
|---|---|---|
| رکات بروزن صلوة | رکعت بروزن صفت | جزو صلوة |
| رمضان | رمضان | ماه مبارک معروف |
| رنگریز | رنگرز | معروف |
| رواج | رواج | مصدر است [illegible] |
| روان | روان | روح یا نفس ناطقه که همیشه در حرکت فکری باشد |

## باب الزاء

| غلط العوام | صحیح | معنی |
|---|---|---|
| زار بمعنی مکان [illegible] | زار | [illegible] |
| زلیخا | زلیخا | نام زوجه یوسف علیه السلام |
| زوجه | زوج | جفت مقابل طاق |
| زهوذات | زه وزاد | [illegible] عیال اطفال |

| غلط العوام | صحیح | معنی |
|---|---|---|
| زروه | ذروه | بلندی کوه |
| زیادتی | زیادت | مصدر بمعنی افزونی لازم و متعدی هر دو آمده |

## باب السین

| غلط العوام | صحیح | معنی |
|---|---|---|
| سادات بمعنی جمع سید | سادات | جمع الجمع سائد |
| سائیس | سائس و سیس | نگهبان اسپان |
| سانجق | ساچق | [illegible] |
| سرشته | سررشته | مجاز آمده است مقصود و مطلب |
| سمسام | صمصام | تلوار |
| سابون | صابون | شئ معروف که از ان کثافت پارچه دور می کنند |
| سبا | صبا | [illegible] |

[illegible]

| غلط العوام | صحیح | معنی |
|---|---|---|
| سُبلت | سَبَلَت | یعنی بروت یعنی موی لب |
| سُبقت | سَبَقت | پیشی گرفتن |
| سبحه | سُبحه | تسبیح |
| سُبابه | سَبّابه | انگشتی که قریب انگشت شست است |
| سَنجاف | سِجاف بر وزن غلاف | آنچه اطراف جامها دوزند |
| سحر | سَحور | آنچه در ماه رمضان شریف آخر شب خورند |
| سُداد | سَداد | راستی و درستی |
| سُراب | سَراب | آنچه از دور چون آب نماید |
| سُرشت | سِرِشت | خمیر و طینت و آمیختگی و خلقت |
| سُرودن | سَرودن | سرود کردن |
| سرینگ گاه بمعنی شقیقه | سرونگاه | جای رستن شاخ حیوان |
| سُعی | سَعی | دویدن میان صفا و مروه و شتاب کردن |
| سُفید و سُفید | سِفید | ابیض |
| سُفوف | سَفوف | آرد نیز ... از دوا |
| اُسقلاب | سَقلاب | ولایتیست از ترکستان |
| سُلخ | سَلخ | [illegible] |
| سنکهار | سمّ الفار | نوعی از زهر است که آن سنگیست سفید و زرد و سرخ نیز |
| سهولیت | سهولت | آسانی |
| سُهیل | سُهَیل | نام ستاره معروف |
| سموسه | سنبوسه | معروف |

| غلط العوام | صحیح | معنی |
| --- | --- | --- |
| سیوم سویم | سوم | + |
| سَیتما | سِیتما | خاصهٔ و خاص |
| بیسوای | سوای | + |
| سَتیه | سِتیه | پیشوا و سزاوار |
| شُعشه | شعشعه | روشنی آفتاب [illegible] |

## باب الشین

| غلط العوام | صحیح | معنی |
| --- | --- | --- |
| شاوند | شاومند | + |
| شبستر | شبستر | + |
| شُجاعت | شَجاعت | [illegible] دلیری |
| شترنجی | شطرنجی | نوعی از فرش |

| غلط العوام | صحیح | معنی |
| --- | --- | --- |
| شیخدار | شقدار | حاکم دیهات و عامل پرگنات |
| شمع یعنی فتیله‌دان | شمع | موم |
| شلجم | سلجم و شلغم | ترهٔ معروف |
| سَقاوه | سِقایه | [illegible] |
| شَحنه | شِحنه | کوتوال |
| شگوفه | شکوفه | معروف |
| شَعله | شُعله | درخش و زبانهٔ آتش |
| [illegible] یمانی | شعری یمانی | [illegible] |
| شَفا | شِفاء | صحت بعد از مرض [illegible] و بی همزه بمعنی آخر عمر |
| شَغوی | شغبی | منسوب بشغب [illegible] |

[illegible]

| غلط العوام | صحیح | معنی |
|---|---|---|
| شکوه | شکوی | بمعنی گله گزاری |
| شکیب | شکیب | صبر و آرام |
| شکوه | شُکوه | حشمت و بزرگی و شان و شوکت |
| شب لیلة القدر | شب قدر یا لیلة القدر | معروف |
| شوله | شُلَه | نوعی از طعام که برنج در آب و گوشت بهم آمیخته پزند |
| شماتت | شماتت | شاد شدن بمصیبت غیر |
| شمه | شَمَّه | بوی اندک یکبار بوئیدن چیزی |
| شوربغال بمعنی روزینه | شیوغال | مدد و معاش |
| شیش | شیث | نام پیغامبری که پسر آدم علیه السلام بود |

## باب الصاد

| غلط العوام | صحیح | معنی |
|---|---|---|
| صُبر پسله | صَبِر | عصاره‌ایست تلخ خشک کرده جوشانیده شده |
| صنبیه و صبکیه | صَبیّه | دختر |
| صُبوری | صَبوری | در کار تحمل کردن |
| صحرا بمعنی میدان درخت دار | صحرا | فقط میدان ریگستان بی درخت |
| صحابت | صَحابت | یار شدن یاری کردن |
| صیحت | صِحت | تندرستی |
| صبح بروزن نبی | صُبح | تندرست شدن از عیب |
| صدقه | صَدَقه | آنچه برای خدا بفقیر دهند |
| صُعب | صَعب | کار دشوار |
| صُمت | صَمت | خاموشی |

| غلط العوام | صحیح | معنی |
|---|---|---|
| صَمَغ و صَمَغ | صمغ | چیزیست از جمله صمغ اشجار که حاصل شود و بهند گوند نامند و بپارسی ژد |
| صَندوق | صُندوق | معروف |
| صفیل | فصیل | بمعنی شهر از شهر پناه و در جلو کرده شده و دیوار قلعه |

## باب الضاد

| غلط العوام | صحیح | معنی |
|---|---|---|
| ضَرغام | ضِرغام | شیر درنده |

## باب الطاء

| غلط العوام | صحیح | معنی |
|---|---|---|
| طَبَل | طَبل | نقاره کلان |
| طمانچه | تپانچه و تپانچه | معروف |
| طلاطم | تلاطم | بایکدیگر تپانچه زدن موج یک دیگر یعنی موجهای دریا |
| طُرفة العین | طَرفة العین | یکبار بهم زدن پلک چشم |

| غلط العوام | صحیح | معنی |
|---|---|---|
| طلاوه و تلاوه | طلاوه و طلیعه | [illegible] |
| طمانیت | طمأنینت و طمانیت | سکون قلب |
| طوتیا | توتیا | سرمه |
| طوطیه | توطیه | گستردن و تمهید کردن |

## باب الظاء

| غلط العوام | صحیح | معنی |
|---|---|---|
| ظُلَمات | ظُلُمات | جمع ظلمت |

## باب العین

| غلط العوام | صحیح | معنی |
|---|---|---|
| عاشوره | عاشورا | روز دهم محرم الحرام |
| عجوزه | عجوز | پیرزن |
| عَدَن بمعنی بهشت | عَدَن | نام جزیره و در بحر و [illegible] بندرش قیمت دارد [illegible] |

| غلط العوام | صحیح | معنے |
|---|---|---|
| عُذار | عِذار | زیر بناگوش که ریش برآید و خط ریش و بعضی رخساره و عارض |
| عاشق | عاشِق | فریفته |
| عُروه (معنے رسن) | عُروه | گوشه جیب و دسته کوزه و غیره |
| عُروس | عَروس | زن و مرد هر دو را گویند مگر در عرف اطلاق این بیشتر بر زن کنند |
| عَرفه (معنے بلندی و روز بیست و نهم... و عید الفطر و عاشورا) | عَرَفه | روز نهم ذی الحجه که روز ایستادن حاجیان در عرفات |
| عَربی | عَرَبی | منسوب بعرب |
| عُزل و نَصب | عَزل و نَصب | تغیر و بحالی |
| عزه و جبل | عَزّ و جَل | تعالیٰ شانه و بزرگ شده |
| عَمامه | عِمامه | جامه که بر سر پیچند |
| عقناس | عین الناس | ثمر معروف |

| غلط العوام | صحیح | معنی |
|---|---|---|
| عَشرت | عِشرت | خوشی و خوش گذرانی زندگانی |
| عَصمت | عِصمت | باز داشتن و نگاه داشتن |
| عُصّات | عُصات | جمع عاصی |
| عُصّار | عَصّار | روغن گر |
| عَصفور | عُصفور | گنجشک |
| عَصابه | عِصابه | نوعی از جامه که بدان سر بندند |
| عَضو | عُضو | اندام |
| عَطر | عِطر | خوشبو |
| عَظمت | عَظَمت | بزرگی و قدر |
| علیا | عُلبا | [illegible] |

| غلط العوام | صحیح | معنی |
| --- | --- | --- |
| عَلاوه | عِلاوه | [illegible] چیزی دیگر باشد |
| عمالان | عُمّال | جمع عامل |
| عَنقا | عَنقا | [illegible] |
| عصه دراز | مدت دراز | زمانهٔ طویل چه عرصه بمعنی میدان ست |
| عندیب | عندلیب | بلبل |
| عوج بن عنق | عوج بن عُنُق | [illegible] که در زمان آدم علیه السلام [illegible] |
| عیوض | عوض | بدل چیزی |
| عَیادت | عِیادت | بیمار پرسی |
| عَیال | عِیال | زن و فرزند و دیگر توابع |
| عیون | عُیُون | چشمها [illegible] آب و نام کتاب [illegible] |

| غلط العوام | صحیح | معنی |
| --- | --- | --- |
| عَیان | عِیان | دیدن بچشم و بمعنی ظاهر مجازست |

# باب الغین

| غلط العوام | صحیح | معنی |
| --- | --- | --- |
| غَبَن | غَبْن | زیان یافتن و خدیعه و [illegible] |
| غَبْن | غَبَن | خطا واقع شدن در رای و تدبیر |
| غَرین بمعنی [illegible] کننده | عرین | بیشه و صحرا که دران شیر باشد |
| غُزّات | غُزات | جمع غازی |
| غِزاله | غَزاله | بچهٔ آهو [illegible] شد و بمعنی آفتاب |
| غزّالی | غَزالی | منسوب بغزاله که قریه است از مضافات طوس مولد امام محمد غزالی |
| غُلباء | غَلباء | [illegible] |
| غلطی | غلط | خطا کردن در سخن و حساب و کتاب و غلط کننده و غلط کرده شده |

| غلط العوام | صحیح | معنی |
|---|---|---|
| باب الفاء | | |
| فلیته | فتیله | تابیده و بافته شده |
| فلاخُن | فلاخَن | [illegible] |
| فرگل | فرغل | لباس معروف |
| فلان | فُلان | کنایه از شخص غیر معین |
| باب القاف | | |
| قُباب | قِباب | جمع قبه و بهند کلس گویند |
| قُبولیت | قَبول | پذیرفتن |
| قِباله | قَباله | [illegible] |
| قدرْدان | قدردان | معروف |
| قدیمی | قدیم | دیرینه |

| غلط العوام | صحیح | معنی |
|---|---|---|
| قُفل قلف | قُفل | معروف |
| قُشره بمعنے مژه و پلک چشم | قَشره | خشکی و سردی |
| قُسطلانی | قَسطلانی | منسوب بطرف قسطل که نام شهر است |
| قُصَبه | قَصَبه | شهر کوچک [illegible] |
| قُضات | قُضات | جمع قاضی |
| قُطار | قِطار | [illegible] |
| قطزن | سقط و قطگیر | [illegible] |
| قُطعه | قَطع | بریدن |
| قُطعه | قِطعه | [illegible] |

| غلط العوام | صحیح | معنی |
| --- | --- | --- |
| قفاحیره | قفاهیر | صورت دیو رنگی |
| قندیل | قندیل | معروف که در آن چراغ می افروزند |
| قول بمعنی [illegible] | قوّل | [illegible] |
| قینچی | قیچی | لفظ ترکیست بمعنی مقراض [illegible] |

# باب الکاف

| غلط العوام | صحیح | معنی |
| --- | --- | --- |
| کسافت | کثافت | ضد لطافت |
| کبگیر | کفگیر | معروف |
| کمخواب | کمخاب | معروف [illegible] خاب کم دارنده |
| کناره | کناره | گوشه وطرف |
| کنار | کِنار | بغل و آغوش |

| غلط العوام | صحیح | معنی |
| --- | --- | --- |
| گلمچه | گلیچه | نان خمیری [illegible] |
| گمند | گنبد | معروف |
| کسی در [illegible] استعمال [illegible] | کسی | این لفظ برای [illegible] العقول می آید |
| گلاسه بمعنی نام [illegible] | کلاسه | آنچه از آهک ساخته باشند |
| گشت بوقت [illegible] بمعنی [illegible] | کیش | صیغهٔ امر است بمعنی [illegible] شو و در شطرنج نیز بهمین مراد است |
| گزدم | کژدم و کزدم | معروف |
| گلذار | گلزار | معروف |
| گلبن | گُلبن | درخت گل سرخ |
| گوارا | گوارا | هر چیز که خوش مزه باشد و لطبیعت خوش آید |

[illegible]

# باب اللام

| غلط العوام | صحیح | معنے |
|---|---|---|
| لاچار | ناچار | ناگزیر |
| لازمی | لازم | مقابل متعدی |
| لامحاله | لامحاله | بالضرور |
| لآلی | لآلی بروزن اعلے | در و مروارید های بزرگ و این جمع لولو است |
| لاوبالی | لاابالی | شخص بے باک و بے پروا |
| لغام | لگام و لجام | معروف |
| لَفافه | لِفافه | معروف |
| [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| لَوا | لِوا | علم فوج و نشان |

# باب المیم

| غلط العوام | صحیح | معنے |
|---|---|---|
| مالیخولیا | مالیخولیا | خلل باطنی و سودا و خیال خام |
| اسپ مادیان | مادیان | یک اسپ ماده |
| مال جوین | ماء الجبین | + |
| ماکی | ماکیان | لفظ مفرد است بمعنی مرغ خانگی که بیضه دهد |
| مداخلت | مُداخلت | دخل دادن |
| مدرس | مدرسه | جای درس و تدریس |
| مُرام | مَرام | مراد و مقصد |
| مُرشَد | مُرشِد | ارشاد کننده |
| مُرَغ | مُرغ | پرنده و جنس طیور |

| غلط العوام | صحیح | معنی |
|---|---|---|
| مَساوی | مُساوی | برابر |
| مَشاعِرہ | مُشاعَرہ | باہم جمع شدہ خواندن شعر |
| مَصاحِبت | مُصاحَبت | باہم صحبت داشتن |
| تَصَوِّرہ | مُصَوِّر | تصویر کشندہ |
| مَحال | مُحال | ناممکن |
| مُنضِج منضج | مُنْضِج | پختہ کنندہ |
| ملائی | بالائی | شیر |
| مَحاذِی | مُحاذِی | مقابل و روبرو شوندہ |
| مَحاسِب | مُحاسِب | حساب کنندہ |
| مَحافِظت | مُحافَظت | نگہبانی |

| غلط العوام | صحیح | معنی |
|---|---|---|
| مَدحت | مِدحت | ستایش |
| مَحاوِرہ | مُحاوَرہ | گفتگو |
| مُحتَشَم | مُحتَشِم | صاحب خشم و حشم |
| مُحدَّث | مُحَدِّث | بیان کنندۂ حدیث شریف |
| مُحلات | مَحَلّات | جمع محلہ |
| مَحو | مَحو | زائل کردن |
| مَخازن | مَخازِن | جمع خزانہ |
| مُخاصِمت | مُخاصَمت | باہم خصومت کردن |
| مَخاطِب | مُخاطَب | خطاب کردہ شدہ |
| مَخالِفت | مُخالَفت | دشمنی |

| غلط العوام | صحیح | معنی |
|---|---|---|
| مُباق | مُباف و موباف | [illegible] |
| ملتبب | لبالب | پُر شده |
| مُرغن | روغن دار | چیزی از روغن که چرب کرده شده است اسم مفعول [illegible] |
| معجوم | معجون | دوای مرکب که سکر دار یا ندارد |
| مُشاهره | مُشاهره | ماه بماه چیزی دادن و ماهیانه |
| محوطه | محوَّطه | جای احاطه کردن [illegible] |
| مکشوش | مغشوش | پوشیده شده |
| مَیان | مِیان | غلاف شمشیر |
| مُباد | مَباد | + |
| مُبلغ | مَبلغ | اندازه و مقدار وجه زر نقد |

| غلط العوام | صحیح | معنی |
|---|---|---|
| مُتبنی | مُتبنّی | [illegible] |
| متصدع | مصدع | درد سر دهنده |
| متفاول | متفائل | فال گیرنده |
| مُترجم و مُترجَم | مُترجِم و مُترجَم | ترجمه کننده و ترجمه کرده شده |
| مُتن | مَتن | [illegible] |
| مُتلاشی | تلاشی | لفظ ترکیست |
| متقالی | مستقالی | فرید و نواده |
| محافه | مُحافه | [illegible] |
| مخنیم | مُخَیَّم مُخیِّم مُخام | جای ایستادن و زدن خیمه |
| مرهوب | مرعوب | ترسانیده شده |

| غلط العوام | صحیح | معنی |
|---|---|---|
| مُروَّت | مُرُوَّت | مردمی |
| مِرأت | مِرآت | آئینہ |
| مرسول | مُرسَل | فرستادہ شدہ |
| مرسولہ | مُرسَلہ | ایضاً |
| مرثیہ | مرثیہ | صفت مردہ |
| مزدورے | مُزدوری | اجرت |
| مَسالت | مَسألت | درخواستن |
| مساحت | مساحت | پیمودن |
| مُستتہ | مُستَتِر | پنہان و پوشیدہ شوندہ |
| مستنباط | مستنبطات | بیرون آوردن آب و علوم غیبیہ آنست |

| غلط العوام | صحیح | معنی |
|---|---|---|
| مُستقَرق | مُستَغرِق | غرق شوندہ و ہمہ تن فرو رفتہ و بتمام توانائی خود بکاری گمشتہ |
| مسئلہ | مَسئلہ و مَسألہ | درخواستن و پرسیدن چیزی کہ ازان چیز مردم را پسند |
| مسودہ مَسوّدہ | مُسَوَّدہ و مُسوَّدہ | یعنی سیاہ و چیزی را یعنی نوشتہ و آنچہ اصل سیرہ نوشتہ باشند |
| مشکات | مشکوۃ | طاقی فراخ کہ در آن چراغ نہند قندیل گذارند |
| میشُوم | مَشئوم و مشؤم | منحوس |
| مشورۃ | مَشوَرۃ بروزن معرکۃ | صلاح پرسی |
| مُشاطہ | مَشّاطہ | زن شانہ کش موی زنان را شانہ کردن و عروس را آرایش دادن پیشہ او باشد |
| مشتہی | مُشتہی | اشتہا پیدا کنندہ |
| مُصاف | مَصاف | جای صف زدن کارزار جنگ و مقام جنگ |
| مَصموُن | مَصوُن | نگاہداشتہ شدہ و محفوظ |

| غلط العوام | صحیح | معنی |
|---|---|---|
| مصری | نبات | معروف |
| مصطفوی و مرتضوی | مصطفائی و مرتضائی یعنی مصطفی و مرتضی | + |
| مضایقه | مُضایَقه | + |
| مَعسکر | مُعسکر | لشکرگاه |
| مَعه | مَعَ | با کلمه ... واسم جامد ... لازم الاضافت |
| مَعاف | مُعاف | در اصل مُعفو بود |
| معلول بمعنی بیمار | معلول | ... [illegible] |
| مُعتزی الیه | مُعزی الیه | منسوب الیه |
| مَقصَد | مَقصِد | جای قصد |
| مُقدِّمه حقیقت و اصل | مُقدِّمه | [illegible] |

| غلط العوام | صحیح | معنی |
|---|---|---|
| تمکنت | تمکّنت | قدرت و توانگری |
| کتب خانه | مکتب | جای کتاب ... بلفظ خانه ندارد |
| مُلازِمت | مُلازَمت | پیوسته بودن بجائی یا نزد کسی |
| ملیطه | مَلَطیه | ... [illegible] |
| منشاء | مَنشَأ | جای پیدا شدن جای بیرون |
| مُنتِج | نُتوج | ... [illegible] |
| مُنقّی | مویز | [illegible] |
| مَنصَب | مَنصِب | [illegible] |
| مینار | منار | چراغدان و جای ... کهیوان چراغ افروزند و جهة اذان و ستون خشت و سنگ بر بنیه و مثال مساجد بنا کنند |

| غلط العوام | صحیح | معنی |
|---|---|---|
| نکته | نقطه | معروف |
| نقاده | نُقاوه | برگزیده و خلاصه |
| نقصانی | نقصان | زیان |
| نگہت | نکہت | بوی خوش و بوی دہان |
| نامکروه | مکروه | ناپسندیده |
| نیمچو | لیمو | ثمر معروف |
| نزاکت | نازکی | + |
| نقاره | نقّاره | معروف |
| نکات | نُکات | جمع نکته |
| نکبیت | نکبت | خواری |

| غلط العوام | صحیح | معنی |
|---|---|---|
| نوید | نُوید | خبر خوش |
| نوار | نَوار نُوار | چیزی باشد بطور فیته که بدان چارپائی بافند یعنی بُنند |

# باب الواو

| | | |
|---|---|---|
| واکہ | والِہ | شیفتہ و سرگشتہ در عشق یعنی مفتون |
| والّا نہ | والّا | وگرنہ |
| وِجاہت | وَجاہت | خوب روئی و درستی و عزت |
| وِطرہ | وَطرہ | محل بالائی رہ زینہ [illegible] نباشد و جہاں تک بھی کہو |
| وَزن | وَزن | سنجیدن و در فارسی بمعنی عزت و وقارست |
| وِغا | وَغا | جنگ و شور و غوغا |
| وَفور | وُفور | تمام بسیار و بسیار شدن و بمعنی بسیاری |

| معنی | صحیح | غلط العوام | | معنی | صحیح | غلط العوام |
|---|---|---|---|---|---|---|
| بروں آمدگی ہر چیز حجم الکتاب | حَجم | ہجم | | آرامیدگی و شستگی حلم و تمکین و گرانباری | وَقار | وِقار |
| پنداری گویا و شاید و بالیقین | ہَمانا | ہُمانا | | رویداد و حوادث جمع وقیعت | وَقائع | وِقائع پہلے جمع واقعہ |
| مصاحب ہم بازی طفولیت | ہمزولی | ہمجولی | | جمع والی یعنی حکام دوستان | وَلات | وُلات |
| معروف | ہمریش | ہمزلف | | آلہ معروف | اُسترہ | وسترہ |
| + | ہمگی | ہمگی | | **باب الہاء** | | |
| چون زیادتی ہاء تانیث در لفظ فارسی غیر مجوز نیست | ہمشیر | ہمشیرہ | | تنگی | حَرَج | ہرج |
| ہمہ | ہمگنان بکاف عجمی | ہمکنان بکاف تازی | | مذمت کردن | ہَجو | ہجو |
| نامیست مشہور | حمزہ علی | ہمزہ علی | | از روی شکستگی نفس | ہضم النفس | حضم النفس |
| مخفف ہم آن | ہمان | ہُمان | | ناچار | ہرآینہ | ہراینہ |
| معروف | ہندسہ | ہندسہ | | شیر درندہ | ہِزَبر | ہژبر |

| غلط العوام | صحیح | معنی | غلط العوام | صحیح | معنی |
|---|---|---|---|---|---|
| باب الیاء | | | یونان | یُونان | ملکیست از اقلیم پنجم و داخل روم |
| یگانگت | یگانگی | [illegible] | بیرُوج | بیرُوح | [illegible] |
| یتیم و یسیر | یتیم الطرفین | طفلیکه مادر و پدر هر دو ندارد | یقظ و یقظه | یقظ و یقظه | بیداری که ضد خواب است |

## قطعات تواریخ تکمیل کتاب هذا از جانب هیچمدان مؤلف عفی عنه

| | |
|---|---|
| بعد ترتیب چو گردید این نسخهٔ نو | بطرز دل آویز و دلچسپ و زیبا |
| ز والا رقم یافت تاریخ تکمیل | پسند جهان گشته فرهنگ والا ۱۲۹۴ھ |

### ایضا

| | |
|---|---|
| بعد ترتیب این کتابِ لاجواب | مثل گلدسته رسیده چون بدست |
| گفت والا همچنین تاریخ ختم | دلکشا فرهنگ والا نیک هست ۱۲۹۳ھ |

### ایضا

[illegible]

پئی نفعِ خاص و عوامِ جہان — مرتب شدہ نسخۂ مستطاب

سنِ ختمِ آن کلکِ والا گفت — پیستم شد مفید و عجائب کتاب

۱۲۹۳

## ایضاً

جبکہ اس تالیف سے یہ کامل کتاب — ہو گئی مقبول ہر پیر و جوان

سالِ فصلی کا بھی والا نے کہا — خوب ہو فرہنگِ والا ہمہ جان

۱۲۸۵ فصلی

## ایضاً

چون گلستان شد مرتب این کتابِ بے نظیر — مثلِ گل بشگفت ہر لفظش بصد نقش و نگار

عیسوی سالش بوالا عندلیبِ گل گفت — گلشنِ فرہنگِ والا بے خزان بادا بہار

۱۸۷۶ع

## ایضاً

ز والا چو این نسخہ تکمیل یافت — بوصفش فشاندہ آستین جملہ کس

زہے این زبان و خوشی این لغت — کہ شد شوق سیرش بہر یک نفس

| | |
|---|---|
| قلم سال سنبعجین نمود رقم | بگردید تحقیق الفاظ بس ۱۹۲۳ |

**ایضاً**

| | |
|---|---|
| اگر بیند این نسخۂ دلکشا | کند آفرین صاحب معدلت |
| رقم کرد حالا بسن سکہ چنین | دل انگیز و دلچسپ عالم لغت ۱۷۹۸۴ |

از نتائج فکر شاعر خوش فن ضمیر مفتی غلام غوث صاحب متخلص بہ منیر علاقہ محکمہ مددگار ناظم ریلوی تلمیذ بہ تمیز والا اسلمہ اللہ تعالیٰ

| | |
|---|---|
| ناظم رہنمائی حضرت والا نسب | کر دیا تالیف جب یہ نسخۂ بخوش لاجواب |
| سال تکمیل اسکا یوں بہ اصطلاح لکھا منیر | واقعی عزیز ہی عمدہ کتاب مستطاب ۱۲۹۳ھ |

**ایضاً**

| | |
|---|---|
| جو ہیں معدلت سنج والای عصر | اُنھون نے لکھا نسخۂ لاجواب |
| کہا سال تکمیل میں نے منیر | ہی وہ حسب المجیب بہتر کتاب ۱۲۹۳ھ |

## از نتائج صدر ایوانِ سخن شناسی مولوی عبدالعلی صاحب منتہی

الا ای نکته سنجِ لفظ و معنا — بیا بنشین بخوان فرہنگِ والا
ببین حُسنِ بہارِ خوش بیانی — چہا گل کرد گلہای معانی
زہی آئینۂ تصحیحِ الفاظ — زہی گنجینۂ تنقیحِ الفاظ
زبان را شد کنون رونق دوبالا — ز حُسنِ دانش و فرہنگِ والا
که نام نامیش عبدالکریم ست — تعالیٰ نام صاحبِ ذوقِ سلیم ست
تو گوئی گوی صحت در ربوده — دَرِ تحقیق بر عالم کشوده
غلط تقسیکه بر صفحِ زبان بود — بکلکِ حُسنِ صحت محو فرمود
تمیزی داد اغلاطِ لغت را — ز الفاظیکه بود اندر لغتہا
چو شد مطبوعِ طبع از حُسنِ جدول — بسانِ سلکِ گوہرہا مسلسل
دَرِ سالش بنوکِ خامه سُفتم — زہی والا نخی تحقیق گفتم

۱۲۹۳ھ

از نتایج فکر عظمت قرین حقایق دستگاه مولوی محمد قمر الدین صاحب المتخلص به قمر مدرس
مدرسه سرکار آصفیه واقع قصبه کوٹپلی علاقه صرف خاص سلمه الله الاکبر

| | |
|---|---|
| فهذا المختصر من ناظم الرذیل | لنفع الناس بالترتیب اعلیٰ |
| یهدی الی القمر لتمهید الحق امن | جزاك الله في الدارین خیرا |

## خاتمة الطبع

حمد خدا یگانه را سزاوار است که انسان امّی را به نقش فرهنگ پوشانید و نعت مصطفائی که ظلمتیان غوایت را
به چراغ هدایت به شاهراه مقصود رسانید صلی الله علیه و آله و اصحابه وسلم که این گنجینه بیبها نسخه
آئینه حقیقت نمای صورت ملفوظات که مجموعه فرهنگ نقش و الهامات عجیب مولوی سید قمر الدین صاحب
مدرس مدرسه قصبه کوٹپلی تعلقه شیلپور ضلع اطراف بلده علاقه صرف خاص سرکار عالی باهتمام
غفران مآب محمد عبد الرحمن بن حاجی محمد روشن خان مغفور در مطبع نظامی واقع کانپور در اوائل شوال سنه ۱۲۹۳ هجری
با آرایش صحت طبع مزین گردیده در چشم مشتاقان دلداده شاهد معنی جلوه جمشید فقط

وجه مهر و دستخط

برای سند اینمعنی که کتاب هذا مطبوع مطبع نظامی واقع
کانپور است لهذا مهر و دستخط مهتمم مطبع ثبت گردید

# ما شاء الله لا قوة الا بالله

[illegible]

# الامن والعلی

باہتمام [illegible] عبد الرحمٰن بن محمد روشن خان [illegible] محمد مصطفیٰ خان

در مطبع [illegible] واقع کانپور مطبوع شد

بسم اللہ الرحمن الرحیم

بعد حمد الٰہی و نعت حضرت رسالت پناہی صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم کے پوشیدہ نہ رہے
کہ یہ رسالہ ترکیب گردان مصدر فارسی کا زبان ریختہ اُردو مین پہلے مقرر ہو نسا مطبع سکندری
کے جناب فضائل اکتساب فواضل مآب مصدر مکارم اخلاق مظہر مراحم اشفاق مرجع اہل کمال
مدار مہام جناب محمد جمال الدین خانصاحب بہادر دامت حشمتہم بالاقبال نے واسطے تعلیم دو بااصرار
سعادتمندی بختیاری حافظ محمد اسحق ولد شیخ محمد خیر الدین انصاری کے جو نواسے جناب مصنف
کے ہین تالیف فرمایا او بہت شخصون نے اوسکے پڑھنے اور یاد کرنے سے صیغون کے اشتقاق
پر مصدر سے قدرت کاملہ حاصل ہوئی اور ہر ایک طالب شائق اوسکا ہوا اسیواسطے
اضعف عباد اللہ محمد حبیب اللہ نے بنظر فائدہ عام جناب ممدوح بالقابہم کے
مشورے سے پہلی بار مطبع مذکور مین اور دوسری بار مطبع نظامی واقع کانپور مین چھپوایا امید ہے کہ
مطبوع انام و منظور خاص و عام ہو اور حسن عاقبت پر میرا اور مؤلف اور پڑھنے والون کا جو اختتام
آئے جانا چاہیے کہ یہ رسالہ شامل ہے ایک مقدمے اور تین فصل اور ایک خاتمے پر

## مقدمہ کلمے کے معنی اور اوسکے اقسام کے بیان مین

جاننا چاہیے کہ لفظ کہتے ہین اوسکو جو انسان کی زبان سے نکلے اوسکی دو قسمین ہین بےمعنی اور بامعنی بامعنی کو کلمہ اور کلام کہتے ہین اور کلمے کی تین قسمین ہین اسم اور فعل اور حرف اسم کی دو قسمین ہین ایک اسم جامد دوسرا مصدر اسم جامد اوسے کہتے ہین جس سے فعل نہ پیدا ہون جیسے دریا اور درخت وغیرہ اور مصدر اوسے کہتے ہین جس سے فعل پیدا ہون اور آخر مین اوسکے دن یا تن ہو جیسے آوردن اور رفتن اور مصدر کے معنی نکلنے کی جا ہے اور مصدر ہی سے سب فعل بنتے ہین اور اسم کی وہ صفت ہے جسمین معنی ہون اور تینون زمانے مین سے ایک بھی زمانہ نہو اور فعل کی یہ صفت ہے جسمین معنی ہون اور زمانہ بھی ہو اور حرف کی یہ صفت ہے کہ بے ملائے ہوے دوسرے لفظ کے اوسکے معنی نسمجھے جاوین جیسے اردو مین سے اور تک اور فارسی مین از اور تا

## پہلی فصل ماضی کے بیان مین اور جو ماضی سے متعلق ہے

جب مصدر سے ماضی مطلق کو بنایا نون کو مصدر کے آخر سے دور کیا صیغہ واحد غائب ماضی مطلق مثبت معروف کا رہا جیسے آوردن سے آورد اور رفتن سے رفت اور جب ماضی مطلق کو جمع غائب کا صیغہ بنایا نون اور دال جو جمع غائب کی ضمیر ہے واحد ماضی مطلق مثبت معروف کے آخر مین لائے جیسے آورد سے آوردند اور رفت سے رفتند اور جب واحد ماضی مطلق کو واحد حاضر ماضی کا صیغہ بنایا یاے معروف جو واحد حاضر کی ضمیر ہے واحد ماضی مطلق کے آخر مین لائے جیسے آورد سے آوردی اور رفت سے رفتی اور جب واحد ماضی مطلق کو جمع حاضر ماضی کا صیغہ بنایا یاے مجہول اور دال جو جمع حاضر کی ضمیر ہے واحد ماضی مطلق کے آخر مین لائے جیسے آورد سے

آورد یدا اور رفت سے رفتید آور جب واحد ماضی مطلق کو صیغۂ واحد متکلم کا بنایا میم جو واحد متکلم کی ضمیر ہے واحد ماضی مطلق کے آخر مین لائے جیسے آورد سے آوردم اور رفت سے رفتم آور جب واحد ماضی مطلق کو صیغہ جمع متکلم کا بنایا یاے مجہول اور میم جو جمع متکلم کی ضمیر ہے واحد ماضی مطلق کے آخر مین لائے جیسے آورد سے آوردیم اور رفت سے رفتیم پس سمجھنا چاہیے کہ ضمیر واحد غائب کی چھپی ہوئی ہے ظاہر مین نہین آور ضمیر جمع غائب کی نون اور دال ہے اور ضمیر واحد حاضر کی یاے معروف ہے اور ضمیر جمع حاضر کی یاے مجہول اور دال ہے اور ضمیر واحد متکلم کی میم ہے اور ضمیر جمع متکلم کی یاے مجہول اور میم

یہ سب ضمیرین فعل واحد غائب کے آخر مین آتی ہین

## گردان فعل ماضی مطلق مثبت معروف

| صیغہ فارسی | ضمیر فارسی | معنی ہندی | ضمیر ہندی | زمانہ | بیان صیغہ |
|---|---|---|---|---|---|
| آورد | ـ | ـ | وہ | گذرے ہوئے زمانے مین | صیغۂ واحد غائب ماضی مطلق مثبت معروف |
| آورد | ند | لائے | وہ | گذرے ہوئے زمانے مین | صیغۂ جمع غائب ماضی مطلق مثبت معروف |
| آورد | ی | لایا | تو | گذرے ہوئے زمانے مین | صیغۂ واحد حاضر ماضی مطلق مثبت معروف |
| آورد | ید | لائے | تم | گذرے ہوئے زمانے مین | صیغہ جمع حاضر ماضی مطلق مثبت معروف |
| آورد | م | لایا | مین | گذرے ہوئے زمانے مین | صیغۂ واحد متکلم ماضی مطلق مثبت معروف |
| آورد | یم | لائے | ہم | گذرے ہوئے زمانے مین | صیغۂ جمع متکلم ماضی مطلق مثبت معروف |

جب ماضی مطلق مثبت معروف سے ماضی مطلق مثبت مجہول بناوینگے ہاے مختفی اور شد جو علامت ماضی مطلق مثبت مجہول کی ہی ماضی مطلق مثبت معروف کے آخر مین لاوینگے جیسے آورد سے آوردہ شد اور رفت سے رفتہ شد اور پانچون ضمیرین جو مذکور ہوئین آخر مین بدستور بڑھاتے چلے جائینگے

## گردان ماضی مطلق مثبت مجہول

| صیغہ ماضی | علامت ماضی مجہول | معنی صیغہ | ضمیر صیغہ | زمانہ | بیان صیغہ |
|---|---|---|---|---|---|
| آوردہ | شد | لایا گیا | وہ | گذرے ہوئے زمانے مین | صیغہ واحد غائب ماضی مطلق مثبت مجہول |
| آوردہ | شدند | لائے گئے | وے | گذرے ہوئے زمانے مین | صیغہ جمع غائب ماضی مطلق مثبت مجہول |
| آوردہ | شدی | لایا گیا | تو | گذرے ہوئے زمانے مین | صیغہ واحد حاضر ماضی مطلق مثبت مجہول |
| آوردہ | شدید | لائے گئے | تم | گذرے ہوئے زمانے مین | صیغہ جمع حاضر ماضی مطلق مثبت مجہول |
| آوردہ | شدم | لایا گیا | مین | گذرے ہوئے زمانے مین | صیغہ واحد متکلم ماضی مطلق مثبت مجہول |
| آوردہ | شدیم | لائے گئے | ہم | گذرے ہوئے زمانے مین | صیغہ جمع متکلم ماضی مطلق مثبت مجہول |

جب ماضی مطلق مثبت معروف کو ماضی مطلق منفی معروف بناوینگے تو نون نفی ماضی مطلق مثبت معروف کے اول مین لاوینگے جیسے آورد سے نیاورد اور رفت سے نرفت یاد رکھو کہ جہان کہین ایسے مقام پر ابتدا مین الف مقصورہ ہوتا ہی اوسکو یاے تحتانی سے بدل دیتے ہین جیسے افتاد سے نیفتاد اور الف ممدودہ واقع ہین دو الف ہین ایک قائم رہتا ہی اور ایک یاے تحتانی سے بدل جاتا ہی جیسے نیاورد کی مثال مین دیکھا گیا

آوردید اور رفت سے رفتید اور جب واحد ماضی مطلق کو صیغہ واحد متکلم کا بنایا
میم جو واحد متکلم کی ضمیر ہے واحد ماضی مطلق کے آخر میں لائے جیسے آورد سے
آوردم اور رفت سے رفتم اور جب واحد ماضی مطلق کو صیغہ جمع متکلم کا بنایا
یائے مجہول اور میم جو جمع متکلم کی ضمیر ہے واحد ماضی مطلق کے آخر میں لائے
جیسے آورد سے آوردیم اور رفت سے رفتیم پس سمجھنا چاہیے کہ ضمیر واحد غائب
کی جیسی ہونی ہے ظاہر میں نہیں اور ضمیر جمع غائب کی نون اور دال ہے اور
ضمیر واحد حاضر کی یائے معروف ہے اور ضمیر جمع حاضر کی یائے مجہول اور دال
ہے اور ضمیر واحد متکلم کی میم ہے اور ضمیر جمع متکلم کی یائے مجہول اور میم
یہ سب ضمیریں فعل واحد غائب کے آخر میں آتی ہیں

## گردان فعل ماضی مطلق مثبت معروف

| صیغہ فارسی | ضمیر فارسی | معنی ہندی | ضمیر ہندی | زمانہ | بیان صیغہ |
|---|---|---|---|---|---|
| آورد | | لایا | وہ | گذرے ہوئے زمانے میں | صیغہ واحد غائب ماضی مطلق مثبت معروف |
| آوردند | ند | لائے | وے | گذرے ہوئے زمانے میں | صیغہ جمع غائب ماضی مطلق مثبت معروف |
| آوردی | ی | لایا | تو | گذرے ہوئے زمانے میں | صیغہ واحد حاضر ماضی مطلق مثبت معروف |
| آوردید | ید | لائے | تم | گذرے ہوئے زمانے میں | صیغہ جمع حاضر ماضی مطلق مثبت معروف |
| آوردم | م | لایا | میں | گذرے ہوئے زمانے میں | صیغہ واحد متکلم ماضی مطلق مثبت معروف |
| آوردیم | یم | لائے | ہم | گذرے ہوئے زمانے میں | صیغہ جمع متکلم ماضی مطلق مثبت معروف |

جب ماضی مطلق مثبت معروف سے ماضی مطلق مثبت مجہول بناوین سگے ہاے مختفی اور شد جو علامت ماضی مطلق مثبت مجہول کی ہی ماضی مطلق مثبت معروف کے آخر مین لاوین گے جیسے آورد سے آوردہ شد اور رفت سے رفتہ شد اور پانچون ضمیرین جو مذکور ہوئین آخر مین بدستور بڑھاتے چلے جائین سگے

## گردان ماضی مطلق مثبت مجہول

| صیغہ فارسی | ضمیر فارسی | معنی ہندی | ضمیر ہندی | زمانہ | بیان صیغہ |
|---|---|---|---|---|---|
| آوردہ | شد | لایا گیا | وہ | گذرے ہوئے زمانے مین | صیغہ واحد غائب ماضی مطلق مثبت مجہول |
| آوردہ | شدند | لائے گئے | وے | گذرے ہوئے زمانے مین | صیغہ جمع غائب ماضی مطلق مثبت مجہول |
| آوردہ | شدی | لایا گیا | تو | گذرے ہوئے زمانے مین | صیغہ واحد حاضر ماضی مطلق مثبت مجہول |
| آوردہ | شدید | لائے گئے | تم | گذرے ہوئے زمانے مین | صیغہ جمع حاضر ماضی مطلق مثبت مجہول |
| آوردہ | شدم | لایا گیا | مین | گذرے ہوئے زمانے مین | صیغہ واحد متکلم ماضی مطلق مثبت مجہول |
| آوردہ | شدیم | لائے گئے | ہم | گذرے ہوئے زمانے مین | صیغہ جمع متکلم ماضی مطلق مثبت مجہول |

جب ماضی مطلق مثبت معروف کو ماضی مطلق منفی معروف بناوین گے تو نون نفی ماضی مطلق مثبت معروف کے اول مین لاوین گے جیسے آورد سے نیاورد اور رفت سے نرفت یاد رکھو کہ جہان کہین ایسے مقام پر ابتدا مین الف مقصورہ ہوتا ہی اوسکو یاے تحتانی سے بدل دیتے ہین جیسے افتاد سے نیفتاد اور الف ممدودہ واقع ہین دو الف ہین ایک قائم رہتا ہی اور ایک یاے تحتانی سے بدل جاتا ہی جیسے نیاورد کی مثال مین دیکھا گیا

## گردان ماضی مطلق منفی معروف

| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] | زمانہ | بیان صیغہ |
|---|---|---|---|---|---|
| نیاورد | | نہ لایا | وہ | گذرے ہوئے زمانے میں | صیغہ واحد غائب ماضی مطلق منفی معروف |
| نیاوردند | ند | نہ لائے | وے | گذرے ہوئے زمانے میں | صیغہ جمع غائب ماضی مطلق منفی معروف |
| نیاوردی | ی | نہ لایا | تو | گذرے ہوئے زمانے میں | صیغہ واحد حاضر ماضی مطلق منفی معروف |
| نیاوردید | ید | نہ لائے | تم | گذرے ہوئے زمانے میں | صیغہ جمع حاضر ماضی مطلق منفی معروف |
| نیاوردم | م | نہ لایا | میں | گذرے ہوئے زمانے میں | صیغہ واحد متکلم ماضی مطلق منفی معروف |
| نیاوردیم | یم | نہ لائے | ہم | گذرے ہوئے زمانے میں | صیغہ جمع متکلم ماضی مطلق منفی معروف |

جب ماضی مطلق منفی معروف کو ماضی مطلق منفی مجہول بناوینگے تو اسکے مختتم او رشد ماضی مطلق منفی معروف کے آخر میں لاوینگے جیسے نیاورد سے نیاوردہ شد اور نرفت سے نرفتہ شد

## گردان ماضی مطلق منفی مجہول

| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] | زمانہ | بیان صیغہ |
|---|---|---|---|---|---|
| نیاوردہ شد | شد | نہ لایا گیا | وہ | گذرے ہوئے زمانے میں | صیغہ واحد غائب ماضی مطلق منفی مجہول |
| نیاوردہ شدند | شدند | نہ لائے گئے | وے | گذرے ہوئے زمانے میں | صیغہ جمع غائب ماضی مطلق منفی مجہول |
| نیاوردہ شدی | شدی | نہ لایا گیا | تو | گذرے ہوئے زمانے میں | صیغہ واحد حاضر ماضی مطلق منفی مجہول |
| نیاوردہ شدید | شدید | نہ لائے گئے | تم | گذرے ہوئے زمانے میں | صیغہ جمع حاضر ماضی مطلق منفی مجہول |
| نیاوردہ شدم | شدم | نہ لایا گیا | میں | گذرے ہوئے زمانے میں | صیغہ واحد متکلم ماضی مطلق منفی مجہول |
| نیاوردہ شدیم | شدیم | نہ لائے گئے | ہم | گذرے ہوئے زمانے میں | صیغہ جمع متکلم ماضی مطلق منفی مجہول |

## ترکیب گردان ماضی قریب مثبت معروف

جب ماضی مطلق مثبت معروف کو ماضی قریب مثبت معروف بناوین گے تو ہاے مختفی اور است ماضی مطلق مثبت معروف کے آخر مین لاوین گے جیسے آورد سے آوردہ است اور رفت سے رفتہ است

## گردان ماضی قریب مثبت معروف

| [illegible] | [illegible] | معنی | [illegible] | زمانہ | بیان صیغہ |
|---|---|---|---|---|---|
| آوردہ | است | لایا ہے | وہ | گذرے ہوے زمانے مین | صیغہ واحد غائب ماضی قریب مثبت معروف |
| آوردہ | اند | لائے ہین | وے | گذرے ہوے زمانے مین | صیغہ جمع غائب ماضی قریب مثبت معروف |
| آوردہ | ای | لایا ہے | تو | گذرے ہوے زمانے مین | صیغہ واحد حاضر ماضی قریب مثبت معروف |
| آوردہ | اید | لائے ہو | تم | گذرے ہوے زمانے مین | صیغہ جمع حاضر ماضی قریب مثبت معروف |
| آوردہ | ام | لایا ہون | مین | گذرے ہوے زمانے مین | صیغہ واحد متکلم ماضی قریب مثبت معروف |
| آوردہ | ایم | لائے ہین | ہم | گذرے ہوے زمانے مین | صیغہ جمع متکلم ماضی قریب مثبت معروف |

جب ماضی قریب معروف کو ماضی قریب مجہول بناوین گے تو لفظ شدہ درمیان آوردہ و است کے بڑھاوینگے

## گردان ماضی قریب مثبت مجہول

| [illegible] | [illegible] | معنی | [illegible] | زمانہ | بیان صیغہ |
|---|---|---|---|---|---|
| آوردہ | شدہ است | لایا گیا ہے | وہ | گذرے ہوے زمانے مین | صیغہ واحد غائب ماضی قریب مثبت مجہول |
| آوردہ | شدہ اند | لائے گئے ہین | وے | گذرے ہوے زمانے مین | صیغہ جمع غائب ماضی قریب مثبت مجہول |
| آوردہ | شدہ ای | لایا گیا ہے | تو | گذرے ہوے زمانے مین | صیغہ واحد حاضر ماضی قریب مثبت مجہول |
| آوردہ | شدہ اید | لائے گئے ہو | تم | گذرے ہوے زمانے مین | صیغہ جمع حاضر ماضی قریب مثبت مجہول |
| آوردہ | شدہ ام | لایا گیا ہون | مین | گذرے ہوے زمانے مین | صیغہ واحد متکلم ماضی قریب مثبت مجہول |
| آوردہ | شدہ ایم | لائے گئے ہین | ہم | گذرے ہوے زمانے مین | صیغہ جمع متکلم ماضی قریب مثبت مجہول |

جب ماضی قریب مثبت معروف یا مجہول کو منفی معروف یا مجہول بنا دینگے تو نون نفی بتدریج سابق اوس میں لگا دیجئے

## گردان ماضی قریب منفی معروف

| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] | زمانہ | بیان صیغہ |
|---|---|---|---|---|---|
| نیاوردہ | است | نہ لایا ہے | وہ | گذرے ہوئے زمانے مین | صیغہ واحد غائب ماضی قریب منفی معروف |
| نیاوردہ | اند | نہ لائے ہین | وے | گذرے ہوئے زمانے مین | صیغہ جمع غائب ماضی قریب منفی معروف |
| نیاوردہ | ای | نہ لایا ہے | تو | گذرے ہوئے زمانے مین | صیغہ واحد حاضر ماضی قریب منفی معروف |
| نیاوردہ | اید | نہ لائے ہو | تم | گذرے ہوئے زمانے مین | صیغہ جمع حاضر ماضی قریب منفی معروف |
| نیاوردہ | ام | نہ لایا ہون | مین | گذرے ہوئے زمانے مین | صیغہ واحد متکلم ماضی قریب منفی معروف |
| نیاوردہ | ایم | نہ لائے ہین | ہم | گذرے ہوئے زمانے مین | صیغہ جمع متکلم ماضی قریب منفی معروف |

## گردان ماضی قریب منفی مجہول

| [illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible] | زمانہ | بیان صیغہ |
|---|---|---|---|---|---|
| نیاوردہ | شدہ است | نہ لایا گیا ہے | وہ | گذرے ہوئے زمانے مین | صیغہ واحد غائب ماضی قریب منفی مجہول |
| نیاوردہ | شدہ اند | نہ لائے گئے ہین | وے | گذرے ہوئے زمانے مین | صیغہ جمع غائب ماضی قریب منفی مجہول |
| نیاوردہ | شدہ ای | نہ لایا گیا ہے | تو | گذرے ہوئے زمانے مین | صیغہ واحد حاضر ماضی قریب منفی مجہول |
| نیاوردہ | شدہ اید | نہ لائے گئے ہو | تم | گذرے ہوئے زمانے مین | صیغہ جمع حاضر ماضی قریب منفی مجہول |
| نیاوردہ | شدہ ام | نہ لایا گیا ہون | مین | گذرے ہوئے زمانے مین | صیغہ واحد متکلم ماضی قریب منفی مجہول |
| نیاوردہ | شدہ ایم | نہ لائے گئے ہین | ہم | گذرے ہوئے زمانے مین | صیغہ جمع متکلم ماضی قریب منفی مجہول |

## ترکیب ماضی بعید کے بنانے کی

جب ماضی مطلق مثبت معروف کو ماضی بعید مثبت معروف بنا دینگے تو ہائے مختفی اوس پر بڑھا دو

آخر مین ماضی مطلق مثبت معروف کے لاوین کے جیسے آورده سے آورده بود اور رفت سے رفته بود

## گردان ماضی بعید مثبت معروف

| صیغہ فارسی | صیغہ فارسی مع علامت | معنی | ضمیر | زمانہ | بیان صیغہ |
|---|---|---|---|---|---|
| آورده | بود | لایا تھا | وه | گذرے ہوے زمانے مین | صیغہ واحد غائب ماضی بعید مثبت معروف |
| آورده | بودند | لائے تھے | وے | گذرے ہوے زمانے مین | صیغہ جمع غائب ماضی بعید مثبت معروف |
| آورده | بودی | لایا تھا | تو | گذرے ہوے زمانے مین | صیغہ واحد حاضر ماضی بعید مثبت معروف |
| آورده | بودید | لائے تھے | تم | گذرے ہوے زمانے مین | صیغہ جمع حاضر ماضی بعید مثبت معروف |
| آورده | بودم | لایا تھا | مین | گذرے ہوے زمانے مین | صیغہ واحد متکلم ماضی بعید مثبت معروف |
| آورده | بودیم | لائے تھے | ہم | گذرے ہوے زمانے مین | صیغہ جمع متکلم ماضی بعید مثبت معروف |

جب ماضی بعید مثبت معروف کو ماضی بعید مثبت مجہول بنادینگے تو درمیان آورده و بود کے لفظ شده زیاده کرینگے

## گردان ماضی بعید مثبت مجہول

| صیغہ فارسی | صیغہ فارسی مع علامت | معنی | ضمیر | زمانہ | بیان صیغہ |
|---|---|---|---|---|---|
| آورده | شده بود | لایا گیا تھا | وه | گذرے ہوے زمانے مین | صیغہ واحد غائب ماضی بعید مثبت مجہول |
| آورده | شده بودند | لائے گئے تھے | وے | گذرے ہوے زمانے مین | صیغہ جمع غائب ماضی بعید مثبت مجہول |
| آورده | شده بودی | لایا گیا تھا | تو | گذرے ہوے زمانے مین | صیغہ واحد حاضر ماضی بعید مثبت مجہول |
| آورده | شده بودید | لائے گئے تھے | تم | گذرے ہوے زمانے مین | صیغہ جمع حاضر ماضی بعید مثبت مجہول |
| آورده | شده بودم | لایا گیا تھا | مین | گذرے ہوے زمانے مین | صیغہ واحد متکلم ماضی بعید مثبت مجہول |
| آورده | شده بودیم | لائے گئے تھے | ہم | گذرے ہوے زمانے مین | صیغہ جمع متکلم ماضی بعید مثبت مجہول |

جب ماضی بعید مثبت معروف یا مجہول کو منفی معروف یا مجہول بناوینگے تو نون نفی موافق قاعدہ مذکور کے اول مین لاوینگے

## گردان ماضی بعید منفی معروف

| صیغہ فارسی کی | ضمیر فاعل کی جمع علامت | معنی اسکے | ضمیر ہندی کی | زمانہ | بیان صیغہ |
|---|---|---|---|---|---|
| نیاوردہ | بود | نہ لایا تھا | وہ | گذرے ہوئے زمانے مین | صیغہ واحد غائب ماضی بعید منفی معروف |
| نیاوردہ | بودند | نہ لائے تھے | وے | گذرے ہوئے زمانے مین | صیغہ جمع غائب ماضی بعید منفی معروف |
| نیاوردہ | بودی | نہ لایا تھا | تو | گذرے ہوئے زمانے مین | صیغہ واحد حاضر ماضی بعید منفی معروف |
| نیاوردہ | بودید | نہ لائے تھے | تم | گذرے ہوئے زمانے مین | صیغہ جمع حاضر ماضی بعید منفی معروف |
| نیاوردہ | بودم | نہ لایا تھا | مین | گذرے ہوئے زمانے مین | صیغہ واحد متکلم ماضی بعید منفی معروف |
| نیاوردہ | بودیم | نہ لائے تھے | ہم | گذرے ہوئے زمانے مین | صیغہ جمع متکلم ماضی بعید منفی معروف |

## گردان ماضی بعید منفی مجہول

| صیغہ فارسی کی | ضمیر فاعل کی جمع علامت | معنی اسکے | ضمیر ہندی کی | زمانہ | بیان صیغہ |
|---|---|---|---|---|---|
| نیاوردہ | شدہ بود | نہ لایا گیا تھا | وہ | گذرے ہوئے زمانے مین | صیغہ واحد غائب ماضی بعید منفی مجہول |
| نیاوردہ | شدہ بودند | نہ لائے گئے تھے | وے | گذرے ہوئے زمانے مین | صیغہ جمع غائب ماضی بعید منفی مجہول |
| نیاوردہ | شدہ بودی | نہ لایا گیا تھا | تو | گذرے ہوئے زمانے مین | صیغہ واحد حاضر ماضی بعید منفی مجہول |
| نیاوردہ | شدہ بودید | نہ لائے گئے تھے | تم | گذرے ہوئے زمانے مین | صیغہ جمع حاضر ماضی بعید منفی مجہول |
| نیاوردہ | شدہ بودم | نہ لایا گیا تھا | مین | گذرے ہوئے زمانے مین | صیغہ واحد متکلم ماضی بعید منفی مجہول |
| نیاوردہ | شدہ بودیم | نہ لائے گئے تھے | ہم | گذرے ہوئے زمانے مین | صیغہ جمع متکلم ماضی بعید منفی مجہول |

## ترکیب بنانے ماضی استمراری کی

جب ماضی مطلق مثبت معروف سے ماضی استمراری مثبت معروف کا صیغہ بناوینگے تو میم اور

یائے مجہول اول مین ماضی مطلق مثبت معروف کے لاوینگے جیسے آورد سے می آورد اور رفت سے میرفت

## گردان ماضی استمراری مثبت معروف

| صیغہ فارسی | ضمیر فارسی | معنی ہندی | ضمیر ہندی | زمانہ | بیان صیغہ |
|---|---|---|---|---|---|
| می آورد | | لاتا تھا | وہ | گذرے ہوے زمانے مین | صیغہ واحد غائب ماضی استمراری مثبت معروف |
| می آورد | ند | لاتے تھے | وے | گذرے ہوے زمانے مین | صیغہ جمع غائب ماضی استمراری مثبت معروف |
| می آورد | ی | لاتا تھا | تو | گذرے ہوے زمانے مین | صیغہ واحد حاضر ماضی استمراری مثبت معروف |
| می آورد | ید | لاتے تھے | تم | گذرے ہوے زمانے مین | صیغہ جمع حاضر ماضی استمراری مثبت معروف |
| می آورد | م | لاتا تھا | مین | گذرے ہوے زمانے مین | صیغہ واحد متکلم ماضی استمراری مثبت معروف |
| می آورد | یم | لاتے تھے | ہم | گذرے ہوے زمانے مین | صیغہ جمع متکلم ماضی استمراری مثبت معروف |

جب ماضی استمراری مثبت معروف کو مثبت مجہول بناوینگے تو درمیان ماضی مطلق مجہول کے لفظ سے کو ادینگے

## گردان ماضی استمراری مجہول

| صیغہ فارسی | ضمیر فارسی مع علامت | معنی ہندی | ضمیر ہندی | زمانہ | بیان صیغہ |
|---|---|---|---|---|---|
| آوردہ | می شد | لایا جاتا تھا | وہ | گذرے ہوے زمانے مین | صیغہ واحد غائب ماضی استمراری مثبت مجہول |
| آوردہ | می شدند | لائے جاتے تھے | وے | گذرے ہوے زمانے مین | صیغہ جمع غائب ماضی استمراری مثبت مجہول |
| آوردہ | می شدی | لایا جاتا تھا | تو | گذرے ہوے زمانے مین | صیغہ واحد حاضر ماضی استمراری مثبت مجہول |
| آوردہ | می شدید | لائے جاتے تھے | تم | گذرے ہوے زمانے مین | صیغہ جمع حاضر ماضی استمراری مثبت مجہول |
| آوردہ | می شدم | لایا جاتا تھا | مین | گذرے ہوے زمانے مین | صیغہ واحد متکلم ماضی استمراری مثبت مجہول |
| آوردہ | می شدیم | لائے جاتے تھے | ہم | گذرے ہوے زمانے مین | صیغہ جمع متکلم ماضی استمراری مثبت مجہول |

ـ ماضی استمراری مثبت معروف و مجہول کو منفی معروف یا مجہول بنا دینا ہے تو نون نہی کا لفظ سے پہلے داخل کیجیے

## گردان ماضی استمراری منفی معروف

| صیغۂ فارسی | ضمیر فارسی | معنی اردو | ضمیر اردو | زمانہ | بیان صیغہ |
|---|---|---|---|---|---|
| نمی آورد | | نہ لاتا تھا | وہ | گذرے ہوئے زمانے میں | صیغۂ واحد غائب ماضی استمراری منفی معروف |
| نمی آورد | ند | نہ لاتے تھے | وے | گذرے ہوئے زمانے میں | صیغۂ جمع غائب ماضی استمراری منفی معروف |
| نمی آورد | ی | نہ لاتا تھا | تو | گذرے ہوئے زمانے میں | صیغۂ واحد حاضر ماضی استمراری منفی معروف |
| نمی آورد | ید | نہ لاتے تھے | تم | گذرے ہوئے زمانے میں | صیغۂ جمع حاضر ماضی استمراری منفی معروف |
| نمی آورد | م | نہ لاتا تھا | میں | گذرے ہوئے زمانے میں | صیغۂ واحد متکلم ماضی استمراری منفی معروف |
| نمی آورد | یم | نہ لاتے تھے | ہم | گذرے ہوئے زمانے میں | صیغۂ جمع متکلم ماضی استمراری منفی معروف |

## گردان ماضی استمراری منفی مجہول

| صیغۂ فارسی | ضمیر فارسی | معنی اردو | ضمیر اردو | زمانہ | بیان صیغہ |
|---|---|---|---|---|---|
| آوردہ | نمی شد | نہ لایا جاتا تھا | وہ | گذرے ہوئے زمانے میں | صیغۂ واحد غائب ماضی استمراری منفی مجہول |
| آوردہ | نمی شدند | نہ لائے جاتے تھے | وے | گذرے ہوئے زمانے میں | صیغۂ جمع غائب ماضی استمراری منفی مجہول |
| آوردہ | نمی شدی | نہ لایا جاتا تھا | تو | گذرے ہوئے زمانے میں | صیغۂ واحد حاضر ماضی استمراری منفی مجہول |
| آوردہ | نمی شدید | نہ لائے جاتے تھے | تم | گذرے ہوئے زمانے میں | صیغۂ جمع حاضر ماضی استمراری منفی مجہول |
| آوردہ | نمی شدم | نہ لایا جاتا تھا | میں | گذرے ہوئے زمانے میں | صیغۂ واحد متکلم ماضی استمراری منفی مجہول |
| آوردہ | نمی شدیم | نہ لائے جاتے تھے | ہم | گذرے ہوئے زمانے میں | صیغۂ جمع متکلم ماضی استمراری منفی مجہول |

# ترکیب بنانے ماضی تمنائی کی

جب ماضی تمنائی مثبت معروف یا مجہول یا منفی معروف یا مجہول بناوینگے تو یاے مجہول واحد غائب او جمع اور واحد متکلم ماضی مطلق مثبت معروف یا مجہول یا منفی معروف یا مجہول کے آخر مین لا دینگے اور اسکے یہی تین صیغے آتے ہین +

## گردان ماضی تمنائی مثبت معروف

| صیغہ فارسی | ضمیر فارسی متصل | معنی ہندی | ضمیر ہندی | زمانہ | بیان صیغہ |
|---|---|---|---|---|---|
| آوردے | ے | لاتا | وہ | گذرے ہوے زمانے مین | صیغہ واحد غائب ماضی تمنائی مثبت معروف |
| آوردندے | ندے | لاتے | وے | گذرے ہوے زمانے مین | صیغہ جمع غائب ماضی تمنائی مثبت معروف |
| آوردمے | مے | لاتا | مین | گذرے ہوے زمانے مین | صیغہ واحد متکلم ماضی تمنائی مثبت معروف |

## گردان ماضی تمنائی مثبت مجہول

| صیغہ فارسی | ضمیر فارسی متصل | معنی ہندی | ضمیر ہندی | زمانہ | بیان صیغہ |
|---|---|---|---|---|---|
| آوردہ شدے | شدے | لایا جاتا | وہ | گذرے ہوے زمانے مین | صیغہ واحد غائب ماضی تمنائی مثبت مجہول |
| آوردہ شدندے | شدندے | لائے جاتے | وے | گذرے ہوے زمانے مین | صیغہ جمع غائب ماضی تمنائی مثبت مجہول |
| آوردہ شدمے | شدمے | لایا جاتا | مین | گذرے ہوے زمانے مین | صیغہ واحد متکلم ماضی تمنائی مثبت مجہول |

| گردان ماضی تمنائی منفی معروف | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|
| صیغہ فارسی | ضمیر فارسی مع علامت | معنی ہندی | ضمیر ہندی | زمانہ | بیان صیغہ |
| نیاورد | ے | نہ لاتا | وہ | گذرے ہوئے زمانے مین | صیغہ واحد غائب ماضی تمنائی منفی معروف |
| نیاورد | ندے | نہ لاتے | وے | گذرے ہوئے زمانے مین | صیغہ جمع غائب ماضی تمنائی منفی معروف |
| نیاورد | مے | نہ لاتا | مین | گذرے ہوئے زمانے مین | صیغہ واحد متکلم ماضی تمنائی منفی معروف |

| گردان ماضی تمنائی منفی مجہول | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|
| صیغہ فارسی | ضمیر فارسی مع علامت | معنی ہندی | ضمیر ہندی | زمانہ | بیان صیغہ |
| نیاوردہ | شدے | نہ لایا جاتا | وہ | گذرے ہوئے زمانے مین | صیغہ واحد غائب ماضی تمنائی منفی مجہول |
| نیاوردہ | شدندے | نہ لائے جاتے | وے | گذرے ہوئے زمانے مین | صیغہ جمع غائب ماضی تمنائی منفی مجہول |
| نیاوردہ | شدمے | نہ لایا جاتا | مین | گذرے ہوئے زمانے مین | صیغہ واحد متکلم ماضی تمنائی منفی مجہول |

## ترکیب بنانے ماضی شکی کی

جب ماضی متعلق سے ماضی شکی مثبت معروف یا مجہول اور منفی معروف یا مجہول بناوینگے تو ماضی مطلق مثبت معروف یا مجہول اور منفی معروف یا مجہول کے آخر مین ہاے مختفی اور باشد کا لفظ زیادہ کرینگے

## گردان ماضی شکی مثبت معروف

| صیغہ فارسی | ضمیر فارسی مع علامت | معنی ہندی | ضمیر ہندی | زمانہ | بیان صیغہ |
|---|---|---|---|---|---|
| آوردہ | باشد | لایا ہو | وہ | گذرے ہوئے زمانے مین | صیغہ واحد غائب ماضی شکی مثبت معروف |
| آوردہ | باشند | لائے ہون | وے | گذرے ہوئے زمانے مین | صیغہ جمع غائب ماضی شکی مثبت معروف |
| آوردہ | باشی | لایا ہو | تو | گذرے ہوئے زمانے مین | صیغہ واحد حاضر ماضی شکی مثبت معروف |
| آوردہ | باشید | لائے ہو | تم | گذرے ہوئے زمانے مین | صیغہ جمع حاضر ماضی شکی مثبت معروف |
| آوردہ | باشم | لایا ہون | مین | گذرے ہوئے زمانے مین | صیغہ واحد متکلم ماضی شکی مثبت معروف |
| آوردہ | باشیم | لائے ہون | ہم | گذرے ہوئے زمانے مین | صیغہ جمع متکلم ماضی شکی مثبت معروف |

## گردان ماضی شکی مثبت مجہول

| صیغہ فارسی | ضمیر فارسی مع علامت | معنی ہندی | ضمیر ہندی | زمانہ | بیان صیغہ |
|---|---|---|---|---|---|
| آوردہ | شدہ باشد | لایا گیا ہو | وہ | گذرے ہوئے زمانے مین | صیغہ واحد غائب ماضی شکی مثبت مجہول |
| آوردہ | شدہ باشند | لائے گئے ہون | وے | گذرے ہوئے زمانے مین | صیغہ جمع غائب ماضی شکی مثبت مجہول |
| آوردہ | شدہ باشی | لایا گیا ہو | تو | گذرے ہوئے زمانے مین | صیغہ واحد حاضر ماضی شکی مثبت مجہول |
| آوردہ | شدہ باشید | لائے گئے ہو | تم | گذرے ہوئے زمانے مین | صیغہ جمع حاضر ماضی شکی مثبت مجہول |
| آوردہ | شدہ باشم | لایا گیا ہون | مین | گذرے ہوئے زمانے مین | صیغہ واحد متکلم ماضی شکی مثبت مجہول |
| آوردہ | شدہ باشیم | لائے گئے ہون | ہم | گذرے ہوئے زمانے مین | صیغہ جمع متکلم ماضی شکی مثبت مجہول |

## گردان ماضی شکی منفی معروف

| صیغہ فارسی | ضمیر فارسی | معنی ہندی | ضمیر ہندی | زمانہ | بیان صیغہ |
|---|---|---|---|---|---|
| نیاوردہ | باشد | نہ لایا ہو | وہ | گذرے ہوے زمانے مین | صیغہ واحد غائب ماضی شکی منفی معروف |
| نیاوردہ | باشند | نہ لائے ہون | وے | گذرے ہوے زمانے مین | صیغہ جمع غائب ماضی شکی منفی معروف |
| نیاوردہ | باشی | نہ لایا ہو | تو | گذرے ہوے زمانے مین | صیغہ واحد حاضر ماضی شکی منفی معروف |
| نیاوردہ | باشید | نہ لائے ہو | تم | گذرے ہوے زمانے مین | صیغہ جمع حاضر ماضی شکی منفی معروف |
| نیاوردہ | باشم | نہ لایا ہون | مین | گذرے ہوے زمانے مین | صیغہ واحد متکلم ماضی شکی منفی معروف |
| نیاوردہ | باشیم | نہ لائے ہون | ہم | گذرے ہوے زمانے مین | صیغہ جمع متکلم ماضی شکی منفی معروف |

## گردان ماضی شکی منفی مجہول

| صیغہ فارسی | ضمیر فارسی | معنی ہندی | ضمیر ہندی | زمانہ | بیان صیغہ |
|---|---|---|---|---|---|
| نیاوردہ | شدہ باشد | نہ لایا گیا ہو | وہ | گذرے ہوے زمانے مین | صیغہ واحد غائب ماضی شکی منفی مجہول |
| نیاوردہ | شدہ باشند | نہ لائے گئے ہون | وے | گذرے ہوے زمانے مین | صیغہ جمع غائب ماضی شکی منفی مجہول |
| نیاوردہ | شدہ باشی | نہ لایا گیا ہو | تو | گذرے ہوے زمانے مین | صیغہ واحد حاضر ماضی شکی منفی مجہول |
| نیاوردہ | شدہ باشید | نہ لائے گئے ہو | تم | گذرے ہوے زمانے مین | صیغہ جمع غائب ماضی شکی منفی مجہول |
| نیاوردہ | شدہ باشم | نہ لایا گیا ہون | مین | گذرے ہوے زمانے مین | صیغہ واحد متکلم ماضی شکی منفی مجہول |
| نیاوردہ | شدہ باشیم | نہ لائے گئے ہون | ہم | گذرے ہوے زمانے مین | صیغہ جمع متکلم ماضی شکی منفی مجہول |

## دوسری فصل مضارع وغیرہ کے بیان مین

جاننا چاہیے کہ مضارع کو بناتے ہین مصدر سے بعد دور کرنے علامت مصدر کے اور بڑھانے دال قبل تے کے آخر مفرد غائب معروف مین اور نون و دال جمع غائب مین اور یا معروف واحد حاضر مین اور یا مجہول و دال جمع حاضر مین اور میم واحد متکلم مین اور یا مجہول میم جمع متکلم مین ساتھ تغیر حروف مصدر اور حرکات کے وہ اسطرح کہ اگر ما قبل علامت مصدر کے **الف** پایا جائے تو مضارع مین کہین وہ ہائے ہوز سے بدل جاتا ہی اور ما قبل مکسور کیا جاتا ہی جیسا کہ دادن سے دہد اور کہین گرایا جاتا ہی جیسے افتادن سے افتد اور کہین بحال رہتا ہی اور یا تحتانی آگے اوسکے بڑھاتے ہین جیسے کشادن سے کشاید اور اگر ما قبل علامت مصدر کے خائے معجمہ پائی جائے تو مضارع مین کہین وہ زائے معجمہ سے بدل جاتی ہی جیسے ساختن سے سازد اور کہین سین مہملہ سے بدل جاتی ہی جیسے شناختن سے شناسد اور کہین شین معجمہ سے بدل جاتی ہی جیسے فروختن سے فروشد اور اگر ما قبل علامت مصدر کے رائے مہملہ پائی جائے تو مضارع مین کہین وہ نون سے بدل جاتی ہی اور ما قبل مضموم کیا جاتا ہی جیسے کردن سے کند کہین بحال رہتی ہی جیسے آوردن سے آورد اور کہین ضمہ ما قبل کو ساتھ فتحے کے مبدل کیا ہی جیسے بردن سے برد اور کہین یائے تحتانی ما قبل رے کے زیادہ کیجاتی ہی اور بمناسبت یے کے ما قبل مکسور کیا جاتا ہی جیسے مردن سے میرد اور اگر ما قبل علامت مصدر کے زائے معجمہ ہو تو مضارع مین آگے نے کے نون بڑھاتے ہین جیسے زدن سے زند اور کہین یہی صیغہ آیا ہی اور اگر ما قبل علامت مصدر کے سین مہملہ پایا جائے تو مضارع مین کہین وہ ہائے ہوز سے بدل جاتا ہی جیسے خواستن سے خواہد اور کہین ما قبل بھی مکسور کیا جاتا ہی جیسے جستن سے جہد اور کہین یائے تحتانی سے بدل جاتا ہی اور واو مجہول ما قبل بڑھایا جاتا ہی جیسے جستن سے جوید اور کہین زائے معجمہ سے بدل جاتا ہی اور ما قبل اوسکے الف کو یائے مجہول سے بدل دیتے ہین جیسے خاستن سے خیزد اور

نون سے بدل جاتا ہی جیسے شکستن سے شکند اور کہین ماقبل نون کے یاے معروف زیادہ کرتے ہین
جیسے نشستن سے نشیند اور کہین آگے نون کے دال مہملہ بڑھاتے ہین جیسے بستن سے بندد اور کہین لام
سے بدل جاتا ہی جیسے گسستن سے گسلد اور کہین یاے تحتانی سے بدل جاتا ہی جیسے آراستن سے آراید
اور کہین گرا دیا جاتا ہی جیسے دانستن سے داند اور کہین مع ایک حرف ماقبل کے گرا دیا جاتا ہی جیسے نگریستن
سے نگرد اور اگر ماقبل علامت مصدر کے شین معجمہ ہو تو مضارع مین کہین وہ سین مہملہ سے بدل جاتا
ہی اور یاے معروف ماقبل اوسکے واسطے اظہار کسرے کے بڑھائی جاتی ہی جیسے نوشتن سے نویسد
اور کہین راے مہملہ سے بدل جاتا ہی جیسے گذاشتن سے گذارد اور کہین بعد راے مہملہ کے دال مہملہ بھی زیادہ
کیجاتی ہی جیسے گذشتن سے گذرد اور کہین لام سے بدل جاتا ہی جیسے هشتن سے هلد اور کہین بحال رہتا ہی جیسے
کشتن سے کشد اور کہین آگے شین کے واو بڑھاتے ہین اور ماقبل مفتوح کرتے ہین بمناسبت فتحے واو کے
جیسے شدن سے شود اور اگر ماقبل علامت مصدر کے حرف فا ہو تو مضارع مین کہین وہ فے بائے موحدہ سے
بدل جاتی ہی جیسے کوفتن سے کوبد اور کہین ماقبل بے کے نون مخفف بھی بڑھاتے ہین جیسے سفتن سے
سنبد اور کہین علامت مصدر کی فقط نون گرا کر دال علامت مضارع کی آخر مین لاحق کر دیتے
ہین جیسے خفتن سے خفتد لیکن سوائے صیغہ واحد غائب کے اور صیغے بسبب اشتباہ کے ساتھ صیغون ماضی کے
نہین آتے اور کہین واو سے بدل جاتی ہی جیسے رفتن سے رود اور کہین یاے تحتانی بعد واو کے بڑھاتے
ہین جیسے گفتن سے گوید اور کہین فے گر جاتی ہی جیسے پذیرفتن سے پذیرد اور کہین فے بحال رہتی ہی
جیسے کافتن سے کافد اور کہین فے گرا کر یاے معروف درمیان حرف اول اور ثانی کے واسطے اظہار
کسرہ حرف اول کے بڑھاتے ہین جیسے گرفتن سے گیرد اور اگر ماقبل علامت مصدر کے میم پایا جائے
اور وہ ایک مصدر ہی تو مضارع مین یاے تحتانی سے بدل جاتا ہی جیسے آمدن سے آید اور اگر ماقبل علامت
مصدر کے نون پایا جائے تو مضارع مین متحرک ہو جاتا ہی جیسے ماندن سے ماند اور اگر ماقبل علامت

مصدر کے واو ہو تو مضارع مین کہین وہ الف سے بدل جاتا ہی اور ما قبل مفتوح کیا جاتا ہی اور یاے تحتانی بعد الف کے واسطے ہلکے بڑھائی جاتی ہی جیسے افزودن سے افزاید اور کہین حرف واو متحرک کیجاتی ہی جیسے بودن سے بود اور باشد کو بھی مضارع بودن کا ٹھہرایا ہی اور اگر قبل علامت مصدر کے یاے تحتانی ہو تو مضارع مین کہین وہ واو سے بدل جاتی ہی اور ما قبل مفتوح کیا جاتا ہی جیسے شنیدن سے شنود اور کہین گر جاتی ہی جیسے کشیدن سے کشد اور کہین بحال رہتی ہی اور نون گھٹانے کے بڑھانے مین جیسے چیدن سے چیند اور دیدن سے بیند خلاف قیاس ہی

## گردان مضارع مثبت معروف

| صیغہ فارسی | ضمیر فارسی | صیغہ ہندی | ضمیر ہندی | زمانہ | بیان صیغہ |
|---|---|---|---|---|---|
| آورد | | لاوے | وہ | اب اور آگے | صیغہ واحد غائب مضارع مثبت معروف |
| آورند | ند | لاوین | وے | اب اور آگے | صیغہ جمع غائب مضارع مثبت معروف |
| آوری | ی | لاوے | تو | اب اور آگے | صیغہ واحد حاضر مضارع مثبت معروف |
| آورید | ید | لاؤ | تم | اب اور آگے | صیغہ جمع حاضر مضارع مثبت معروف |
| آورم | م | لاؤن | مین | اب اور آگے | صیغہ واحد متکلم مضارع مثبت معروف |
| آوریم | یم | لاوین | ہم | اب اور آگے | صیغہ جمع متکلم مضارع مثبت معروف |

جب مضارع معروف کو مجہول بنا دین گے تو واسطے صیغہ واحد غائب کے بسبب مخفی اور شود اور واسطے جمع غائب کے شوند اور واسطے واحد حاضر کے شوی اور واسطے جمع حاضر کے شوید اور واسطے واحد متکلم کے شوم اور واسطے جمع متکلم کے شویم آخر مین ماضی مطلق مثبت معروف کے دینگے

## گردان مضارع مثبت مجہول

| صیغہ فارسی | ضمیر فارسی | معنی ہندی | ضمیر ہندی | زمانہ | بیان صیغہ |
| --- | --- | --- | --- | --- | --- |
| آوردہ | شود | لایا جاوے | وہ | اب اور آگے | صیغۂ واحد غائب مضارع مثبت مجہول |
| آوردہ | شوند | لائے جاویں | وے | اب اور آگے | صیغۂ جمع غائب مضارع مثبت مجہول |
| آوردہ | شوی | لایا جاوے | تو | اب اور آگے | صیغۂ واحد حاضر مضارع مثبت مجہول |
| آوردہ | شوید | لائے جاؤ | تم | اب اور آگے | صیغۂ جمع حاضر مضارع مثبت مجہول |
| آوردہ | شوم | لایا جاؤں | میں | اب اور آگے | صیغۂ واحد متکلم مضارع مثبت مجہول |
| آوردہ | شویم | لائے جاویں | ہم | اب اور آگے | صیغۂ جمع متکلم مضارع مثبت مجہول |

جب مضارع مثبت معروف یا مجہول کو مضارع منفی معروف یا مجہول بناویں گے تو نون نفی کا موافق قاعدہ مذکور کے اول میں لاویں گے

## گردان مضارع منفی معروف

| صیغہ فارسی | ضمیر فارسی | معنی ہندی | ضمیر ہندی | زمانہ | بیان صیغہ |
| --- | --- | --- | --- | --- | --- |
| نیاورد | | نہ لاوے | وہ | اب اور آگے | صیغۂ واحد غائب مضارع منفی معروف |
| نیاور | ند | نہ لاویں | وے | اب اور آگے | صیغۂ جمع غائب مضارع منفی معروف |
| نیاور | ی | نہ لاوے | تو | اب اور آگے | صیغۂ واحد حاضر مضارع منفی معروف |
| نیاور | ید | نہ لاؤ | تم | اب اور آگے | صیغۂ جمع حاضر مضارع منفی معروف |
| نیاور | م | نہ لاؤں | میں | اب اور آگے | صیغۂ واحد متکلم مضارع منفی معروف |
| نیاور | یم | نہ لاویں | ہم | اب اور آگے | صیغۂ جمع متکلم مضارع منفی معروف |

## گردان مضارع منفی مجہول

| فارسی صیغہ | علامت صیغہ فارسی | معنی صیغہ | ضمیر | زمانہ | بیان صیغہ |
|---|---|---|---|---|---|
| نیاوردہ | شود | نہ لایا جاوے | وہ | اب اور آگے | صیغہ واحد غائب مضارع منفی مجہول |
| نیاوردہ | شوند | نہ لائے جاوین | وے | اب اور آگے | صیغہ جمع غائب مضارع منفی مجہول |
| نیاوردہ | شوی | نہ لایا جاوے | تو | اب اور آگے | صیغہ واحد حاضر مضارع منفی مجہول |
| نیاوردہ | شوید | نہ لائے جاؤ | تم | اب اور آگے | صیغہ جمع حاضر مضارع منفی مجہول |
| نیاوردہ | شوم | نہ لایا جاؤن | مین | اب اور آگے | صیغہ واحد متکلم مضارع منفی مجہول |
| نیاوردہ | شویم | نہ لائے جاوین | ہم | اب اور آگے | صیغہ جمع متکلم مضارع منفی مجہول |

## ترکیب حال کے بنانے کی

جب چاہین کہ صیغہ حال کا بناوین تو معروف مین می ہم اور ریاست مجہول کہ حال کی علامت ہے مضارع مثبت معروف کے اول مین لاوین ۔ اور مجہول مین یہی لفظ شود کہ علامت مجہول کی ہے زیادہ کرین جیسے آورد سے می آورد اور آوردہ شود سے آوردہ می شود

## گردان حال مثبت معروف

| فارسی صیغہ | علامت صیغہ فارسی | معنی صیغہ | ضمیر | زمانہ | بیان صیغہ |
|---|---|---|---|---|---|
| می آورد | | لاتا ہے | وہ | اب | صیغہ واحد غائب حال مثبت معروف |
| می آورد | ند | لاتے ہین | وے | اب | صیغہ جمع غائب حال مثبت معروف |
| می آور | ی | لاتا ہے | تو | اب | صیغہ واحد حاضر حال مثبت معروف |
| می آور | ید | لاتے ہو | تم | اب | صیغہ جمع حاضر حال مثبت معروف |
| می آور | م | لاتا ہون | مین | اب | صیغہ واحد متکلم حال مثبت معروف |
| می آور | یم | لاتے ہین | ہم | اب | صیغہ جمع متکلم حال مثبت معروف |

## گردان حال مثبت مجہول

| صیغہ فارسی | ضمیر فارسی علامت جمع | معنی ہندی | ضمیر ہندی | زمانہ | بیان صیغہ |
|---|---|---|---|---|---|
| آوردہ | می شود | لایا جاتا ہے | وہ | اب | صیغۂ واحد غائب حال مثبت مجہول |
| آوردہ | می شوند | لائے جاتے ہیں | وے | اب | صیغۂ جمع غائب حال مثبت مجہول |
| آوردہ | می شوی | لایا جاتا ہے | تو | اب | صیغۂ واحد حاضر حال مثبت مجہول |
| آوردہ | می شوید | لائے جاتے ہو | تم | اب | صیغۂ جمع حاضر حال مثبت مجہول |
| آوردہ | می شوم | لایا جاتا ہوں | میں | اب | صیغۂ واحد متکلم حال مثبت مجہول |
| آوردہ | می شویم | لائے جاتے ہیں | ہم | اب | صیغۂ جمع متکلم حال مثبت مجہول |

جب حال مثبت معروف یا مجہول کو منفی بناوینگے تو نون نفی کا اول میں لاوینگے جیسے مے آوردسے نمے آورد اور آوردہ مے شود سے نیاوردہ مے شود

## گردان حال منفی معروف

| صیغہ فارسی علامت جمع | ضمیر فارسی | معنی ہندی | ضمیر ہندی | زمانہ | بیان صیغہ |
|---|---|---|---|---|---|
| نمی آورد | | نہیں لاتا ہے | وہ | اب | صیغۂ واحد غائب حال منفی معروف |
| نمی آور | ند | نہیں لاتے ہیں | وے | اب | صیغۂ جمع غائب حال منفی معروف |
| نمی آور | ی | نہیں لاتا ہے | تو | اب | صیغۂ واحد حاضر حال منفی معروف |
| نمی آور | ید | نہیں لاتے ہو | تم | اب | صیغۂ جمع حاضر حال منفی معروف |
| نمی آور | م | نہیں لاتا ہوں | میں | اب | صیغۂ واحد متکلم حال منفی معروف |
| نمی آور | یم | نہیں لاتے ہیں | ہم | اب | صیغۂ جمع متکلم حال منفی معروف |

## گردان حال منفی مجہول

| صیغہ فارسی | ضمیر جمع تمامی | معنی ہندی | ضمیر ہندی | زمانہ | بیان صیغہ |
|---|---|---|---|---|---|
| نیاوردہ | می شود | نہیں لایا جاتا ہے | وہ | اب | صیغہ واحد غائب حال منفی مجہول |
| نیاوردہ | می شوند | نہیں لائے جاتے ہیں | وے | اب | صیغہ جمع غائب حال منفی مجہول |
| نیاوردہ | می شوی | نہیں لایا جاتا ہے | تو | اب | صیغہ واحد حاضر حال منفی مجہول |
| نیاوردہ | می شوید | نہیں لائے جاتے ہو | تم | اب | صیغہ جمع حاضر حال منفی مجہول |
| نیاوردہ | می شوم | نہیں لایا جاتا ہوں | میں | اب | صیغہ واحد متکلم حال منفی مجہول |
| نیاوردہ | می شویم | نہیں لائے جاتے ہیں | ہم | اب | صیغہ جمع متکلم حال منفی مجہول |

## ترکیب مستقبل کے بنانے کی

جب مستقبل مثبت معروف بنائیں گے تو خواہد جو علامت مستقبل کی ہے ماضی مطلق مثبت معروف کے اول میں لاویں گے جیسے آورد سے خواہد آورد اور لفظ خواہد موافق ہر ضمیر کے بدلتا چلا جائیگا

## گردان مستقبل مثبت معروف

| ضمیر جمع تمامی | صیغہ فارسی | معنی ہندی | ضمیر ہندی | زمانہ | بیان صیغہ |
|---|---|---|---|---|---|
| خواہد | آورد | لاوے گا | وہ | آگے | صیغہ واحد غائب مستقبل مثبت معروف |
| خواہند | آورد | لاویں گے | وے | آگے | صیغہ جمع غائب مستقبل مثبت معروف |
| خواہی | آورد | لاوے گا | تو | آگے | صیغہ واحد حاضر مستقبل مثبت معروف |
| خواہید | آورد | لاؤ گے | تم | آگے | صیغہ جمع حاضر مستقبل مثبت معروف |
| خواہم | آورد | لاؤں گا | میں | آگے | صیغہ واحد متکلم مستقبل مثبت معروف |
| خواہیم | آورد | لاویں گے | ہم | آگے | صیغہ جمع متکلم مستقبل مثبت معروف |

جب مستقبل مثبت معروف کو مجہول بناوینگے تو صیغہ ماضی مطلق مجہول کے بیچ مین خواہد کو لاوینگے جیسے آوردہ شدسے آوردہ خواہد شد اور بدلنا ضمیرون کا خواہد مین بدستور ہوتا رہے گا

## گردان مستقبل مثبت مجہول

| صیغۂ فارسی | ضمیر فارسی مع علامت | معنی ہندی | ضمیر ہندی | زمانہ | بیان صیغہ |
|---|---|---|---|---|---|
| آوردہ | خواہد شد | لایا جاوے گا | وہ | آگے | صیغۂ واحد غائب مستقبل مثبت مجہول |
| آوردہ | خواہند شد | لائے جاوینگے | وے | آگے | صیغۂ جمع غائب مستقبل مثبت مجہول |
| آوردہ | خواہی شد | لایا جاوے گا | تو | آگے | صیغۂ واحد حاضر مستقبل مثبت مجہول |
| آوردہ | خواہید شد | لائے جاوگے | تم | آگے | صیغۂ جمع حاضر مستقبل مثبت مجہول |
| آوردہ | خواہم شد | لایا جاؤن گا | مین | آگے | صیغۂ واحد متکلم مستقبل مثبت مجہول |
| آوردہ | خواہیم شد | لائے جاوینگے | ہم | آگے | صیغۂ جمع متکلم مستقبل مثبت مجہول |

جب مستقبل مثبت معروف یا مجہول کو مستقبل منفی معروف یا مجہول بناوینگے تو نون نفی کا اول مین لاوینگے

## گردان مستقبل منفی معروف

| خواہد فارسی مع علامت نفی | صیغۂ فارسی | معنی ہندی | ضمیر ہندی | زمانہ | بیان صیغہ |
|---|---|---|---|---|---|
| نخواہد | آورد | نہ لاوے گا | وہ | آگے | صیغۂ واحد غائب مستقبل منفی معروف |
| نخواہند | آورد | نہ لاوینگے | وے | آگے | صیغۂ جمع غائب مستقبل منفی معروف |
| نخواہی | آورد | نہ لاوے گا | تو | آگے | صیغۂ واحد حاضر مستقبل منفی معروف |
| نخواہید | آورد | نہ لاؤگے | تم | آگے | صیغۂ جمع حاضر مستقبل منفی معروف |
| نخواہم | آورد | نہ لاؤن گا | مین | آگے | صیغۂ واحد متکلم مستقبل منفی معروف |
| نخواہیم | آورد | نہ لاوینگے | ہم | آگے | صیغۂ جمع متکلم مستقبل منفی معروف |

## گردان مستقبل منفی مجہول

| [illegible] | [illegible] | معنی ہندی | [illegible] | زمانہ | بیان صیغہ |
|---|---|---|---|---|---|
| نیاوردہ | خواہد شد | نلایا جاویگا | وہ | آگے | صیغۂ واحد غائب مستقبل منفی مجہول |
| نیاوردہ | خواہند شد | نلائے جاوینگے | وے | آگے | صیغۂ جمع غائب مستقبل منفی مجہول |
| نیاوردہ | خواہی شد | نلایا جاویگا | تو | آگے | صیغۂ واحد حاضر مستقبل منفی مجہول |
| نیاوردہ | خواہید شد | نلائے جاؤگے | تم | آگے | صیغۂ جمع حاضر مستقبل منفی مجہول |
| نیاوردہ | خواہم شد | نلایا جاؤنگا | مین | آگے | صیغۂ واحد متکلم مستقبل منفی مجہول |
| نیاوردہ | خواہیم شد | نلائے جاوینگے | ہم | آگے | صیغۂ جمع متکلم مستقبل منفی مجہول |

## ترکیب امر کے بنانے کی

جب چاہین کہ امر بنائین تو صیغۂ واحد امر حاضر کے بنانے کی ترکیب یہ ہی کہ معروف مین مضارع واحد حاضر معروف کے آخر سے اور مجہول مین مضارع واحد حاضر مجہول کے آخر سے یا ے خطاب گرا کر آخر کو ساکن کرین تو صیغۂ واحد امر حاضر کا بن جاویگا جیسے آوری سے آور اور آوردہ شوی سے آوردہ شو لو رباقی اور صیغے بعینہ صیغے مضارع کے ہین لیکن واسطے فصاحت اور حسن کلام کے اول مین بای موحدہ بڑھائی جاتی ہی اگر مابعد اسکا حروف شفتی مین سے جو یعنی بے پے میم واو یا اور کوئی حرف مضموم ہو تو اس بای موحدہ کو مضموم کرتے ہین جیسے بجنبین بپذیر بمان بور تا اور مین مکسور وغیرہ والا مکسور جیسے بدہ بنشین وغیرہ اور یہ بھی معلوم ہو کہ جہان مابعد اس بای موحدہ کا الف مفتوح ہو خواہ ممدودہ ہو خواہ غیر ممدودہ تو یہ الف اور ممدودہ کا الف اول یا ے تحتانی سے بدل جاتا ہی جیسے بیا اور بیفگن اور معلوم رہے کہ آوردن سے مضارع جیسا کہ آورد یا بجا آرد بھی آیا ہی اسیطرح امر بھی بیاور اور بیار آتا ہی بلکہ افصح اور اکثر کلام مین یہی ہی اور یاد رہے کہ بای موحدہ کا داخل ہونا اول مین خاص واسطے امر کے نہین بلکہ بعضی مضارع پر بھی لاتے ہین

## گردان امر معروف

| صیغہ فارسی | ضمیر فارسی | معنی ہندی | ضمیر ہندی | بیان صیغہ |
|---|---|---|---|---|
| بیار | | لا | تو | صیغہ واحد امر حاضر معروف |
| بیار | ید | لاؤ | تم | صیغہ جمع امر حاضر معروف |
| بیارد | | لائے | وہ | صیغہ واحد امر غائب معروف |
| بیار | ند | لائین | وے | صیغہ جمع امر غائب معروف |
| بیار | م | لاؤن | مین | صیغہ واحد امر متکلم معروف |
| بیار | یم | لائین | ہم | صیغہ جمع امر متکلم معروف |

## گردان امر مجہول

| صیغہ فارسی | ضمیر فارسی | معنی ہندی | ضمیر ہندی | بیان صیغہ |
|---|---|---|---|---|
| بیاوردہ | شو | لایا جا | تو | صیغہ واحد امر حاضر مجہول |
| بیاوردہ | شوید | لائے جاؤ | تم | صیغہ جمع امر حاضر مجہول |
| بیاوردہ | شود | لایا جائے | وہ | صیغہ واحد امر غائب مجہول |
| بیاوردہ | شوند | لائے جائین | وے | صیغہ جمع امر غائب مجہول |
| بیاوردہ | شوم | لایا جاؤن | مین | صیغہ واحد امر متکلم مجہول |
| بیاوردہ | شویم | لائے جائین | ہم | صیغہ جمع امر متکلم مجہول |

## ترکیب نہی کے بنانے کی

جب چاہین کہ نہی بنائین تو حاضر معروف واحد اور جمع مین میم نہی کا مفتوح اول مین امر حاضر معروف کے لائین جیسا کہ باے موحدہ امر مین لاتے ہین اور باقی

صیغون مین نون اور حاضر مجہول مین بھی واسطے واحد و جمع کے میم اور باقی صیغون مین نون خواہ اول مین امر حاضر مجہول کے خواہ اول مین علامت مجہول کے لاوین اور افصح یہی ہی جیسے آوردہ مشو آوردہ مشوید اور آوردہ نشود آوردہ نشوند الی آخرہ

## گردان نہی معروف

| صیغۂ فارسی | ضمیر فارسی | معنی ہندی | ضمیر ہندی | بیان صیغہ |
| --- | --- | --- | --- | --- |
| میار | | مت لا | تو | صیغۂ واحد نہی حاضر معروف |
| میار | ید | مت لاؤ | تم | صیغۂ جمع نہی حاضر معروف |
| نیارد | | نہ لاوے | وہ | صیغۂ واحد نہی غائب معروف |
| نیار | ند | نہ لاوین | وے | صیغۂ جمع نہی غائب معروف |
| نیار | م | نہ لاؤن | مین | صیغۂ واحد نہی متکلم معروف |
| نیار | یم | نہ لاوین | ہم | صیغۂ جمع نہی متکلم معروف |

## گردان نہی مجہول

| صیغۂ فارسی | ضمیر فارسی مع علامت | معنی ہندی | ضمیر ہندی | بیان صیغہ |
| --- | --- | --- | --- | --- |
| میاوردہ | شو | مت لایا جا | تو | صیغۂ واحد نہی حاضر مجہول |
| میاوردہ | شوید | مت لائے جاؤ | تم | صیغۂ جمع نہی حاضر مجہول |
| نیاوردہ | شود | نہ لایا جائے | وہ | صیغۂ واحد نہی غائب مجہول |
| نیاوردہ | شوند | نہ لائے جائین | وے | صیغۂ جمع نہی غائب مجہول |
| نیاوردہ | شوم | نہ لایا جاؤن | مین | صیغۂ واحد نہی متکلم مجہول |
| نیاوردہ | شویم | نہ لائے جائین | ہم | صیغۂ جمع نہی متکلم مجہول |

## ترکیب اسم فاعل کے بنانے کی

جب چاہین کہ اسم فاعل بنائین تو نون ساکن اور دال مفتوح اور ہاے مختفی واحد امر حاضر کے آخر مین لے آوین اور حرف آخر امر کو مکسور کرین صیغہ واحد اسم فاعل کا بن جائیگا جیسے آور سے آورندہ اور جب جمع بنائین تو ہاے مختفی کو کاف فارسی سے بدل کے الف نون جمع کا آگے اوسکے بڑھاوین صیغہ جمع اسم فاعل کا بن جاویگا جیسے آورندہ سے آورندگان اور کبھی ہاے مختفی گرا کر لفظ ہا آخر مین بڑھاتے ہین جیسے آورندہ سے آورندہا

## گردان اسم فاعل

| صیغہ فارسی | معنی ہندی | بیان صیغہ |
|---|---|---|
| آورندہ | لانے والا | صیغہ واحد اسم فاعل |
| آورندگان آورندہا | لانے والے | صیغہ جمع اسم فاعل |

## ترکیب اسم مفعول کے بنانے کی

جب چاہین کہ اسم مفعول بناوین تو مفرد مین ہاے مختفی آخر مین واحد ماضی مطلق معروف کے بڑھاوین جیسے آورد سے آوردہ اور جمع مین یہ ہاے مختفی کاف فارسی سے بدل جاتی ہے اور الف نون جمع کا آگے اوسکے زیادہ کرتے ہین جیسے آوردہ سے آوردگان اور کبھی آخر مین واحد ماضی مطلق معروف کے لفظ ہا بڑھاتے ہین جیساکہ اسم فاعل مین مذکور ہوا جیسے آورد سے آوردہا

## گردان اسم مفعول

| صیغہ فارسی | معنی ہندی | بیان صیغہ |
|---|---|---|
| آوردہ | لایا گیا | صیغہ واحد اسم مفعول |
| آوردگان آوردہا | لائے گئے | صیغہ جمع اسم مفعول |

## خاتمہ

جانا چاہیے کہ مصدر کی تین قسمین ہین لازم متعدی مشترک لازم اوسے کہتے ہین
جو فقط فاعل پر تمام ہو جاے اور مفعول کا محتاج نہو جیسے رفتن اور نشستن اور متعدی
وہ ہی کہ فاعل پر تمام نہو اور مفعول کا بھی محتاج ہو جیسے آوردن اور بردن اور مشترک
وہ ہی کہ معنی لازم اور معنی متعدی کے دونون اوسمین حاصل ہون اپنی اپنی جگہ جیسے
کشادن زادن گداختن سوختن آموختن افروختن آمیختن ریختن آویختن
بیختن آزردن آزادن گسستن شکستن بستن پیوستن آشفتن گرفتن
تافتن نہفتن شگافتن فریفتن افزودن نمودن سودن آلودن فرسودن
باریدن پیچیدن بوییدن بریدن جوشیدن خاییدن کابیدن پوشیدن کشیدن
اور جب چاہو کہ لازم سے متعدی بناؤ تو آنیدن یا آندن آخر مین صیغۂ واحد امر
حاضر لازم کے زیادہ کرو متعدی بن جاویگا جیسے رس سے رسانیدن و رساندن اور گرد سے
گردانیدن و گرداندن علی ہذا القیاس اور یہ بھی جاننا چاہیے کہ بعضے مصدر ایسے
ہین کہ جنکی گردان پوری نہین آئی جیسے آگندن استردن ژولیدن بودن
غنودن آختن آہیختن آغشتن خستن نہفتن برشتن شنیدن سختن کشتن
رشتن تنفتن ہشتن افراشتن فروختن زادن ستدن وغیرہ اور باشد
جو مضارع ہی بعضون نے مصدر اسکا بودن ٹھہرایا ہی اور بعضے کہتے ہین کہ
وہ مضارع ہی کہ مصدر اسکا نہین ہی اور بودن کا امر نہین آیا اور زاید مضارع
زاییدن کا ہی نہ زادن کا اور گردد مضارع گردیدن کا ہی نہ گشتن کا اور رسد
مضارع رسیدن کا ہی نہ رستن کا اور شنود مضارع شنودن کا ہی

شنیدن کا۔ شفتن کا اور بلد مضارع بلیدن کا ہے نہ بشتن کا اور افراز د مضارع
افراختن کا ہے نہ افراشتن کا اور فروشد مضارع فروشیدن کا ہے نہ فروختن کا

تمت

## قطعۂ تاریخ اختتام این رسالہ از جناب مصنف دام اقبالہ

| | |
|---|---|
| این طالب علم عاشقانہ | پرسید ز شاہد از شواہد |
| تاریخ تمامی رسالہ | گفتا کہ خزانت القواعد |
| | ١٢٧٠ ہجری |

## تاریخ تمامی حفظ قرآن جناب حافظ محمد اسحٰق صاحب نبیرہ جناب مصنف رسالہ زید اقبالہ از جناب محمد

| | |
|---|---|
| حافظ تو شدی محمد اسحٰق | ہستی چو یکی ز نسل انصار |
| تاریخ تمام حفظ قرآن | بشنو و بکن زبان گہربار |
| از آل عبا عنہ تو برگیر | اعداد عبا بجای خود دار |
| | ١٢٧٠ |

بسم اللہ الرحمن الرحیم

بعد حمد و صلوٰۃ کے معلوم ہو کہ ایک قاعدہ ایسا بیان ہوتا ہی کہ جسکے برتنے سے ہر خاص
و عام کو فارسی لکھنے پر جلد قدرت ہو جائے اور اسی قاعدے سے مولوی
امام علی دہلوی مرحوم پڑھنے والے سے بقید مدت و ذرا جرت ٹھیکہ کر لیتے تھے
پس چاہیے کہ اون مصدرون کو جو جدول کے پہلے خانون مین لکھے ہین اول
شاگرد کو حفظ کراوین پھر اوس عبارت اُردو کو جو مصدرون کے خانے کے
بعد لکھی ہی شاگرد سے فارسی مین مسودہ کراوین پھر اوس مسودے کو حروف
روابط سے مطابق محاورۂ فارسی کے اصلاح کرین جب یہ سارے مصادر او
خطوط اُردو تمام ہو جاوین اسی قاعدے سے اور مصادر یاد کرا کے عبارت
رنگین اردو کی جسمین اونھین مصادر محفوظ کے فعل آوین شاگرد سے فارسی کراوین و
قادر قدیر کی مدد خاص سے یقین ہی کہ طالب علم تھوڑے زمانے مین فارسی
عبارت عاری اور رنگین میرزایانہ پر قادر ہو جاوے اور واو فارسی سے
لیکن اتنا التزام کرتے رہین کہ جو مسودۂ اُردو مین فعل لاوین اون فعلون کے
مصادر فارسی کو صرف کبیر پر مطابق صرف کبیر اور اون کے سُن لیا کرین
تو اشتقاق پر کل صیغون اون مصادر کے شاگرد کو قدرت کامل ہو جاوے

## مشفق من سلامت

| مصدر | مضمون | ماضی استمراری | ماضی بعید | حال |
|---|---|---|---|---|
| آمدن | مدت سے ساعت مین | آتا تھا | اور آیا تھا | اور آتا ہے |
| آوردن | کہ کم چند مبلغ کا اوپر مہاجنون وسطرف کے | لاتا تھا | اور لایا تھا | اور لاتا ہے |
| افزودن | اور تھوڑے سے فتنے کو | زیادہ کرتا تھا | اور زیادہ کیا تھا | اور زیادہ کرتا ہے |
| انباشتن | بہت سے چاہ اور غار خون مسافرون سے | بھرتا تھا | اور بھرے تھے | اور بھرتا ہے |
| اندوختن | اور مال چوری اور رہزنی کا | اکٹھا کرتا تھا | اور اکٹھا کیا تھا | اور اکٹھا کرتا ہے |
| آموختن | وقت طفلی سے فن چوری اور رہزنی کا | سیکھتا تھا | اور سیکھا تھا | اور سیکھتا ہے |
| افروختن | آگ فتنے کی ہر طرف | روشن کرتا تھا | اور روشن کی تھی | اور روشن کرتا ہے |
| آمیختن | ہمیشہ رہزنون سے | ملتا تھا | اور ملا تھا | اور ملتا ہے |
| انداختن | اور سر مسافرون کے خون ناحق سے دریا اور تالاب مین | ڈالتا تھا | اور ڈالے تھے | اور ڈالتا ہے |
| افتاندن | اگر ذیم و ہراس کی خاطر ظلم سے | جھاڑتا تھا | اور جھاڑی تھی | اور جھاڑتا ہے |
| انگاشتن | اور ہمیشہ حرام کو حلال | جانتا تھا | اور جانا تھا | اور جانتا ہے |
| اندیشیدن | اندوختۂ خبیث اپنے کو طیب | اندیشہ کرتا تھا | اور اندیشہ کیا تھا | اور اندیشہ کرتا ہے |
| انگیختن | اور خفتۂ خوابیدہ کو خواب سے | اوٹھاتا تھا | اور اوٹھایا تھا | اور اوٹھاتا ہے |
| آویختن | سر مسافرون کے اوپر دروازے اپنے کے | لٹکاتا تھا | اور لٹکائے تھے | اور لٹکاتا ہے |
| آشامیدن | اور خون مسافرون کا تلوار اپنی کو | پلاتا تھا | اور پلایا تھا | اور پلاتا ہے |
| افراختن | اور سر تکبر کا اوپر آسمان کے | بلند کرتا تھا | اور بلند کیا تھا | اور بلند کرتا ہے |

| مصدر فارسی | مضمون | ماضی استمراری | ماضی بعید | حال |
|---|---|---|---|---|
| آرمیدن | اور اکثر بیچ دامان کوہ کے | آرام لیتا تھا | اور آرام لیا تھا | اور آرام لیتا ہے |
| افگندن | گھر امن و امان کو جڑ سے | گراتا تھا | اور گرایا تھا | اور گراتا ہے |
| آسودن | اور رات کے وقت اوپر پہاڑ کے | آسودہ ہوتا تھا | اور آسودہ ہوا تھا | اور آسودہ ہوتا ہے |
| آفریدن | اور طلسم نیا | پیدا کرتا تھا | اور پیدا کیا تھا | اور پیدا کرتا ہے |
| آزمودن | شمشیر اپنی کو بیچ خون مسافرون کے | آزماتا تھا | اور آزمایا تھا | اور آزماتا ہے |
| آمرزیدن | ایسے گنہگار کو سوائے رحمت رحیم کے کون | بخشتا تھا | اور کسنے بخشا تھا | اور کون بخشتا ہے |

اگر تدارک ایسے بدمعاش کا اس مدت ہفتے مین نہوگا واسطے تمھارے خوب نہیں گا تھوڑے لکھے ہوئے کو بہت جانیے

## شفیق بدل رفیق سلامت

| مصدر فارسی | مضمون | ماضی مطلق | ماضی قریب | ماضی بعید | ماضی استمراری | مستقبل | حال |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| بخشیدن | خط تمھارے نے تسلی دل بیتاب کو ایسی | بخشی | اور بخشی ہے | کہ کسی نے بخشی تھی | اور کبھی کوئی بخشتا تھا | اور نہ بخشے گا | اور بخشتا ہے |
| بردن | اور غم دل سے تجھے اس رنگ کے | لے گیا | اور لیگیا ہے | کہ کوئی نہ لیگیا تھا | اور کبھی کوئی نہ لیجاتا تھا | اور نہ لیجاویگا | اور نہ لیجاتا ہے |
| بریدن | مصیبت غم کو دل سے ایسا | کاٹا | اور کاٹا ہے | کہ کسینے نہ کاٹا تھا | اور کبھی کوئی نہ کاٹتا تھا | اور نہ کاٹے گا | اور نہ کاٹتا ہے |
| باریدن | پڑھنے اوسکے سے باران جوشش محبت کا ایسا | برسا | اور برسا ہے | کہ کبھی نہ برسا تھا | اور کبھی نہ برستا تھا | اور نہ برسے گا | اور نہ برستا ہے |
| بالیدن | مضمون اوسکے سے ایسا بدن میرا | بڑھا | اور بڑھا ہے | کہ کبھی نہ بڑھا تھا | اور کبھی نہ بڑھتا تھا | اور نہ بڑھے گا | اور نہ بڑھتا ہے |
| برشتن | آنے اوسکے سے دل دشمنون کا ایسا | بھنا | اور بھنا ہے | کہ کبھی نہ بھنا تھا | اور کبھی نہ بھنتا تھا | اور نہ بھنے گا | اور نہ بھنتا ہے |

| مصادر | مضمون | ماضی مطلق | ماضی قریب | ماضی بعید | ماضی استمراری | مستقبل | حال |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| تپیدن | دل ایسے آدمی کا خوف خدا سے شب و روز | تڑپا | اور تڑپا ہے | کہ کبھی کوئی نہ تڑپا تھا | اور نہ کبھی تڑپتا تھا | اور تڑپیگا | اور تڑپتا ہے |
| تراشیدن | جس کسی نے بیخ حق خلائق کے جفا اور ایذا | تراشی | اور تراشی ہے | کہ کسی نے ایسی کبھی نہ تراشی تھی | اور نہ کبھی کوئی تراشتا تھا | اور تراشیگا | اور تراشتا ہے |
| تفسیدن | اور ظاہر ہے کہ سینہ ہر مظلوم کا آہ گرم سے | گرم ہوا | اور گرم ہوا ہے | کہ کبھی ایسا نہ گرم ہوا تھا | اور نہ گرم ہوتا تھا | اور گرم ہوگا | اور گرم ہوتا ہے |
| تنیدن | اگرچہ آہ مظلوم نے تانا بانا مثل مکڑی کے ناپایدار | تنا | اور تنا ہے | لیکن تار سطح شکار مطلب کے کسی نے ایسا نہ تنا تھا | نہ کوئی کبھی ایسا تنتا تھا | اور نہ تنے گا | اور تنتا ہے |
| تراویدن | فی الحقیقت داد رسی مظلوموں سے ایسی رحمت مولیٰ حاکم اور کے | ٹپکی | اور ٹپکی ہے | کہ کبھی کسی دل ایسی رحمت نہ ٹپکی تھی | ٹپکتی تھی | اور ٹپکے گی | اور ٹپکتی ہے |

آرے شعر بہر آہ مظلومان کہ ہنگام دعا کردن — اجابت از در حق بہر استقبال مے آید — فقط

قبلہ من سلامت

| مصادر | مضمون | ماضی مطلق | ماضی قریب | ماضی بعید | ماضی استمراری | مستقبل | حال |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| جستن | سعادت خان سپاہی وقت لڑائی کے قلعے سے اوپر فوج دشمنوں کے | کودا | اور ایسے وقت پر کودا ہے | کہ کوئی کبھی ایسا نہ کودا تھا | اور نہ کودتا تھا | اور نہ کودیگا | اور نہ کودتا ہے |
| جستن | اور حیلہ دشمنوں سے پناہ | ڈھونڈی | اور ڈھونڈی ہے | اور ڈھونڈی تھی | کہ اور کوئی ڈھونڈتا تھا | اور ڈھونڈیگا | اور ڈھونڈتا ہے |
| جوشیدن | اور مقابلے میں دشمنوں کے مانند دریا کے ایسا | جوش میں آیا | اور جوش میں آیا ہے | کہ کوئی ایسا جوش میں آیا تھا | اور نہ کبھی جوش میں آتا تھا | اور جوش میں آویگا | اور جوش میں آتا ہے |
| جنبیدن | اور مانند پہاڑ کے جگہ سے | ہلا | اور ہلا ہے | کہ کوئی ایسا جگہ سے نہ ہلا تھا | نہ کوئی ایسا ہلتا تھا | اور نہ ہلے گا | اور نہ ہلتا ہے |

ایسا سپاہی قابل اضافے تنخواہ کے ہے

گردان نمبر ۱

## مشفق من سلمکم اللہ تعالی

| مصادر جیم فارسی | مضمون | ماضی مطلق | ماضی قریب | ماضی بعید | ماضی استمراری | مستقبل | حال |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| چیدن | دل سے باغ محبت تمہارے کے پھول محبت کے ایسے | چنے | اور چنے ہیں | کہ کبھی کسی نے نہ چنے تھے | نہ کوئی ایسے چنتا تھا | نہ چنے گا | نہ چنتا ہے |
| چشیدن | اور ایسے پھل اوس باغ سے | چکھے | اور چکھے ہیں | کہ کبھی کسی نے ایسے نہ چکھے تھے | نہ کوئی کبھی چکھتا تھا | نہ چکھے گا | نہ چکھتا ہے |
| چکیدن | اور سعی و کوشش اوسکی میں دل میرے سے جیسا کہ عرق | ٹپکا | اور ٹپکا ہے | کہ کسی میں ایسا نہ ٹپکا تھا | اور نہ کبھی ٹپکتا تھا | نہ ٹپکیگا | نہ ٹپکتا ہے |
| چسپیدن | پھر کیف بھلائی تمہاری سے ذمے اور برائی اوسکی میرے ذمے | چمٹی | اور چمٹی ہے | کہ کسی کے ذمے ایسی نہ چمٹی تھی | اور نہ کبھی چمٹتی تھی | نہ چمٹے گی | نہ چمٹتی ہے |
| چریدن | انجام اوسکا معلوم تھا کہ خزان ستانوس باغ کو اس رنگ سے | چرا | اور چرا ہے | کہ کسی چرنے والے کمبخت نے چرا تھا | اور نہ کبھی کوئی ایسا چرتا تھا | نہ چرے گا | نہ چرتا ہے |
| چیریدن | آخر اوبار باغ کا اوپر اقبال اوسکے ایسا | غالب آیا | اور غالب آیا ہے | کہ کوئی ایسا نہ غالب آیا تھا | اور نہ کبھی غالب آتا تھا | اور نہ غالب آویگا | نہ غالب آتا ہے |

گردان نمبر ۲

## برخوردار من سلمہ

| مصادر خای معجمہ | مضمون | ماضی مطلق | ماضی قریب | ماضی بعید | ماضی استمراری | مستقبل | حال |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| خواندن | بھائی تمہارے نے آج ایسا خوب | پڑھا | اور پڑھا ہے | کہ کسی نے ایسا نہ پڑھا تھا | اور نہ کوئی کبھی پڑھتا تھا | نہ پڑھیگا | نہ پڑھتا ہے |
| خفتن | اور بعد پڑھنے کے ایسا | سویا | اور سویا ہے | کہ کبھی ایسا نہ سویا تھا | نہ کوئی کبھی سوتا تھا | نہ سوئے گا | نہ سوتا ہے |
| خوردن | اور اوسنے کھانا بیوقت | کھایا | اور کھایا ہے | کہ وقت بے وقت اوسنے نہ کھایا تھا | اور کبھی بے وقت نہ کھاتا تھا | نہ کھاویگا | نہ کھاتا ہے |
| خزیدن | اور وقت بلانے کے خوف معلم سے گھر میں ایسا | گھسا | اور گھسا ہے | کہ کوئی ڈر سے نہ گھسا تھا | نہ گھستا تھا | نہ گھسے گا | نہ گھستا ہے |
| خموشیدن | لیکن وقت شور کرنے کے | چپ ہوا | اور چپ ہوا ہے | کہ کوئی چپ ہونے والا ایسا چپ نہ ہوا تھا | نہ کوئی ایسا چپ ہوتا تھا | نہ چپ ہوگا | نہ چپ ہوتا ہے |

| مصادر خاء معجمہ | مضمون | ماضی مطلق | ماضی قریب | ماضی بعید | ماضی استمراری | مستقبل | حال |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| خروشیدن | پھر صبح جب سے ہنسے کے ایسا | شور مچایا | اور شور مچایا ہے | کہ کسی نے ایسا شور مچایا تھا | کبھی کوئی شور مچاتا تھا | نہ شور مچاویگا | نہ شور مچاتا ہے |
| خرامیدن | اور وقت چھٹی کے باغ میں جاکر | ٹہلا | اور ٹہلا ہے | کہ کبھی نہ ایسا ٹہلا تھا | نہ کوئی اتنا ٹہلتا تھا | نہ ٹہلے گا | نہ ٹہلتا ہے |
| خندیدن | اور سیر باغ سے خوش ہوکر | ہنسا | اور ہنسا ہے | کہ کوئی ایسا نہ ہنسا تھا | نہ کوئی کبھی ہنستا تھا | نہ ہنسے گا | نہ ہنستا ہے |
| خواندن | اور جس وقت لڑکے کو دیکھا اوسکو | بلایا | اور بلایا ہے | کہ کسی نے نہ بلایا تھا | نہ کوئی ایسا بلاتا تھا | نہ بلاویگا | نہ بلاتا ہے |
| خریدن | اور جو سودا چاہا اوس سے | مول لیا | اور مول لیا ہے | کہ کبھی کسی نے نہ مول لیا تھا | نہ کوئی ایسا مول لیتا تھا | نہ مول لیگا | نہ مول لیتا ہے |
| خواستن | تلف کرنا مال و زر کا ایسا | چاہا | اور چاہا ہے | کہ کسی نے نقصان نہ چاہا تھا | نہ کوئی ایسا چاہتا تھا | نہ چاہیگا | نہ چاہتا ہے |
| خراشیدن | ایسی حرکتوں اوس بدخو کے سننے دل ہمارا ایسا | چھیلا | اور چھیلا ہے | کہ کسی نے ایسا نہ چھیلا تھا | نہ کوئی ایسا چھیلتا تھا | نہ چھیلیگا | نہ چھیلتا ہے |
| خلیدن | اور کانٹا اس رنج کا دل میں ایسا | چبھا | اور چبھا ہے | کہ کسی کے پاؤں میں نہ چبھا تھا | نہ کسی کے ایسا چبھتا تھا | نہ چبھے گا | نہ چبھتا ہے |
| خاریدن | ایسا کام جسنے کیا بیشک اوسنے تمام عمر زخم جگر کا تن غم سے | کھجلایا | اور کھجلایا ہے | کہ کسینے ایسا نہ کھجلایا تھا | نہ کوئی کبھی کھجلاتا تھا | نہ کھجلاویگا | نہ کھجلاتا ہے |

غریب پرور عادل زمان سلامت

| مصادر دال مہملہ | مضمون | ماضی مطلق | ماضی قریب | ماضی بعید | ماضی استمراری | مستقبل | حال |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| داشتن | داروغہ باورچیخانہ خاص نے ایسی ہوشیاری | رکھی | اور رکھی ہے | کہ کسی نے نہ رکھی تھی | نہ کوئی ایسی رکھتا تھا | نہ رکھیگا | نہ رکھتا ہے |
| دانستن | اگرچہ اوس نے ایسی ہی ہوشیاری رکھا اور بخت بد کھانے کی اوسنے ایسی | جانی | اور جانی ہے | کہ کسی نے ایسی کبھی نہ جانی تھی | نہ کوئی ایسی جانتا تھا | نہ جانے گا | نہ جانتا ہے |
| دریافتن | اور نیک اور بدبخت کا ساتھ [illegible] | دریافت کیا | اور دریافت کیا ہے | کہ کسی نے کبھی نہ دریافت کیا تھا | نہ کوئی کبھی ایسا دریافت کرتا تھا | نہ دریافت کرے گا | نہ دریافت کرتا ہے |

| مصادر متعدی | مضمون | ماضی مطلق | ماضی قریب | ماضی بعید | ماضی استمراری | مستقبل | حال |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| دیدن | اور تلون زمانہ کا اونے آنکھون سے | دیکھا | او دیکھا ہے | کہ اور کسی نے نہ دیکھا تھا | نہ کوئی ایسا دیکھتا تھا | نہ دیکھے گا | نہ دیکھتا ہے |
| دادن | غرض کہ ہر قسم کے کھانا پکانے کی اوسنے ایسی داد | دی | اور دی ہے | کہ آج تک کسی نے کبھی نہ دی تھی | نہ کوئی کبھی دیتا تھا | نہ دے گا | نہ دیتا ہے |
| دزدیدن | اور کبھی اوسنے کچھ اوس میں سے | نہ چرایا | نہ چرایا ہے | اور نہ اوسنے کبھی چرایا تھا | اور نہ چراتا تھا | اور نہ چرائے گا | اور نہ چراتا ہے |
| دویدن | اور کار سرکار میں ساتھ دل و جان کے خوشی سے | دوڑا | اور دوڑا ہے | کہ کوئی تحصیلدار نہ دوڑا تھا | تعجب اور نہ دوڑتا | اور نہ دوڑے گا | اور نہ دوڑتا ہے |
| دمیدن | غرضکہ دانہ خردمندی اوس ہنرمندی کا ایسکے دل میں | اوگا | اور اوگا ہے | کہ کبھی ایسا نہ اوگا تھا | اور نہ اوگتا تھا | اور نہ اوگے گا | اور نہ اوگتا ہے |
| دمیدن | بلکہ اوسنے افسون ہنرمندی کا ہر شخص کے کان میں | پھونکا | اور پھونکا ہے | کہ کسی نے کبھی نہ پھونکا تھا | نہ کوئی ایسا پھونکتا تھا | نہ پھونکے گا | نہ پھونکتا ہے |
| دریدن | اور ہاتھ ہنرمندی اوسکے نے گریبان عقل پردہ ناکاب تکلف | پھاڑا | اور پھاڑا ہے | نہ کسی نے نہ پھاڑا تھا | نہ کوئی ایسا پھاڑتا تھا | نہ پھاڑیگا | نہ پھاڑتا ہے |
| درخشیدن | ہیچ زمانے قدرشناسی تصور ستارہ اوسکی قدر کا ایسا | چمکا | اور چمکا ہے | کہ کوئی ستارہ نہ چمکا تھا | اور نہ چمکتا تھا | اور نہ چمکیگا | نہ چمکتا ہے |
| دوختن | اور دوسری ہنرمندی اوسکی یہ ہے کہ رات کو کپڑا ایسا عمدہ | سیا | کہ کسی نے نہ سیا ہے | نہ کسی نے ایسا سیا تھا | نہ کوئی ایسا سیتا تھا | نہ سیئے گا | نہ سیتا ہے |
| دوشیدن | اور ادنی ہنرمندی یہ ہے کہ مرغی کے گانے کا دودھ اوسنے | دوہا | اور دوہا ہے | کہ کسی نے ایسا نہ دوہا تھا | نہ کوئی ایسا دوہتا تھا | نہ دوہیگا | نہ دوہتا ہے |
| | ایسے آدمی کی قدر ضرور ہے واجب تھا عرض کیا | | | | | | |

## مشتق من سماعت

| مصادر لازمہ | مضمون | ماضی مطلق | ماضی قریب | ماضی بعید | ماضی استمراری | مستقبل | حال |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| رفتن | یاد ہماری تمہارے دل سے | ایسی گئی | او گئی ہے | کہ کسی کے دل سے ایسی نہ گئی تھی | اور نہ جاتی تھی | اور نہ جائیگی | اور نہ جاتی ہے |

| حال | مستقبل | ماضی استمراری | ماضی تمنائی | ماضی قریب | ماضی مطلق | مضمون | مصادر |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| اور پہونچتا ہے | اور پہونچیگا | اور نہ پہونچتا تھا | اور نہ پہونچا تھا | اور پہونچا ہے | پہونچا | جب تجھے جانے تمھارے کے کوئی پہنچا نہ اور بیگانہ قریب تمھارے | رسیدن |
| اور جمتا ہے | اور نہ جمے گا | نہ کہیں جمتا تھا | کہ کسی زمین مین ایسا نہ جما تھا | اور جما ہے | جما | اور ہماری زمین دل مین پودھا تمھاری محبت کا | رُستن |
| اور بچھوٹتا ہے | اور پھچوٹیگا | اور نہ پھچوٹتا تھا | اور نہ پھچوٹا تھا | اور پھچوٹا ہے | پھچوٹا | اور خیال تمھارا ایکدم میرے دل سے | رُستن |
| گراتی ہے | گرائے گی | نہ کوئی آنکھ ایسا خون گراتی تھی | کہ کسی نے ایسا گرایا تھا | اور گرایا ہے | گرایا | آنکھوں میری نے بغیر تمھارے خون دل کا | ریختن |
| نہ اوگتا ہے | نہ اوگیگا | نہ کہیں کبھی اوگتا تھا | کہ کوئی تخم ایسا نہ اوگا تھا | اور ایسا اوگا ہے | بیج زمین دل میرے کے اوگا | اگر تمھارے پاس پہونچا خون دل کا تخم اڑتی ہو بیر دانہ یاد تمھاری | روییدن |
| اور بھاگتا ہے | اور نہ بھاگیگا | اور نہ بھاگتا تھا | کہ کبھی اتنا نہ بھاگا تھا | اور بھاگا ہے | بھاگا | اور بغیر تمھارے دل میرا خود وجود سے اسطرح | رمیدن |
| اور ناچتا ہے | اور نہ ناچیگا | اور نہ ناچتا تھا | کہ کوئی ایسا نہ ناچا تھا | اور ناچا ہے | ناچا | اور بیچ یاد تمھاری کے دل میرا مرغ بسمل کی طرح خون میں | رقصیدن |
| نہ جھاڑتا ہے | نہ جھاڑیگا | نہ کوئی ایسا جھاڑتا تھا | کہ کسی نے کبھی نجھاڑا تھا | اور جھاڑا ہے | جھاڑا | غرض کہ بیچ یاد تمھاری کے گرد دل اپنے کا یاد غیر سے بالکل | رُفتن |

مہربان من سلامت

| حال | مستقبل | ماضی استمراری | ماضی تمنائی | ماضی قریب | ماضی مطلق | مضمون | مصادر |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| نہ مارتا ہے | نہ ماریگا | نہ کوئی کسیکو ایسا مارتا تھا | کہ کسی نے ایسا نہ مارا تھا | اور مارا ہے | مارا | بیچ جماعت کے آیا کہ نوکر تمھارے نے نوکر ہمارے کو ایسا | زدن |
| نہ زیب دیتا ہے | نہ زیب دیگا | نہ زیب دیتا تھا | اور نہ زیب دیا تھا | اور زیب دیا ہے | زیب دیا | ہر کیف جو پہنتا تھا واسطے تمھارے | زیبیدن |
| نہ جیتا ہے | نہ جیے گا | نہ جیتا تھا | کہ نہ کوئی ایسا جیا تھا | اور جیا ہے | جیا | در حقیقت نوکر تمھارا بیچ دنیا کے ساتھ بدنامی کے | زیستن |

| مصادر صحیحہ | مضمون | نفی مطلق | نفی قریب | نفی بعید | نفی استمراری | نفی مستقبل | نفی حال |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| زاییدن | کسی ماں نے ایسا بیٹا جیسا کہ نوکر تمھارا ہے | نہ جنا | نہ جنا ہے | نہ کبھی سے ایسا جنا تھا | نہ کوئی ماں جنتی تھی | نہ جنے گی | نہ جنتی ہے |
| زدودن | لیکن بسبب قصور کرنے تمھارے کے اپنے نوکر کو بہی قصور پر زنگار اس غم کا دل میرے سے | چھوٹا | اور چھوٹا ہے | نہ کبھی ایسا نہ چھوٹا تھا | نہ زنگار ایسا چھوٹتا تھا | نہ چھوٹیگا | نہ چھوٹتا ہے |

اگر موقوف نکرتے دل میرے سے یہ زنگار کبھی نہ چھوٹتا باقی رہتا

## مہربان من سلامت

| مصادر صحیحہ | مضمون | نفی مطلق | نفی قریب | نفی بعید | نفی استمراری | نفی مستقبل | نفی حال |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| ساختن | تمھاری محبت نے میرے دل میں گھر | بنایا | اور بنایا ہے | کہ ایسا کسی نے نہ بنایا تھا | نہ کوئی بناتا تھا | نہ بنائیگا | نہ بناتا ہے |
| سپردن | آنکھوں نے میری سے بیچ یاد تمھاری کے بیٹھا آنسو دامن میرے کو | سونپ | اور بہت سونپ دیتا | کہ کسی نے اس طرح نہ سونپے تھے | نہ کوئی آنکھ سونپتی تھی | نہ سونپے گی | نہ سونپتی ہے |
| ستردن | اور زبان میری نے گانا تعریف تمھاری کا | گایا | اور گایا ہے | کہ کسی نے نہ گایا تھا | نہ کوئی بانگ گاتی تھی | نہ گائیگی | نہ گاتی ہے |
| ستودن | اور اس خوبی کے ساتھ | تعریف کی | اور تعریف کی ہے | کہ کسی نے تعریف نہ کی تھی | نہ کوئی تعریف کرتا تھا | نہ تعریف کریگا | نہ تعریف کرتا ہے |
| سودن | اور ہونٹ نے کو بیچ یاد تمھارے کے ایسا | گھسا | اور گھسا ہے | کہ کسی نے گھسا تھا | نہ کوئی گھستا تھا | نہ گھسے گا | نہ گھستا ہے |
| ستانیدن | تم نے اپنے خط میں لکھا تھا کہ اگر تمنے کچھ ہماری سرکار سے بطریق قرض لیا ہو وادا کرو مہربان من بندے نے سرکار سے کچھ قرض | نہیں لیا | اور نہ لیا ہے | اور نہ کبھی قرض لیا تھا | نہ کبھی لیتا تھا | نہ لونگا | نہ لیتا ہوں |
| سوختن | اگر لیتا تو ادا کرتا مہربان میرے اس لکھنے سے تمھارے دل میرا بہت | جلا | اور جلا ہے | کہ کسی کا دل ایسا نہ جلا تھا | نہ کبھی جلتا تھا | نہ جلیگا | نہ جلتا ہے |

## غریب پرور سلامت

| مصادر صحیحہ | مضمون | نفی مطلق | نفی قریب | نفی بعید | نفی استمراری | نفی مستقبل | نفی حال |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| شدن | کوئی شغل جناب کے عنایت فرمانا | نہوا | نہوا ہے | نہوا تھا | نہوتا تھا | نہوگا | نہوتا ہے |

| مصادر | مضمون | ماضی مطلق | ماضی قریب | ماضی بعید | ماضی استمراری | مستقبل | حال |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| شکستن | جو کوئی حضور سے پھرا سو اسکا نصیب ہے | ٹوٹا | اور ٹوٹا ہے | کہ کسی کا پھر ایسا نہ ٹوٹا تھا | نہ ٹوٹتا تھا | نہ ٹوٹیگا | نہ ٹوٹتا ہے |
| شنیدن | وصف تمھارا کسنے زمانے مین | نہ سنا | تمام خلق نے سنا ہے | اور سنا تھا | اور کون نہین سنتا تھا | اور سنے گا | اور سنتا ہے |
| شمردن | اور گنے آپ کو رفیق پرور | گنا | بلکہ سب نے گنا ہے | اور ایک ہر ایک نے گنا تھا | اور ہر کوئی گنتا تھا | اور گنیگا | اور گنتا ہے |
| شناختن | یہان سے ذات عالی کے یعنی دوسرے کو | نہ پہچانا | اور نہ پہچانا ہے | اور نہ پہچانا تھا | اور نہ پہچانتا تھا | اور نہ پہچانیگا | اور نہ پہچانتا ہے |
| شستن | بلکہ دوسرے کا خیال اپنے دل سے | دھویا | اور دھویا ہے | ایسا کہ جیسے نہ دھویا تھا | نہ کوئی کبھی دھوتا تھا | نہ دھوئیگا | نہ دھوتا ہے |
| شتافتن | گھوڑا زبان کا میدان تعریف تمھارے مین | دوڑا | اور دوڑا ہے | کہ کبھی ایسا نہ دوڑا تھا | نہ دوڑتا تھا | نہ دوڑیگا | نہ دوڑتا ہے |
| شگفتن | اور غنچہ دل میرے کا بیچ ہوا محبت تمھاری کے | کھلا | اور کھلا ہے | کہ کبھی کوئی غنچہ نہ کھلا تھا | نہ کھلتا تھا | نہ کھلیگا | نہ کھلتا ہے |
| شگافتن | اور سینہ خیال غیر کو ایسا | چیرا | اور چیرا ہے | کہ کسی نے نہ چیرا تھا | نہ کوئی کبھی چیرتا تھا | نہ چیریگا | نہ چیرتا ہے |
| شاشیدن | دل میرے نے غیر کے نام پر | موتا | اور موتا ہے | کہ کسی نے ایسا نہ موتا تھا | نہ کوئی موتتا تھا | نہ موتیگا | نہ موتتا ہے |

مہربان من سلامت

| مصادر | مضمون | ماضی مطلق | ماضی قریب | ماضی بعید | ماضی استمراری | مستقبل | حال |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| طلبیدن | جو دعا مینے درگاہ الٰہی سے | طلب کی | اور طلب کی ہے | اور طلب کی تھی | اور طلب کرتا تھا | اور طلب کریگا | اور طلب کرتا ہے |

سوائے ترقی تمھاری کے دوسری نتھی الحمد للہ رب العالمین کہ سب قبول ہوئی زیادہ خیریت

مہربان من زاد محبتہ

| مصادر | مضمون | ماضی مطلق | ماضی قریب | ماضی بعید | ماضی استمراری | مستقبل | حال |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| غلطیدن | دل میرا بیچ یاد تمھاری کے سینے مین | لوٹا | اور لوٹا ہے | کہ کوئی اس طرح نہ لوٹا تھا | نہ کوئی لوٹتا تھا | نہ لوٹیگا | نہ لوٹتا ہے |

| |
|---|
| لیکن تعجب ہی کہ آپ سنتے دل میرے کا اثر تمہارے دل مین نہین ہوتا اور تسلی ہمارے پاس نہین ہوتا والسلام |

## غریب پرور سلامت

| مصدر | مضمون | ماضی مطلق | ماضی قریب | ماضی بعید | ماضی استمراری | مستقبل | حال |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| فرمودن | حضور نے ہمارے ساتھ احسان ایسا | فرمایا | او فرمایا ہے | کہ فرمایا کبھی صاحب نے بھی نہ فرمایا تھا | نہ فرماتے تھے | نہ فرماینگے | نہ فرماتے ہین |
| فرستادن | یعنی حضور نے ایسا تحفہ نادر تحفہ بھیجا | بھیجا | اور بھیجا ہے | کہ کسی نے نہ بھیجا تھا | کوئی نہ بھیجتا تھا | نہ بھیجیگا | نہ بھیجتا ہے |
| فزودن | اوسکے آنے سے خوشی اور خوشی کے | بڑھی | اور بڑھی ہے | کہ کبھی نہ بڑھی تھی | نہ بڑھتی تھی | نہ بڑھیگی | نہ بڑھتی ہے |
| فہمیدن | اگرچہ اوس احسان کی عقل ناقص میری | نہ سمجھی | نسمجھی ہے اور سمجھی | نسمجھی تھی اور سمجھی | نسمجھی تھی اور سمجھی | نسمجھیگی اور سمجھیگی | نسمجھی ہے اور سمجھی |
| فرسودن | لیکن زبان شکستہ گرداری ناطق کی | گھسی | اور گھسی ہے | کہ کسی نے بھی گھسی تھی | نکوئی زبان گھستی تھی | گھسیگی | گھستی ہے |
| فریفتن | حضور کی اس خوبی پر طبیعت ایسی | فریفتہ ہوئی | اور فریفتہ ہوئی ہے | کہ کوئی طبیعت فریفتہ ہوئی تھی | نہ فریفتہ ہوتی تھی | نہ فریفتہ ہوگی | نہ فریفتہ ہوتی ہے |
| فروختن | غرض کہ متاع جان کو دانے آگے ہاتھ | بیچا | او بیچا ہے | اور بیچا تھا | نہ کوئی ایسا نہ بیچتا تھا | نہ بیچیگا | نہ بیچتا ہے |
| فتادن | او محبت غیر کی دل سے میرے ایسی | گری | اور گری ہے | کہ کبھی گری تھی | نگرتی تھی | نگریگی | نگرتی ہے |

## مہربان من سلامت

| مصادر حرف کاف | مضمون | ماضی مطلق | ماضی قریب | ماضی بعید | ماضی استمراری | مستقبل | حال |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| کردن | فتح خان نے کہ تمہارے بڑا فساد | کیا | اور کیا ہے | کہ کسی نے ایسا کیا تھا | نہ کوئی کرتا تھا | نکریگا | نکرتا ہے |
| کاشتن | اپنے حق مین تخم بدی کا | بویا | اور بویا ہے | کہ کسی نے نہ بویا تھا | نہ کوئی بوتا تھا | نہ بوئیگا | نہ بوتا ہے |
| کشیدن | اور کمان دشمنی کی | کھینچی | اور کھینچی ہے | کہ کسی نے بھی ایسی کھینچی تھی | نہ کوئی کھینچتا تھا | نکھینچیگا | نکھینچتا ہے |
| کندن | اور بنیاد دوستی کی | کھودی | اور کھودی ہے | کہ کسی نے کھودی تھی | نہ کوئی کھودتا تھا | نکھودیگا | نکھودتا ہے |

| مصدر | مضمون | ماضی مطلق | ماضی قریب | ماضی بعید | ماضی استمراری | مستقبل | حال |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| کوفتن | اور تپھر سے سینۂ دوستی کو | کوٹا | اور کوٹا ہے | کہ کسی نے نہ کوٹا تھا | نہ کوئی کوٹتا تھا | نہ کوٹیگا | نہ کوٹتا ہے |
| کاویدن | اور جڑا خلاص اور دوستی کی | کریدی | اور کریدی ہے | کہ کسی نے نہ کریدی تھی | نہ کوئی ایسی کریدتا تھا | نہ کریدیگا | نہ کریدتا ہے |
| کوشیدن | اور بیچ یکجہتی اپنی کے | کوشش کی | اور کوشش کی ہے | اور کوشش کی تھی | اور کوشش کرتا تھا | اور کوشش کریگا | اور کوشش کرتا ہے |
| کشتن | خلاصہ یہ کہ بس ہمارے کو جان سے | مارا | اور مارا ہے | کہ ایسا کسی نے نمارا تھا | نہ کوئی مارتا تھا | اور نماریگا | اور نمارتا ہے |
| کشادن | اور ہاتھ ظلم کا اوس غریب پر | کھولا | اور کھولا ہے | کہ کسی نے ایسا نہ کھولا تھا | نہ کوئی کھولتا تھا | نہ کھولیگا | نہ کھولتا ہے |
| کاہیدن | اور اس غم سے بدن میرا | گھٹا | اور گھٹا ہے | اور گھٹا تھا | کبھی ایسا گھٹتا تھا | نہ گھٹیگا | نہ گھٹتا ہے |

مشتق من سلات

| مصدر | مضمون | ماضی مطلق | ماضی قریب | ماضی بعید | ماضی استمراری | مستقبل | حال |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| گریستن | بندہ بیچ جدائی تمہارے کے ایسا | رویا | اور رویا ہے | کہ کوئی ایسا نہ رویا تھا | نہ کوئی روتا تھا | نہ رویگا | نہ روتا ہے |
| گنجیدن | زبانی آنسوون کا بیچ زمین کے | سمایا | اور سمایا ہے | اور سمایا تھا | اور سماتا تھا | نہ سمائیگا | نہ سماتا ہے |
| گداختن | اور بدن میرا آگ جدائی سے مثل شمع کے | پگھلا | اور پگھلا ہے | کہ کبھی ایسا نہ پگھلا تھا | نہ پگھلتا تھا | نہ پگھلیگا | نہ پگھلتا ہے |
| گذشتن | یہان تک کہ اپنے سے | گذرا | اور گذرا ہے | کہ کوئی ایسا نگذرا تھا | نگذرتا تھا | نگذریگا | نگذرتا ہے |
| گریختن | اور آرام دل سے ایسا | بھاگا | اور بھاگا ہے | کہ کبھی ایسا نبھاگا تھا | نہ بھاگتا تھا | نہ بھاگیگا | نہ بھاگتا ہے |
| گردیدن | اور میری طرف آرام پھر مطلقا | نہ پھرا | اور نہ پھرا ہے | اور نہ پھرا تھا | اور نہ پھرتا تھا | نہ پھریگا | نہ پھرتا ہے |
| گسیختن | اور باگ صبر کی ہاتھ سے ایسی | توڑی | اور توڑی ہے | اور توڑی تھی | کہ کوئی ایسی باگ نہ توڑتی تھی | نہ توڑیگی | نہ توڑتی ہے |
| گرفتن | اور اضطراب نے میرے سینے میں جگہ ایسی | پکڑی | اور پکڑی ہے | کہ کسی نے ایسی جگہ نہ پکڑی تھی | نہ کوئی پکڑتا تھا | نہ پکڑیگا | نہ پکڑتا ہے |

| مصادر فارسی | مضمون | ماضی مطلق | ماضی قریب | ماضی بعید | ماضی استمراری | مستقبل | حال |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| گزیدن | تمہاری محبت کو میرے دل نے ایسا | قبول کیا | اور قبول کیا ہے | کہ کسی نے کوئی چیز ایسی قبول کی تھی | نہ کوئی کبھی قبول کرتا تھا | نہ قبول کریگا | نہ قبول کرتا ہے |
| گزیدن | بغیر تمہارے گھر بدن نے جان میری کو ایسا | کاٹا | اور کاٹا ہے | کہ کسی نے ایسا نہ کاٹا تھا | نہ کوئی کبھی کاٹتا تھا | نہ کاٹیگا | نہ کاٹتا ہے |
| گذاشتن | کہ جان میری نے گھر بدن میرے کا | چھوڑا | اور چھوڑا ہے | کہ کسی نے ایسا نہ چھوڑا تھا | نہ کوئی کبھی چھوڑتا تھا | نہ چھوڑیگا | نہ چھوڑتا ہے |
| گماشتن | اے غم جدائی نے دل بیقرار میرے کو ایسا | متعین کیا | اور متعین کیا ہے | کہ کسی نے ایسا متعین کیا تھا | نہ کوئی کبھی متعین کرتا تھا | نہ متعین کرے گا | نہ متعین کرتا ہے |
| گرائیدن | کہ طرف قرار کے ایک لحظہ | نہ میل کیا | نہ میل کیا ہے | اور نہ میل کیا تھا | اور نہ میل کرتا تھا | نہ میل کریگا | نہ میل کرتا ہے |
| گفتن | یہ سب حال ان کا جو تم ان سے نے سنے | کہا | اور کہا ہے | کہ کسی نے ایسا نہ کہا تھا | نہ کوئی کبھی کہتا تھا | نہ کہیگا | نہ کہتا ہے |

مہربان من سلامت

| مصادر | مضمون | ماضی مطلق | ماضی قریب | ماضی بعید | ماضی استمراری | مستقبل | حال |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| لافیدن | زبان میری نے کبھی کسی مقدمے میں | شیخی ماری | اور شیخی ماری ہے | اور نہ کبھی شیخی ماری تھی | اور شیخی مارتی تھی | اور نہ شیخی مارے گی | اور نہ شیخی مارتی ہے |
| لرزیدن | کسو واسطے کہ دل میرا تجھ سے مشغول بیٹھے | کانپا | اور کانپا ہے | کہ کوئی ایسا نہ کانپا تھا | نہ کانپتا تھا | نہ کانپیگا | نہ کانپتا ہے |
| لغزیدن | اور کبھی قدم میرے تجھ تک چلنے میں | نہ پھسلا | نہ پھسلا ہے | نہ کبھی پھسلا تھا | نہ پھسلتا تھا | نہ پھسلیگا | نہ پھسلتا ہے |
| لیسیدن | اور نہ یہ کیا تجھ بولنے کا کبھی زبان نے | چاٹا | نہ چاٹا ہے | نہ کبھی چاٹا تھا | نہ زبان میری چاٹتی تھی | نہ کبھی چاٹیگی | نہ چاٹتی ہے |

مشفق من سلامت

| مصادر | مضمون | ماضی مطلق | ماضی قریب | ماضی بعید | ماضی استمراری | مستقبل | حال |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| ماندن | دل میرا تیری جدائی تمہاری کے بیچ | رہا | اور رہا ہے | کہ کوئی ایسا نہ رہا تھا | کہ کوئی ویسا نہ رہتا تھا | نہ رہیگا | نہ رہتا ہے |

| مصادر | مضمون | ماضی مطلق | ماضی قریب | ماضی بعید | ماضی تمنائی | مستقبل | حال |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| ملیدن | اور لو پر زندگی اپنی کے ہاتھ افسوس کا | ملا | اور ملا ہے | کہ کسی نے ایسا نہ ملا تھا | نہ کوئی کبھی ملتا تھا | نہ ملیگا | نہ ملتا ہے |
| مردن | اور رنج یہ تو تمہارے بھی اپنی جان سے | مرا | اور مرا ہے | کہ کوئی ایسا نہ مرا تھا | نہ کوئی کبھی مرتا تھا | نہ مریگا | نہ مرتا ہے |
| مکیدن | اور انگلی افسوس کی غم جدائی امین | چوسی | اور چوسی ہے | کہ کسی نے ایسی نہ چوسی تھی | نہ کوئی کبھی چوستا تھا | نچوسیگا | نچوستا ہے |

## مہربان تن سلامت

| مصادر | مضمون | ماضی مطلق | ماضی قریب | ماضی بعید | ماضی تمنائی | مستقبل | حال |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| نوشتن | قلم شوق نے تمکو حال منیرات | لکھا | اور لکھا ہے | کہ کسی نے ایسا نہ لکھا تھا | نہ کوئی لکھتا تھا | نلکھیگا | نلکھتا ہے |
| نمودن | اور کر سیاتھ لکھ بھیجے خط کے حال میرا | دکھلایا | اور دکھلایا ہے | کہ کسی نے ایسا نہ دکھلایا تھا | نہ کوئی کبھی دکھلاتا تھا | نہ دکھلائیگا | نہ دکھلاتا ہے |
| نمودن | لیکن آنکھ تمہاری نے ملاحظہ | نکیا | نکیا ہے | اور نکیا تھا | نکوئی ایسا کرتا تھا | نکریگا | نکرتا ہے |
| نالیدن | اس غم سے دل میرے نے | نالہ کیا | اور نالہ کرتا ہے | کہ کسی نے ایسا نالہ کیا تھا | نکوئی ایسا نالہ کرتا تھا | نہ نالہ کریگا | نہ نالہ کرتا ہے |
| نگریستن | اور رات دن مونہہ اس رنج کا | دیکھا | اور دیکھا ہے | کہ کسی نے ایسا رنج نہ دیکھا تھا | نکوئی کبھی دیکھتا تھا | نہ دیکھیگا | نہ دیکھتا ہے |
| نشستن | اور ایک دم سے تخت آرام کے | نہ بیٹھا | نہ بیٹھا ہے | نہ بیٹھا تھا | نہ بیٹھتا تھا | نہ بیٹھیگا | نہ بیٹھتا ہے |
| نواختن | لیکن افسوس تمنے تحریر خطوط سے | نہ نوازا | اور نہ نوازا ہے | اور نہ نوازا تھا | اور کوئی کبھی نوازتا تھا | اور نوازیگا | اور نوازتا ہے |
| نگاشتن | حالانکہ میں نے کس قدر بجاجت ابجہ لکھا | لکھی | اور لکھی ہے | کہ کسی نے ایسی نہ لکھی تھی | نہ کوئی ایسی لکھت تھا | نلکھیگا | نلکھتا ہے |
| نواختن | غرض کہ تمنے نقارہ یہ بیقراری کا ایسا | بجایا | اور بجایا ہے | کہ کسی نے ایسا نہ بجایا تھا | نہ کوئی کبھی بجاتا تھا | نہ بجائیگا | نہ بجاتا ہے |
| نازیدن | بطرفہ یہ تمنے نلکھے خطوط سے ایسا | ناز کیا | اور ناز کیا ہے | کہ کسی نے ایسا ناز کیا تھا | نہ کوئی کبھی ناز کرتا تھا | نہ ناز کریگا | نہ ناز کرتا ہے |

## مہربان من سلامت

| مصادر [illegible] | مضمون | ماضی مطلق | ماضی قریب | ماضی بعید | ماضی استمراری | مستقبل | حال |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| وزیدن | بیچ باغ دوستی تمھاری کے ایسی ہوا تازگی کی | چلی | اور چلی ہے | اگر کسی باغ میں ایسی ہوا چلی تھی | نہ کبھی چلتی تھی | نہ چلیگی | نہ چلتی ہے |
| ورزیدن | اور میرے دل نے یہ پنجا اور جگہ سے لگایا | قبول کیا | اور قبول کیا ہے | اگر کسی نے ایسا قبول کیا تھا | نہ کوئی ایسا قبول کرتا تھا | نہ قبول کریگا | نہ قبول کرتا ہے |

## مشفق من سلامت

| مصادر [illegible] | مضمون | ماضی مطلق | ماضی قریب | ماضی بعید | ماضی استمراری | مستقبل | حال |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| ہراسیدن | دل میرا جدائی تمھاری سے ایسا | ہراساں ہوا | اور ہراساں ہوا ہے | اگر کوئی ایسا ہراساں ہوا تھا | نہ ہراساں ہوتا تھا | نہ ہراساں ہوگا | نہ ہراساں ہوتا ہے |

## مہربان من سلامت

| مصادر [illegible] | مضمون | ماضی مطلق | ماضی قریب | ماضی بعید | ماضی استمراری | مستقبل | حال |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| یافتن | دل میرے نے بیچ محبت تمھاری کے زندگی ہمیشہ کی | پائی | اور پائی ہے | اگر کسی نے ایسی پائی تھی | نہ کوئی پاتا تھا | نہ پائیگا | نہ پاتا ہے |

**تمت**

## خاتمۃ الطبع

بفضل و توفیق حقیقی حسب الارشاد باشارت جناب مستطاب معلی القاب ملاذ اہل کمال جناب محمد جمال الدین خانصاحب بہادر مدار المہام ریاست بھوپال ادام اقبالہا بالشوکت والاجلال ہذا نسخہ نافعہ و آمد نامہ تحفہ مفیدہ مبتدیان باہتمام امیدوار مغفرت خدای منان محمد عبد الرحمن بن حاجی محمد روشن خان مرحوم در مطبع نظامی کانپور بتاریخ بست و پنجم شہر ربیع الآخر سنہ ۱۲۸۱ ہجری از قالب طبع بزیور صحت ملبس شد

## وجه ختم بر خاتمه

برای سند این معنی که کتاب هذا مطبوع مطبع نظامی ست مهر
و دستخط مهتمم کرده شد

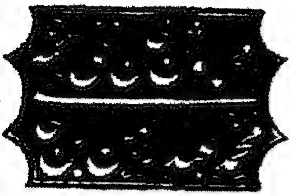

العبد

عبدالمجید خان

[illegible]

# [illegible]

به مطبع نامی منشی نولکشور [illegible] طبع مقبول جهان شد

بسم الله الرحمن الرحیم

ترانه سنجی عندلیب قلم در بهارستان صفحه بر شاخ سطر ثنای گل همیشه بهار
محمودی است که هر نوک گیاه نغمه سرای فیض انعامش زیب زبان دارد و کوکوی فاختگان
فقرات دل آویز در چمن مضامین بلاغت مشحون بهوای سرو قامتی است که حدیث
از مستفیدان مدرسه تعلیم و ارشادش به مسند علماء امتی کانبیاء بنی اسرائیل سر
بافلاطون فرو نمی آرد و کشایش قفل درگنج معرفت و ولایت بمین مفتاح لطف عنا
دریا دلی سخت که کمترین ملازم آستان گردون پاسبانش فحول حکماء الالوف خطاء
نمی شمارد و اما بعد تقبیل نادان هیچ میرز گوید که چون نور چشم اقبال نشان سعید کونین
میر محمد حسین خلف رشید میر صاحب والا مناقب میر امان علی صاحب بعد یافت
مقدمات نحو شجرة الامانی که بیای والد ماجدش طراز تالیف پذیرفته شوق اشتغال
بهر سید ... تکلیفی بلیغ بی سروپا نمود که اگر رساله مختصری مشتمل بر ذکر فوائدی که
در شجرة الامانی پیرایه تحریر نیافته باهتمام دست و قلم ملازمان از قوة بفعل آید هر آینه

دور از لطف نباشد چون شفقت آن سعادت سرمایه عرصه زمین تنگ کرد مگر چند سطر بطریق
ارمغان برای مشتاقان قسم پذیرفت مخفی نماند که نسخه مسطور منقسم به ده موج است و موج
با نهم کمر علاقه دارد که بحر الفصاحت که این مسمی باشد بجا طرز رسید و نیز ازین
سبب که غرض از تالیف آن افاده و فقره تحسین شائقان الذکر است اگر منافع تحفه خوانند
نیز روا باشد موج اول در تعلیم بعضی چیزها که ترک آن واجب و مستحسن است اما آنچه
واجب الترک بود آنست که مخالف محاوره زبان دانان باشد و اما آنچه مستحسن الترک
است آن بود که فصحا مستعمل نفرموده اند چون وجوب ترک یا مو قابل للترک از خطا باز
میدارد و بخلاف استحسان ترک کلفظی از اولویت دارد نقشه تقدیم ذکر چیزهای واجب الترک
واجب آمد باید دانست که عوام هند که خبر از فارسی ندارند لفظی چند استعمال کنند
که در مجمع اهل زبان موجب ریشخند باشد و از الفاظ مذکوره یکی لفظ کسی بود که وضع آن
برای ذوی العقول است کسی نمی آید یعنی آدمی نمی آید با یای تنکیر صحیح باشد و کسی دیگر اینجا
نبود یعنی آدمی دیگر اینجا نبود هم درست آید و کسی چیز را خوش نمی آید یعنی چیزی یا هیچ
چیز را خوش نمی آید غلط محض باشد و در هندیان کسے وجه و کسے حوصلے
و کسے خط بسیار مستعمل است دیگر سخن بمعنی فعل و حرکت مثلا درین مقام پسر آغا تقی
هر روز در بیت اللطف میرود این حرکات مناسب حال او نیست هندیان چنین خواهند گفت
که پسر آغا پیوسته هر روز در بیت اللطف میرود این سخنان مناسب حال او نیست دیگر کدام و
مثال شما برای که کار میروید یعنی برای چه کار و این کدام است بجای این کیست
دیگر استعمال جمع غائب با ضمیر حاضر و بالعکس مثال شما کجا رفته بودند و خواهند رفت
و آن کرم فرما کجا رفته بودید و خواهید رفت دیگر آوردن یا برای تانیث مانند صاحبزاده

وصاحبزادی وازین سبب است که خطاب نورچشمی بر دختر روا دارند و بر پسر نگویند
دیگر از بجای یا مثل فلانی از فلانی دشمن است یا دوست است واز هیچ نسبت ندارد
وازو دوچار شدم وازو گفتم و نان از مربای سیب خوردم و از کسی سروکار ندارم
وانومی جلیم واز تو بحث میکنم و از بجاے با در بعضے مقام صحیح بود و ذکر آن بجاے
خود آید دیگر خواهد شد بجای خواهد بود مثال این پسر دو سال پیش ازین آفت زمانه
خواهد شد یعنی خواهد بود دیگر فردا بجای دیروز و بالعکس و همچنین حال پس فردا و پرونه
دیگر نهاده ام یعنی نگاهداشته ام مثال دختر زید را در شدت باران هفت روز در خانه نهادم
برای مثال مذکور شد ایشان این مصدر را مع مشتقات بجای نگاشتن و مشتقات آن استعمال کنند
دیگر گزیدن بجای بریدن و بالعکس مانند تیغ گزید و سگ برید و کشتن بجاے زدن و
بالعکس مثال فلان کس در جنگ زده شد و فلانی را سر جنگ کشتم دیگر گسستن بجاے
شکستن و بالعکس مثال فلانی را عجب خواهم گست و این رشته خود بخود شکست دیگر خسر اچیان
یعنی علاقه داران پدرزن دیگر خالو یعنی شوهرخاله و اهل زبان یارا در با معدا گویند دیگر کندیدن
بجای کندن دیگر گذاشتن تفنگ و جانوران بجای سر دادن تفنگ و رها کردن
جانوران دیگر چسپیدن بجاے رسیدن و گذشتن و اثر کردن و نشستن و فریب دادن
با اقربا و انداختن مثال فلانی با شما چه می چسپید یعنی چه قرابت وارد و این پسر را
از تو بچسپاند یعنی بیندازد و ضرب بپای فلانی چسپید و دو سال در فلان کار چسپید و
دعای فلانی چسپید و تیرش بر توده تو نمی چسپید دیگر دروغگو بجای جعلی و مصنوعی و کم اصل
مانند خط فلانی سندی نیست دروغگو است و این نگین هم دروغ گو است و عقیق خوب
نیست دروغگو است دیگر راست گو چون نگین راست گو یعنی نگین خوش اصل گران بها

دیگر فشاندن بمعنی فهمانیدن مثال امروز فلانی را خوب فشاندم دیگر این حرکت نخواهد کرد دیگر اینجانب بمعنی من اینجانب گفته بود اینجانب چه کرده بمعنی اینطرف مستعمل اهل زبان باشد مثال از اینجانب قصوری نخواهد رفت یا از متوسلان اینجانب بوده است دیگر حقه بمعنی قلیان و نوشیدن بجای کشیدن دیگر اخوان صاحب بجاے برادر صاحب دیگر آغاجی بجاے آغاجان دیگر سبزی فروش بمعنے بنگ فروش دیگر بقال بجای غله فروش دیگر برف بجای یخ دیگر فربه بجای جلی و گنده چون خط فربه و میگویند فربه درخت فربه دیگر پاجامه بجای زیرجامه دیگر روغن زرد بجاے روغن گاو داده وغیره دیگر روغن سیاه بجاے روغن چراغ دیگر دادن بجای کشیدن چون سرمه دادن دیگر سته زن بمعنی کس ده زن دیگر جستن بجای پریدن چون جستن خساره چشم دیگر کون بمعنے کجا مثال شما از کو مے آئید لفظ کو بمعنے کجا است با حرف رابط مستعمل است دیگر روزگار بمعنی نوکری مثال فلانی بے روزگار است بجای مینکه روزگار با او مساعدت ندارد دیگر تمه لفت بمعنے هم دیگر نصیب بمعنی طالع مثال نصیب او خوب نیست و استعمال نصیب با حرف نزد زباندانان صحیح بود مانند با نصیب و بےنصیب جابمعنے قسمت درست است و قسمت بمعنی نصیب است بمعنی طالع نیست دیگر امید بمعنی حمل گویند که فلانی از امید است بمعنی حامله است و اگر این قسم گفته باشند هر آینه صحیح بود که فلانی امید پسر دارد دیگر شیشه بمعنی آینه دیگر باد فروش بمعنے بادخوان دیگر از زه تن جیب بمعنی از کیسه تن جیب دیگر شمیدن بجای شنیدن بمعنی بو کردن دیگر گله جیباعیه خنای مشهور دیگر بنده و مخصص نقیر را غائب نوشتن مانند بنده گفته بود و مخلص

خواهد رفت بتقریر هیچ تقصیر ندارد دیگر غصه بمعنی خشم از لفظ روزگار تا لفظ غصه بعضی از
خواص هم به تحریر و تقریر می آرند لفظ روزگار بمعنی نوکری در شعر اشرف مازندرانی بسته شده
و اشارت بآن نموده که هندی است و آبگینه هم در شعر میرزا صائب بمعنی آئینه دیده شده
شاید که دیگری شیشه هم آورده باشد لیکن احتیاط ترک آن میخواهد و در لفظ باد فروش
هم اختلاف است بعضی گویند که ساخته هندیان است و بعضی فارسی تورانیان ابونصر
بدخشانی گاهی بهند نیامده و لفظ باد فروش بمعنی مشهور در کلام او یافته اند پس بر فرض
تسلیم صحیح آید و از گره من چه میرود در شعر امیر خسرو بسته شده بعضی گویند عمداً البته
بهر صورت فقیر می گویم که ارشاد آن پیش قدم فصحای روزگار مقدمة الجیش بلغای
عالیمقدار برابر هزار سند است و گل حنا از هند با یران رفته چون ترجمه حنا بهندی زبان
مهندی است و نام گل مذکور هم گل مهندی بود و حالا هم همین است زبان دانان ایران حرف
یافته گل حنا نامیدند و این هم خلاف محاوره نیست و بنده مخلص فقیر بهتر این است
یعنی من استعمال کنند و اگر غائب استعمال نماید هم بکراهیت درست بود و بنده
در مقابل خواجه باشد واجب آنست که غائب بسته شود و لفظی دیگر رواج پذیرفته
و آنهم غلط است یعنی والا نه چه بعد والا حرف نفی زائد است مانند اگر فلانی آمد بهتر و
الا نه من خود می روم ذکر چیزهای مستحسن الترک یای بای مکسور یا مضموم بود
در اول فعل ماضی چون برفت و بگفت و دلیل بر غیر فصیح بودن این با همین است که بیشتر
در نظم می آید برای ضرورت وزن و آنکه در گلستان اول فعل ماضی آمده جوابش
این است که در کتاب مذکور تصرف بسیار است از آنجا که حضرت شیخ چنین فرموده
باشد گفت اگفت سعدی بدست خود نوشته نه کراهیت برفت و بگفت مقابل

رفت و گفت بر فصیحان شاعر است دیگر اعلان های مختفی که آخر مصرع بناشد های مذکور

عند التحقیق جزو کلمه نیست بنا نحو ماقبل آن کافی شمرده اند و این ها بر چند نوع بود یا آخر

فعل ماضی باشد چون گفته و شنیده یا برای فصاحت آید مانند زنده و مشکینه یا برای

اظهار مقدار بود مانند چند ... روزه و دوروزه یا برای تحقیر و تعظیم آرند مثال پسره

و یروزه رفت و مردکه کسی را عجب طرفی آرد و چه مردکه است یا بجای ما نند بود مانند درویشانه

بمعنی چه درویشان و کریمانه بمعنی چون کریمان گویند که فلانی مزاج درویشانه و اخلاق

کریمانه دارد و در بعض جا بجای ... و تو ... استعمال کنند مثلاً اگر دختر زید قابل عروسی

شده باشد و زید از غم و غصه تنگ آید عمرو در مقام غمخواری بگوید که زید را دختره ... کرده

است یعنی دختر او و اگر خطاب زید کنند و بگوید که دختره ترا از غم و اندوه هلاک خواهد کرد یعنی

دختر تو باشد و اگر زید خودش گوید که دختره هر وقت که ... بروی می آید از خجالت می میرم یعنی

دختر من باشد و درین هر سه ... دختر گفتن ... لحوق ها با ضمائر مذکوره فصیح باشد و در

بعضی الفاظ برای فصاحت ... آمده و بمنزله جزو کلمه گردیده مانند ناله و ... و پیاله

و نواله و غنچه و پرده و ... و در آخر این کلمات ... همه غیر فصیح شوند بلکه از عدم

سماعت بغیر ها گمان رود که مهمل اند و شاید که در بعضی جا ها اصلی باشد چون مختفی استعمال

... زائد مقدر گردند دیگر ... و شان این لفظ ... صحیح است اما ایشان بجای آن باید

آورد مثلاً درین عبارت خانصاحب هر روز بر دروازه ... بنده آمده تقاضای ... میکنند

آن ... و شان ... آنجا ... اوشان ایشان بیارند فصیح نماید ... دیگر لفظ ...

و دلبر و محبوب و دوست ... و دلدار و معشوق و هرچه مرادف آن هرجا که غائب

بسته شود مانند ... بے تقدیم لفظ آن ... فصیح تر باشد ... آید

هم فصیح بود و لفظ شوخ و ظالم و قاتل و بدخو و جنگجو و کینه و صنم و ترک و بیرحم و هرچه مثل آن
ند حالیکه غائب بسته شود باید که لفظ آن مقدم بر اینها باشد و الا شعر را بی قدر و کم رتبه سازد
مانند آن شوخ جفا پیشه کرد مگر وقتیکه مضاف شوند بلفظ من سوای ظالم آنوقت احتیاج بتقدیم
لفظ آن ندارند و نظائر ندارد و وقتیکه منادی باشد ای ظالم بهتر است و قاتل در هر دو حال
مساوی و دیگر الفاظ چون یار و دلدار و دلبر و محبوب و معشوق و بدخو و جنگجو و کینه جو
و ترک و بیرحم خواه با لفظ ای خواه بی لفظ ای در حالت ندا تا موصوف نباشند بی لطف
اند چون یار بی مهر یا جفاکار یا بلفظ معشوق همین حال دارند و بدخو تا بی رحم بی صفت هم
چندان دور از فصاحت نباشند اما با صفت فصیح تر اند مثل بدخو ناآشنا و کینه جوی
بی انصاف و دشمن و شوخ و صنم محتاج صفت نباشند و مجرد از لفظ ای آوردن
نیز مستحسن باشد و دیگر الفاظ چون و چو و از و زای معجمه مکسور بمعنی اند و اجتماع دو شرط
در یک مصرع یا یک بیت نیکو نباشد و همچنین چار لفظ متوالی که آخر هر یکی مکسور بود
در یک مصرع مثال چو مصرع چو رو و بیت چو قد و چو زلف و چو چشمت
مثال چون مصرعه چون رخ و چون زلف و چون چشم تو و چون قد تو مثال از
مصراع [illegible] و از [illegible] مثال زای معجمه مکسور مصراع
ز [illegible] و ز آدو [illegible] مثال اجتماع دو شرط شعر گر فلک دشمن
[illegible] اجتماع مثال تو ای
[illegible] بار [illegible] گفتن مصرع
[illegible] شعرای توران بود مصرعه
[illegible] بی نسبت نیست باقی [illegible] و تقطیع می افتد نقطعه

مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلان ٭ بسکون عین در رکن اخیر افتادن عین و هاء و
دیگر حروف هم در وزن کرده بود مثال سقوط عین مصرعه هردم عهد دوستی
با آن پری شکند رقیب ٭ تقطیع فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلان ٭ مثال
سقوط غیر های مختفی در بیت مذکور که های مذکور در تلفظ کم می آید و هرچه در تلفظ نباشد
داخل تقطیع نیست شعر مصرعه هرچند دل هر لحظه ز بیداد تو خون است ٭
تقطیع مفعول مفاعیل مفاعیل مفاعیل ٭ بسکون لام در رکن اخیر های
هر لحظه از تقطیع خارج می افتد و الف وصل مانند آمد و از و آمی و آن و است
و اند و اهل و اثر و امثال آن جمیع همزه هائی که بجای فاء کلمه در الفاظ بود سقوط آن
در تقطیع مخل فصاحت نیست بلکه در بعضی مواقع اعلان آن قبیح بود ازین جهت که
حرکت ماقبل این همزه ها را درست کنند بر وجود آنها اگرچه در تلفظ نیاید و هرچه آن
تلفظ نکنند داخل وزن نشمارند و حرفی که آخر کلمه باشد اگر دو ساکن
در آن جمع شوند چون گشت و دوست و ساخت و باخت و کیست و
چیست و کاشت و گذاشت و ریخت و بیخت و یافت و تافت و مانند آن همین حال
دارند حرف سوم اینها در تقطیع نزد عروضیان متحرک باشد و راء به مانند و راند که
در آن حرف رابع متحرک شود و ثالث ساقط گردد بخلاف دیگر الفاظ که در آن حرف
رابع نیفتد و حرفی که ساکن بود در آخر کلمه ما قبل آن نیز حرف ساکن بود و در بعضی
در آن تلفظ آن نمیکنند بیان آوردن آن پسندیده بود هرچند در تقطیع شمار
نکنند و در بعضی از اوزان مصرعه را ناموزون نماید و اگر بجای آن لفظی دیگر
بیاید که حرفی در آخر ساکن حرف نداشته باشد به پسندیده بود پسندیده تر

تنیتهان گفت مثال حرف وصل لمولفه قطعه برآمد آن مه تابان زخانه وقت سحر گفتم
ای همه فرمان بر امت اهل کمال ٭ بیاد یک نفس از من بپرس حال مرا ٭ بگریه میگذرد
لی رخ تمام مه وسال ٭ اهال اینست که جمیع همزه هاست که بجای فا کلمه در کلمه سه حرفی بود
یا حرف اول کلمه بود خواه سه حرفی خواه زیاده از سه حرفی اگر بیفتد افتادن آن
مانع فصاحت نیست بلکه در عدم سقوط آن در بعضی جا مخل فصاحت است مثلاً
درین شعر که از مثنوی سحر الحلال اهلی شیرازی است بیت ساقی از آن باده منصور دم
در رگ و در ریشه من جور دم ٭ اگر این شعر را در رمل مسدس محذوف العروض والضرب
خوانند لفظ از آن غیر فصیح نماید تقطیع فاعلاتن فاعلاتن فاعلن ٭ مثال دیگر
لمؤلفه بیت منکه از آن غیرت شمشاد دور افتاده ام ٭ نیست یکدم بی فغان
آرام چون قمری مرا ٭ مثال کلمه که سه ساکن دران جمع شوند لمؤلفه بیت ساخت
رسوای جهانم غم آن رشک پری ٭ آرزوی که مراهست بجز مردن نیست ٭ تقطیع
فاعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن ٭ رکن اول ساخت رسوا فاعلاتن واگر همین الفاظ
در آخر مصارع افتند دو حرف هم در تقطیع ساقط شود مثال حافظ شیراز بیت
بده ساقی می باقی که در جنت نخواهی یافت ٭ کنار آب رکناباد و گلگشت مصلا را ٭
تقطیع مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن ٭ فا و تا در آخر مصرع اول خارج از وزن
افتند وانیقدر تفاوت روا بود و خللی در کلام پیدا نشود بخلاف سکته مثال سکته
شیخ علی حزین غزلی در متقارب مقبوض اثلم گفته که تقطیع آن این است فعول فعلن
فعول فعلن فعول فعلن فعول فعلن ٭ بسه مصرع باین وزن از قلمش دران غزل
چکیده که فعول فعلان بجای فعول فعلن در وسط مصرع می آید یک مصرع دریجا

کافی است مصرعه اگرچه چند سال بیجو بیها بخاک ره است فتاده با غم ❊ ازین سبب است
که بعضی عروض ناآشنایان گمان ناموزونی آنجناب بیشتر کرده اند مثال حرفی
که ساکن بود در کلمه و حرف ماقبل آن نیز ساکن بود اوین با چند وزن مخصوص است
باقی اوزان را ازموزونی بیرون آرد اما زاوزانی که چنین الفاظ را خصوصیت بآن
است یکی بحر هزج مثمن اخرب بود و تقطیع آن مفعول مفاعیلن مفعول مفاعیلن
مطلع عرفی بیت هوشم بنگاهی برد جانانه چنین باید ❊ یک جرعه خرابم کرد پیمانه
چنین باید ❊ دال برد و گرد خارج از وزن معین است حزین غزلی درین زمین
فرموده شعری از آن نوشته می شود شعر مذکور بسیار با موزون به موافقت دارد
بیت خون از مژه می بارد ای ابر تماشا کن ❊ چشمی که شود گریان مستانه چنین باید
وزن دیگر رجز مثمن مطوی مخبون باشد تقطیع آن مفتعلن مفاعلن مفتعلن مفاعلن
لمؤلفه بیت چند بیاد آشنا دل بجفا آشنائی را ❊ قوت پای ده امی خدا مرگ
شکسته پای را مصرعه بر سر کشتگان خویش جان کسی گذار کن ❊ اینجا نشین خویش از
تقطیع بیرون افتد و قس علی هذا جمیع الاوزان الباقیه مما اشرنا الیه پیدا است
که لفظ گرد و برد و خویش قسمی که بجای تن درین دو وزن مذکور بسته شده در اوزان
دیگر سوای اوزانی که درین معامله مساوی این دو وزن اند گنجایش ندارد مثال
مصرعه کنم افغان بکویت چند یارا ❊ فریاد بجای افغان شعر را ناموزون
نماید بخلاف آن دو وزن مثال مصرعه تا چند کنم فریاد دورا زدر آن قاتل ❊
فریاد قائم مقام افغان و مصرع بسته شده و مصرع از موزونی بر نیامده و بعضی
الفاظ را خصوصیت با مثنوی باشد در غزل نباید آورد هرچند صحیح باشد مانند

گریز بمعنی مکار و زاریدن بمعنی زاری کردن و دوال بمعنی عنان و اشتلم بمعنی ستم و درشتی و همچنین جمیع لغات فارسی که نامانوس و غیر مطبوع باشند و با گوش ناآشنا و ثقیل چون پشیز دار زیر و پدرود و غیر آن و بنای شعر و غزل بر روز مره زباندانان حال بناید لغات و صنائع شعری و لغات و اشعارت دار در قصیده استعمال باید نمود موج دوم

در بیان استعمال افعال گفتن و دوچار شدن و سروکار داشتن و مطلب و مرادف آن چون سروکار باشد و ملاقات کردن و آشنائی داشتن و بحث کردن و در افتادن و در آویختن و پیچیدن و دشمنی یا دوستی اختیار کردن و نسبت همسری جستن و جنگیدن و چیزی را شریک چیزی کردن و معیت ظاهر کردن همه جا مصرف با اولی تو دو از بجای با آوردن پوچ است مثال با تو گفتم با تو سروکاری دارم و با فلانی ملاقات کردم و با تو آشنائی دارم و با تو بحث می کنم و با تو دشمنی یا دوستی اختیار کردم و نسبت همسری با تو می جویم و با تو می جنگم و نان با مربای سیب خوردم و با من در افتاد و با او در آویختم و با او می پیچم و نطفه به لام است و نطفه بنون یعنی معها اللام و النون و تن رسیدن و پرسیدن و شنیدن و گرفتن و خواستن و جستن و رمانیدن و افتادن و کشیدن چیزی و برآوردن و بدر کردن و آوردن و گرد فشاندن و نالیدن و گریستن و خندیدن همه جا استعمال به زباید کرد از تو رسیدم و از تو پرسیدم و از شما شنیدم و از و گرفتم و از تو خواستم و از تو جستم و از تو می رمانم و از اسپ افتادم و آب از چاه می کشم و ترا از خانه بر می آرم و نیشکر از بار می آرم و گرد از آستین زید فشاندم یا شستم با رفتم و از درد می نالم و از ... می گریم و از نشاط می خندم و شستن چیزی بچیزی و همچنین جدا کردن و آویختن و هرچه مثل ایشان از قسم کار کردن با آله باشد و اول این سبب انگلو ...

اینها مشترک در میان از یا باشند مانند موی سر با آب شستم و از آب شستم محتشم کاشی شعر بس پریشان کنند سری را که جبرئیل ❊ شوید غبار گیسوش از آب سلسبیل ❊ و بنگاه کشتن و از نگاه کشتن شیخ بهاء الدین در زبان وحلوا گوید ابیات از دوره ناگه آمد بی حجاب ❊ لب گزان از رخ برافگنده نقاب ❊ کاکل مشکین بدوش انداخته ❊ از نگاهی کار عالم ساخته ❊ ای عالمی بریشته بر مصرعه ریختی از تیغ ابرو خون خلق ❊ و گرد از آستین سر انگشت جدا کردم و از سر انگشت جدا کردم و فلانی را بر ریسمان بستم و از ریسمان بستم و او را با شاخ درخت آویختم و از شاخ درخت آویختم و سرش بچوب شکستم و از چوب شکستم و با قلم و از قلم نوشتم آنهمه افعال تعلق بآله دارند چه شاخ درخت یا چه بر آن چیزی آویزند آله و آویختن است و آب آله شستن و نگاه آله کشتن و تاراج کردن نزد شعرا و تیغ آله قتل و خون ریختن و ریسمان آله بستن و چوب آله شکستن و سر انگشت آله گرد فشاندن و ازین سبب بجای با این سبب از نیلوفر بجای بنیلوفر صحت دارد و دیگر هر فعل ماضی صیغه آن باشد که بمعنی مصدر آرند مانند گفت و شنید و آمد و رفت و درخواست و پرداخت و درگذشت و کوفت و جست و زیست همه فعل ماضی اند و بمعنی مصدری استعمال یابند و گاه بود که فعل ماضی مکرر بمعنی مصدری آرند و آن دال باشد بر تاکید و زیادت مثال آمد آمد بمعنی آمدن و مصدر گاهی در فعل مضارع استعمال پذیرد مثال نزد فلانی امروز نخواهم رفتن یعنی امروز نخواهم رفت و به ماضی مستقبل گردد مثال اگر این کار کرده گوی از میدان برده یعنی اگر این کار خواهی کرد گوی از میدان خواهی برد و امر حاضر فارسی که متعلق لفظ گو یا بگو باشد امر غائب گردد مثال گوید زید از من غم بشنو عمرو را

دوست میدارم یعنی گویند ازین غم بمیرد امر غایب فارسی ترجمه لیفعل بود که برای امر غائب مذکر آید و هم ترجمه لتفعل که برای امر غائب مونث است و رفته بودم بجای میرفتم و رفتمی نیز بهمان معنی آرند اما رفتمی و میرفتم در بند با لفظ کاش استعمال یابد و رفته بودم درین مقام روا ندارند مثال کاش بگوی آن بی مهر نمیرفتم یا رفتمی و زبان‌دانان رفته بودم بیشتر درینمقام جائز شمارند لفظ رفتمی و میرفتم و رفته بودم در مثال مذکور شد انحصار قاعده و همین الفاظ نیست بلکه جمیع افعال را همین حال باشد مثل می کردم و کردمی و کرده بودم و بعضے استفاعل بمعنی مصدر آید چون پیرو بمعنی پیروی یعنے از پی رفتن و خون ریز بمعنی خون ریختن و صاحب و آنصاحب و قبله و آنقبله و جناب و آنجناب و جمیع الفاظیکه متضمن مدح مخاطب آید با مضارع و ماضی و امر غائب استعمال باید کرد مثل صاحب چه فرمودند و صاحب چه میفرمایند و صاحب چه خواهند فرمود و صاحب بفرمایند باقی را برهمین قیاس باید نمود و شما با صیغه حاضر درست آید مثال شما چه فرمودید و چه میفرمائید و چه خواهید فرمود و لفظ بیا اگر با متکلم واحد شریک گردد و متکلم مع الغیر گردد ام مثال بیا تا باهم نرد دوستی بازیم یا سیر گلستان بکنیم و بازم و بکنم درینمقام غلط بود من با غیر خود نیز صیغه متکلم واحد را مبدل بمع الغیر سازد مانند من و او رفتیم یا من و تو رفتیم و یا من و یاران رفتیم و اگر من در آخر آید فعل را تابع غیر نماید مانند او رفت و من با دیگران رفتند و من با تو رفتی و من و برای نهی اول امر میم آرند و نون نیز اما میم مستعمل شعرا و اهل انشا است و نون در محاورهٔ زبان‌دانان آید و هر مصدر فعل لازم را که متعدی سازند الف و نون ماقبل دن که علامت مصدر است آرند و اگر علامت مصدر تن باشد هم آن مصدر را مصدر لازم ساخته مصدر متعدی نماید مانند گردیدن و گردانیدن و سوختن

وسوزانیدن ورسیدن ورسانیدن وگردن وگردانیدن وبعضی یا از کثرت استعمال بیندازند وگشانیدن متعدی گردیدن غلط است از جهت که گشت صیغهٔ ماضی بود و الف ونون ناند بردن بعد امر آید مانند گرد وگردانیدن ورس ورسانیدن ومثل آن موج سوم در بیان واجبات ومستحسنات واجب است که بعد چنان وهمچنان و به ازان است وبهتر ازان است وآن بود چنان به وچنان به و براهم و برخیزم و درین فکرم واراده دارم ومیخواهم وآرزو دارم وخدا نکند وحاشا وقسم های تو صیغهٔ قائم مقام الذی والفاظیکه مانند این چیزها محتاج بیان باشد کاف بیانی آرند مانند چنان از زندگی تنگم که مرگ را صد بار به ازان میدانم شعر گرچه یکسان شده با خاک پس از مرگ تنم ❊ همچنان دیده برامت نگرانست که بود ❊ مردن من بر آستان یار به ازان است که جای دیگر صد وسی سال زندگی کنم وهمچنین حال بهتر ازانست باشد وآن به که روی رقیب را نه بینم وهمان به که روی او را نه بینم وچنان به که دیگر گرد او نگردم و برانکه چنین نکنم و برخیزم که چنین نکنم ودرین فکرم که چنین نکنم واراده دارم که چنین نه کنم ومیخواهم که چنین نه کنم وآرزو دارم که چنین نه کنم وخدا نکند که محتاج تو شوم وحاشا که من انکار کنم وبعلی ابن ابیطالب که من انجا نخواهم رفت بیت ناسزا یی را که بینی بختیار ❊ عاقلان تسلیم کردند اختیار ❊ وچندان بمعنی انقدر مشتمل بر بیان حالی و فعلی مثال چندانکه نزاع میکنم رحم نمیکنی بخلاف چندان بمعنی انقدر غیر متضمن بیان فعل واز ذهن نمی آید که ترک عاشقی بکنم وانچنان که تو فهمیده نیست وچنین مرو صد جستجو برا که مثل بندا وچگونه بکشم ودولت چگونه راضی میشود که گر بگشتن من بهتر میده وچنیست میده بدا واجازت می دهد ونیز تمام به معنی راضی میشود باشد بعد بی وجهی

ونبانم ترا یا او یا او آفرین بر تو و در میان کجاست و نیست و همچنین در میان نحبا :
فعل منفی و در میان چهار چیز ها و فعل منفی و چه گم گردد و چه عجب است بشرط متعلق بودن
فعل مخاطب یا غائب یا بر ذو و بعد تو و من و او و چیزهای دیگر که شرح حال هر یکی از آنها
در خاطر قائل باشد و در بسته و یافته و شناخته و حبذا و مانند آن مانند زهی سکندر
افلاطون فطنت که والای دانای ازو در پناه همی بالند و حبذا پرویز باربد ترانه که
سرانگشت نغمه های مسرت افزایش گوش محنت و غم همی مالند زهی و حبذا با هم مترادف
اند شعر نبانم کلک قدرت را که نقشی ❊ چکید از وی چو روی دلفروزت ❊ مصرعه
نازم ترا که دوش رسیدی بداد من ❊ بیت آفرین بر دل نرم تو که از بهر ثواب ❊ کشته
غمزه خود را بنماز آمده ❊ بیت بلعبه چند روی مدعا کجاست که نیست ❊ زیارت دل
خود کن خبر اکجاست کنیست ❊ بیت مباش یکجا از من خندزده روز جزا کن ❊ سزای
جور جفا می توان کجاست که نباشد ❊ چها که از فراق یاران ندیدم و چه بلاها که از غم
دوری بر سرم نیامده ❊ بیت چه گم گردد که سوی عاشق زار ❊ کنی از لطف
ای بت خونگاهی ❊ مصرعه چه عجب که جانب ما گذرد نسیم کویش ❊ بیت چه کنی
گر شود آماده خدای بقصه تو ❊ تو که خوان همه کس را تری و پروانگی ❊ بیت منکه سر
بر نیاوردم به دو کون ❊ گردنم زیر بار منت اوست ❊ مصرعه آن کس که ترا گفت نکو
خود نکوست ❊ بیت بلبل که بجز گل نشناسد دگری را ❊ مشکل که تسلی شود از لاله و نسرین ❊
بیت دانسته که چیز ز تو نیست ما منی ❊ زان می‌کنی دلیر به قتلم نگاه را ❊ مصرعه
یافته عاشقم و ای بر دو نگاه من ❊ مصرعه تو هم شناخته کاین غلام خاص نیست ❊
بهمین الفاظ سوای بار توصیفی و کجاست که نیست و از کجا که چنین نباشد و در بعضی جا

که آخر جمله باشند محتاج بکاف بیان نشوند مثال من چنانکه تو گمان برده چنان فهم و
همچنان نیز همین حکم دارد یا آنچه تو خیال کرده آنچنان نیستم علم و مال هر دو نعمت است
لیکن علم بهتر از مال است یا بهتر از نیست آنچه تو فرمائی همان به و آن بهتر و چنان خوشتر و از
برانم تا آرزو دارم یک حکم است مثال بخدا که هر چه گفتی برانم و تا امروز بر نیم و در دین قدم
همین اراده دارم و همین میخواهم و آرزو دارم و یاران میخواهند که مرا از تو جدا کنند
لیکن جدا نکنند شعر کلاه خسروی و تاج شاهی * بهر کل کی رسد حاشا و کلا *
همین راست میگویم بعلی ابن ابیطالب و کاف بعد یای توصیفی در هر ترکیب واجبست
که بیاید دیگر گشتن زید چندان دشوار نیست بهر صورت چیزی گشت لیکن این ز من
نمی آید بجان عزیزت که آنچه تو فهمیده آنچنان نیست دیگر چنین مرد صاحب جوهر را
چگونه بکشتم دیگر دست نگوید بکشتن من راضی نشود یا اجازت میدهد یا رخصت میدهد
یا میدهد اما باید که درمیان دل و لفظ میدهد بفصل واقع نشود دلم نمیدهد که احوال
خود را نگویم دیگر بیت زهی لبساط که چمن شگفته ید بیضا * نظر بنور جمال تو نور دیده
حربا * و لفظ زهی برای تحسین وضع شده و در بعضی جا قائل آن میخواهد که صفت چیزی
یا حال چیزی بیان نماید و گاهی جمله اول را بآن آرایش میدهد پس در مقام اول کاف
بیانی بعد زهی واجب باشد و در مقام دوم غیر واجب بلکه بهیچ نوع ذکر آن گنجایش
ندارد مثال مقام اول در فقره نورس ملا ظهوری گذشت مثال مقام
دوم در سایهٔ چتر عاطفتش زهی گرگ بالش سر گوسفند ست زهی نصفت و زهی
عدالت و اگرچه متعلق زهی نگردانند کاف بیانی در کار نمی باشد مانند
زهی بخشش و زهی جود گوهرفشانی کف نوالش دریا بخاک نشانده نیست مبادم

بخشش وجود ممدوح را که مشهور است و میتواند بود که قائل در بیت بعد مصرعهٔ اول جملهٔ دیگر مقدر کرده باشد که شروع آن بکاف بیانی کنند ذکر آن در مقدرات بجای خود خواهد آمد بنازم ترا نیز همین حال دارد مثال مصرعه هر از بنده گروی بنازم ترا دیگر ع عجب نقشی کشیدی های مصور آفرین بر تو اما کاف در کجاست که نیست بمنزلهٔ جزو لاینفک است و همچنین کاف از جا که نباشد و هر چه مثل آن چون اینجا که چنین بلیم و غیر آن و از فراق یاران جهاکه ندیدم و از جدائی دوستان چه آفتها که بر سرم نیامده و کاف چه کم گردد و چه عجب هم واجب الذکر است یا گر بجای آن آرند مثال آمدن اگر بجای کاف مصرع چه کم گردد اگر سوی من بیچاره روا آری مصرعه چه عجب گر گذری سوی من زار کینی ٭ و اگر بر دو لفظ بجای جز آرند عمل باطل میشود ع گر سوی من آئی چه عجب ای مه دلجو ٭ مصرعه گر افگنی نگهی سوی من چه کم گردد ٭ باقی کافهای ضمائر صالح حذف نباشند کما تقدم ذکرها اما لفظ چنین سبب آنکه ما قبل فعلی باشد و آن فعل متضمن بیان فعلی دیگر بفاصله یا بی فاصله موجب کاف بیان نباشد مثال با من چنین گفتگو کرد که حیران شدم یعنی چنین گفتگوها که تو میدانی لائق من نبوده است لیکن او با من چنین گفتگو کرد دیگر کاف تعلیل و آن بعد برو و برو و برو و بیا و بیا بیا و نشین و نشین نشین و می ترسم و آوخ و مثل آن و چه توان کرد و نظائر آن و کجا بودی و تو کجائی و بعد هر جمله که محتاج بذکر سبب باشد واجب الذکر بود مثال برو که من تباه تو نمی روم برو برو که بسیار مرد خود پسند هستی بیا که دو تو نیکی زندگی بکنیم بیا بیا که سخت آرزومندم تو ام مصرعه نشین زپا که یا تو عاشق نواز نیست ٭ مصرعه نشین نشین که من از جان برخیزم مصرعه از تو ترسم

که سخت بیرحمی ❊ مصرعه آنکه زمانه دشمنم شد ❊ مصرعه چه توان کرد که او زلف
پریشان دارد ❊ مصرعه کجا بودی که امشب سوختی آزرده جانی را ❊ شعر تو کجائی که تا آنکه
تن بی تو ❊ کرد قصد سفر ملک عدم جانی چند ❊ وضو بگلاب میکنم که آب مضاعفت و کاف
معنی بلکه نیز واجب بود بیت دشوار است بر من زندگانی از فراق او ❊ که انسانی نمانده
از جفایش بر زمین باقی دیگر مراعات بلاغت که برای شاعر واجب تری از وجود
ذکر صیغهٔ مضارع در فارسی بودن میم و یا که علامت حال است بعد کاف ملحق بر ضمائر
ست گانه مانند تو و او و من و بعد حرف شرط یعنی اگر مثال شیخ حزین گوید بیت
تو که از کف آبی تشنه کامی را نبخشائی ❊ چرا چون باد دامن می‌زنی آتش بجانی را ❊
درین مقام با آنکه نبخشائی بری محاصین کثیر الاستعمال است نمی‌بخشی را مخل بلاغت
دانست و خود را بدست معترضان کمایه فروخت مثال دیگر بیت آن پریرو که چکید
خون من از خنجر او ❊ نمیمه چه بیگانه زیستن میکند ❊ چکید در مصرعه اول بلیغ نا چکید
است مثال دیگر بیت مندیم نشناسم ز پا ❊ میباشد بجگر که میترسم ❊
مثال از مؤلف شعر قتیل رنگینم عاشقی چه کار کنم ❊ جا بدل نگین ناشکیبا را ❊ درین شعر
نمیکند بجای نکنم مضر است بزرگ بلاغت منحصر در آنچه گفته آمد نیست چون در بحث
بحث بلاغت و ذکر آن مرکوز خاطر نبود بنا علی هذا آنچه ضروری درین مقام بود مذکور
شد دیگر برای ترقی آوردن واجب دانند سوای به و نازک مانند آنکه روشن
روشن تر از ماه است و نباید گفت که روشن روشن از ماه است و به از این بجای بهتر از این
و نازک بجای نازکتر پسندیده و جائز باشد و تحقیق لفظ مذکور در نسخهٔ شجرة الامانی گذشت دیگر
واجب است در لفظ متحرک العین بجای ساکن العین نیارند و همچنین با کلمه مانند عدن اسکون

دال است بمعنی بهشت بود و عدن بفتح دال نام جزیره ایست از دریای عمان پس عدن اول را بجای عدن دوم ذکر نباید کرد و دوم را بجای اول نباید آورد و بعضی طرف را که بفتح را بود و طرف بسکون را و حشر را که بمعنی قیامت است بسکون شین بفتح شین بندند و قدر را بحرکت دال است بمعنی قدر که رتبه و منزلت باشد آرند پیداست که طرف بفتح را بمعنی سمت و جانب بود مانند هر طرف و هر جانب بمعنی هر سو و طرف بسکون را گوشه و کنج بود چون طرف چمن و طرف باغ و طرف کوه و طرف صحرا و طرف دامن و طرف آستین و طرف بام و حشر بسکون شین مراد از قیامت است و بفتح شین بمعنی انبوه بود و قدر بفتح دال بمعنی اندازه است مانند آنقدر و اینقدر و هر قدر و چه قدر و قدری و قدر بسکون دال مشترک است درمیان اندازه و رتبه اما بمعنی رتبه که مشهورتر باشد و قدر بحرکت دال بمعنی رتبه نباید آورد و لفظ قدر را بحرکت دال غلط محض بود درینصورت ملاحظه معنی برای قائل از واجبات است دیگر آوردن رابطه جائی که واجب باشد علی الخصوص در خبر مثال خبر بیت چون جان بسلامت برم ای وای که امروز * آماده پی کشتنم آن آفت دوران * مخفی نماند که رابطه بعد خبر ضروری نیست مثال بیت مقوس ابروش محراب پاکان * معنبر سامان برخوا بناکان * مگر جائی که خبر مقدم بود بر مبتدا و علی العموم بعد کاف بیانی بشرط آنکه مبتین وصف و حال چیزی افتد مثال شعر آن پری چهره که با خلق عدو دشمن جان * سر قتل چو من بی سر و سامان دارد * در مصرعه ثانی شعر اول آفت جان است بجای آفت دوران می باید و در مصرعه اول شعر ثانی بجای عدو لفظ بود درکار است دیگر را که آن نیز حرف رابط شمرده شده و افاده مفعولیت کند سوای چند مقام که بعد ازین مذکور شود واجب الذکر بود و دیگر حرف ندا مقدم بر آنکه خواه مذکور بود

خواه مقدر مثال مذکور بیت ای آنکه باقبال تو دو عالم نیست ❊ غیر کر نعمت غیبت
غم ها هم نیست ❊ مثال مقدر شعر ای تجن تو سکے غیبت ز خوبان جهان ❊ گاه گاهے
نگهی سوی گدایان انداز ❊ دیگر چیزهای نه واجب الذکر است برخواهش ظاهر است اینقدر ها
که نوشته شد واجب التحریر آمدیم بر سر **مستحسنات** بر اصحاب دانش
مخفی مباد که هرچه ترک آن مستحسن است مثل چیزهاے که در منهج اول بیان آن تقدیم
یافته ضد آنرا استعمال کردن هر آئینه اولی بود و هرچه بعد ترک آن چیزهای باقی ماند ضد
آنها باشد و چند لفظ غیر نیز بود که در اصل زائد بر مطلوب باشد اما ذکر آن
مستحسن افتد یا لفظ دلالت کنند بر عظمت شخصے که اسم او مذکور شود لفظ مذکور چون
بر نام مقدم و ملاصق آن مثل حضرت باشد چون حضرت محمد مصطفے صلے الله علیه
وسلم و نظائر آن مثل خدمت و بندگی و مجلس و جناب و خدام و ملازمان
و بندگان چون خدمت میر عزت مآب و بندگی شاه نظام الدین و مجلس عالی
خان والا مناقب بهادر و جناب عز و شان مرتبت و خدام نقابت احمد خان و بندگان نواب
احتشام الدوله و همچنین لفظ عالی که در اصل مجالس است صفت مجلس واقع شده
و صفت تابع موصوف است و خصوصیت مانع وحدت لفظی نمی تواند بود و این
الفاظ صفت مستحسن الذکر اند بعلت برای زینت عبارت است وجود و عدم آن
در تمام مساوی بود و آنچه بعضے گمان برند که یای قبله گاهی و نور چشمی نسبتی است
دگویند که نور بکسر را مهمله موصوف است چشمی صفت آن یعنے نوریکه بچشم علاقه دارد
و قبله گاهی تقدیم لفظ حضرت یا جناب مقدر کنند یعنی جنابیکه قبله گاه
منسوب است درین گمان از مخطیان بوده اند چه یای این هر دو لفظ یاے متکلم بوده

کثرت استعمال بمنزلهٔ جزو کلمه شهرت یافته بیت نوشته نورتشی آفتاب آن صفحه روورا ✤ مه نو قبله گاهی گوید آن عرب ابرو را ✤ و انحراف این فرقه از جادهٔ تحقیق تلت معرفت با فارسی است سپس به تحقیق لفظ نبرده تخیل نبی اصل خود را در عین تحقیق قرار داده اند چه گمان برده اند که یای تکلم ملحق نمی شود مگر بکلمات عربی و جزو لفظ نگردد ابداً و ندانسته اند که عجمیان چه تصرفها که در الفاظ فارسی بتقلید اهل عرب نکرده اند مثل مشتشد بوزن مفعول رباعی مجرد و ذوی الخور شیدین و نزاکت و مرتیب و ذو القلقین که در کلام اساتذه واقع شده مشتشد و ذوی الخور شیدین در کلام حسان العجم خاقانی آمده در تحفة العراقین فرماید مصرعه ذوی الخور شیدین شد صفاهان ✤ و همچنین نوشتجات و حسب اتفاقات و مثال آن تکلف تقدیر فهرست اشمش ✤ دیگر مراعات ضمیر مستحسن است که ضمیر مفرد را با ضمیر جمع یکجا نه کنند مثال حزین گوید شعر کوتاه صغیرم نفسم را بگذارید ✤ جائی که رسد نالهٔ بفریاد رس ما ✤ بیت خسرو غریب است و گدا افتاده در شهر شما ✤ باشد که از بهر خدا سوی غریبان بنگری ✤ حافظ شعر عزم دیدار تو دارد جان برلب آمده ✤ باز گردد یا بر آید چیست فرمان شما ✤ دیگر مراعات حرف قید و حرف روی باید که حرف قید در روی مبدل نگردد هر چند قرب مخرج و عربیت و عجمیت را در آن دخل بود مثل نهر قافیه بحر یا عدل قافیه فصل یا نمک قافیه ریگ و همچنین جمع کردن باقی حروف فارسی با حروف تازی چون جیب و اب گرد ممنوع ست مثال سعدی گوید شعر کای شاه آفاق گستر بعدل ✤ اگر من نمانم تو مانی بفضل ✤ صاحب گلشن راز سعدی را ممد دانند که نظیر این معنی عمر ✤ نکرده هیچ قصد گفتن شعر ✤ دیگر رعایت مجهول و معروف مانند نیک و نزدیک مستحسن آنکه نیارند ✤ دیگر مراعات حرکت ما قبل روی قید هر چند با حروف تهجا سست آید مراعات آن مستحسن است مثال شعر خواجه گوید کردان عالی ✤ سهند طلکت سنجه ظلم ملالم

بخلاف لام عالم مکسور است و عنصری و چنبری و مظاهری هم آمده اگرچه صحیح است اما استحسان ندارد
و همچنین حال شست و بسته و آهسته و دیگر یای زائده بعد عجیب و طرفه مانند عجیب مردی و طرفه مردی
و شین و تا و میم ضمیر بعد لفظ خود مانند زید خودش چنین میگوید و تو خودت چنین میگوئی و من خودم
میروم و یاران خویشان رفتند و شما خودتان میروید و ما خود یافته بودیم و ترک ازمرگ گشتیم و با نقسم
شان و گرشما یعنی بمرگ شما و چشم اینکار خواهم کرد یعنی بچشم و با نقسم رفتن خوب نیست یعنی با نقسم
بخلاف یای زائده در اول امر که آن مستحسن بود چون بده و بنشین و چه وقت بجای کدام وقت و آب خوردن
بجای آب نوشیدن مستحسن باشد موج چهارم در زواید ادبی بدانکه چند چیز زائد بر مطلوب است
که ذکر آن واجب بود و نه ترک آن لفظی چند است که برای مناسبت اول چیزها آرند مثل سه و ده راس
برای اسپ گویند که غبت سه راس اسپ ترکی یا غبت راس اسپ ترکی خریدم و زنجیر برای فیل مانند
انکه دو زنجیر فیل خوب فرستم و دست برای جانوران شکاری چون دو دست باز و یکدست شاهین
میفرستم و قطعه برای دیگر جانوران کوچک خوش آواز و خوش رنگ مثل طوطی و بلبل و فاخته و
کبوتر و پیاست و مربوبه و غیره گویند که غبت قطعه بلبل بجا دیدم و دو قطعه کبوتر خریدم
و برای خنده و جواهر هم قطعه مقرر بود مثل دو قطعه نیاز نامه بخدمت شریف فرستادم و یکقطعه مروارید
بوزن بست و یک سرخ خریدم و موازی برای زمین درخت و سوار و پیاده مثال آن موازی
یکصد بیگه زمین از آن نیست و موازی بست و یک قبا از اطلس ارم و موازی دو صد سوار
و سی صد پیاده بالا بلو روانه شد و منزل برای محلی خانه است یعنی منالگذشته هشتاوان و برای
ریته و گاری از موضوعات اهل هند و قلاده برای سگ و برای آدمی نفر هم مشهور است چون دو نفر
پیاده والله اعلم بالصواب موج پنجم در بیان مرکبات چنان در آن چون آن بود تنبیه چنین چوت
این هر دو لفظ را بفتحه جیم فارسی یا کسره آن خواندن خطا ست و بیان و همین

هم آن وهم این بود ضمه‌های لفظ اول غلط است چنیان و تحتیت تچوقات و چچا این بود از کثرت استعمال نه چو بمعنی چنین چون اهل زبان را نشده یا آنکه همچو ست که مقام چو باشد که حرف تشبیه است مثل چون و چه وترا و کراوه در اصل چه . و تو دراکه وکس را بوده است نه با صلاح آن نباشند که قافیه یکدیگر شوند و همچنین باغبان و پاسبان در قافیه وچی بمعنی صاحب غلط ترک و نشده مثل پاتچی که صاحب جا بوده باشد . در ترکی فریاد را گویند و بسنتچی صاحب نسق و توپچی صاحب جانور و شکاری یعنی داروغه آنها قوش در ترکی باز و غیر از آن گویند و توچی آهنگر و قور در ترکی آهن باشد و باشی در ترکی سر و سردار را گویند چون توشچی باشی سردار قوشچیان و قدم ساق باشی سردار قرمساقان و غیره باشی سر و همه کس تشکچی باشی سردار تشکچیان و هم بمعنی صاحب ... قوش ... معنی ... لفظ لد در حقیقت ... لفظ است صاحب ... و نظیر است در ترکی چون ترکمان و جه تسمیه آنکه چون ترکان از توران در وهم به ایران نقل کردند ... ایران ترکمان نامیدند و بعضی ترکمان یک لفظ بود به زبان ترکی ... و بعضی ... از فارسی و ترکی باشد اگر ترکان ... ترکی ... مشابه ... است هم بمعنی صاحب و مالک باشد مانند خانک اقاسی و قلیچ باسی و ... سنستان و ... کثرت آید چون گلزار و ... حرف نفی در فارسی ... اول اسم نا آرند مانند ... و ... اول مصدر ... آرند مانند بی غیرت و بی حیا و بعضی ... در اول غیر مصدر باشد

پس درینصورت دولت و دین و نیز هم مصدر باشند چون بی‌دین و بی‌دولت و
بی‌نیز معنی و دین براه نیک رفتن و معنی دولت ظاهر است و از نیز درینجا صاحب تمیز
شدن مراد است حاصل که سوای اسم فاعل جمیع اسما و حاصل مصدر و گان
و تا و لفظ نامها اند که برای حسن لفظ یا لفظ ملحق شوند تا مخصوص عدد بود چنانکه معنی
آن در فارسی عدد و نیز آمده و گان عام مانند یکتا و دوتا و سه‌تا و چهارتا و
یک‌گان که حالا یگان مشهور است و دوگان و سه‌گان و چهارگان و چون
مهرگان که نام روز ماهی بود از ماههای فارسی بعضی معنی مهرگان غیر این نیز
گفته‌اند و دیگر لفظ کده بمعنی خانه باشد با پنج لفظ ملحق است سوای آن معروف نیست
تنگکده و غمکده و آتشکده و میکده و گلشنکده و غیر آن چون آبکده و نمیکده الخ
که درست است یا نادرست و پاره با ماه و آتش صحبت دارد و چون ماه پاره و آتش پاره
باین قیاس خورشید پاره نمی‌توان آورد و قیامت پاره هم بعضی باشند اما
قبول نداشته‌اند شاید قائل آن دیده باشد موج ششم در بیان
مقدرات و محذوفات و نشود چنان مقدر است مثال قدنی سرو نه بیت لطف
میرود و نشود که در چند روز کارش بسوای کشد یعنی چنان نشود و در خدا برد
کجا می‌رود مقدر است مثال خدا برد یعنی کجا می‌روی خدا برد و در تهی و نویدی
و فرده و نگاهی و نظری و لطفی و کرشمه و دشنامی و در چه مثل اینها صیغه امر
مقدر است یعنی چم آرد فرده بده و نویدی بده و نگاهی بکن و نظری بکن
و لطفی بکن و کرشمه سرده و دشنامی بده و هم باید درست بود اگر لفظ مژده
با هم تعدید امر آید و همچنین در مژده و خوشش روزگار تو و نظایر این لفظ

باد مقدر باشد و با هر یکی از ضمیر غائب متکلم و حاضر دو ضمیر دیگر مقدر بود مثال از لفظ
رحمی تا ضمیر شعر ظالم رحمی بحال من کن * وز لطف بسوی من نگاهی * شعر قاصد نوید
جانم فدایت * تا چند سوزم از فراق دوری * مصرعه مژده باد صبا کامده جانها بلب *
مصرعه ای سرو خرامان نظری سوی من زار * مصرعه لطفی کرشمه سر من خاک راه تو *
مصرعه خمو شی تا کی ای شناسا وصل دوست تا کی * مصرعه ای باد سحر مژده که تنگ آمدم
از تب * مصرعه مژده ای دل که مسیحا نفسی می آید * مصرعه بلبل بهار آمده
خوشش روز گار تو * شعر جهان پاینده است ای برادر * نه من مانم نه تو نی ماه و خورشید *
مانی و ماند مقدر است اگر چنین بگویند هم صحیح بود مصرعه نه تو مانی نه من نه ماه و خورشید
مانم و ماند مقدر است و بتقدیر ضمیر غائب نیز درست آید مصرعه نه او ماند نه تو نه من
دریغا * و مانی و مانم مقدر است و درین بیت تقدیر صحاب چند هوا براست
باشد و این اصطلاح است و در سر شما سلامت تقدیر باد و اول سلامت و تقدیر
باد و آخر آنست یعنی بسر شما سلامت باد و در چه کار مقدر است مثل مارا چه یعنی مارا
چه کار و باد درین بیت در گردنت مقدر است سرت در گردنت یعنی سرت در گردنت
باد می آید و کس خواهرش بشود . بتقدیر تا میکنم و کنش خواهرش و مثل آن بتقدیر
کیرم مستعمل است مثال هر دو لب خواهرش باد و میکنم و کیرم بکس خواهرش و نکلتو بتقدیر
یا صاحب بود مانند نکلتو یا صاحب نکلتو و چند بتقدیر تا چون چند نالم یعنی
تا چند نالم و حرف نفی در فعل مقدر بود که بعد تا آید مثال تا من ازین سفر معاودت
نکنم شما بجای نخواهید رفت یعنی تا من ازین سفر معاودت نکنم و آفرین و رحمت
خدا و لعنت حق و مثال آن بتقدیر بر تو باد درست آید چون مصرعه آفرین ای صنم

مرسیما یعنی آفرین بر تو باد ای صنم مه سیما و مانند رحمت خدا که سخن خوبی گفتی بجای
رحمت خدا بر تو باد که سخن خوبی گفتی و مثال ای لعنت حق یا لعنت الله عجب کاری کردی که شیطان
زمین ترا می بوسد بجای لعنت حق بر تو باد و هیچ بتقدیر یعنی گویم و نشنیدم بلکه در جواب هر فعل
بتقدیر نفی آن فعل آرند مثال سوال شما این وقت چیزی میخواهید که بگوئید جواب قبله هیچ
یعنی هیچ نمیگویم یا از اخبار چه شنیدید جواب قبله هیچ یعنی هیچ نشنیدم شما از بنده چیزی
میخواهید جواب قبله هیچ یعنی هیچ نمیخواهیم و خیر بجای حرف نفی بتقدیر انکار چیزی بود که
از زبان کسی بر آید مثال امروز ملازمان سامی برای سیر و تفریح باغ خواهند رفت جواب قبله خیر
یعنی ای قبله خیر است در ینکه بروم و همچنین چرا کجا و انجا و کرا و من و تو و شما و این دا
و دنیا و عقبا و خداوندی و سبحان الله و قدرت خدا و خدائی و عبث و چه عجب و تو و
خدا و من و خدا و تو و سبری با من و من و دعوی شاعری و دلی و آب آب و وای
فلانی و بسم الله و انشاء الله و اگر خدا ربست آمد و باید دید و چه میشود و صبح شود یا آفتاب
بر آید و من در ینکه هم صبح پیش هم و فرد و دیروز و فردا و چنین خواهی کرد و چنین
خواهم زد و از تو در زمین بر زنند و همچنین با من و با تو و با فلانی و به و با که و چه طور
و چه دیدی و اینجا و آنجا و بار و روزه و خیر باشد و این وقت و همین وقت و چه وقت و کی
و پیش که و استغفرالله و لاحول ولا قوة الا بالله العلی العظیم و یا الله و یا رسول الله
و تعالی و جمیع منادی و کلمات موضوع و مقرری ی سوگند خوردن و سوگند دادن
و تقدیر ماضی و مضارع و امر در جمیع اشیا و تقدیر ضمیر حاضر و امر و جمله مقدر بعضی
و نفی از آن بدیهی است که اگر کسی بگوید که از زید تنخواه دادم و دیگری بگوید
چرا یا مرحبا شما آن مانند چه سبب و چه طور و چه قسم و چه گونه و چه شد و چه دیدی

رنجیده و که رنجیده و کانو رنجیده مقدر است بعد چرا رنجیده و بعد همه لفظها که رنجیده
مقدر بود و بعد چه شد که از و رنجیده مقدر باشد و بعد چه دیدی نیز و هرچه مثل
آن و دیگر کجا وقتیکه از کسی پرسند بودن او یا جایگاه و دیا شود بوده مقدر باشد
یعنی کجا بودید یا رفتن او یا اگر اراده حرکت کند درین مقام میروید یا خوابید رفتید مقدر است
یعنی کجا میروید یا خوابید رفت و بعد از کجا وقت دیدار شدن با کسی می آید و عبارات
مرادف آن و بعد که را فعل مقدر بود ماضی بود یا مضارع مثال زید میگوید که فردا او را
می کشم عمرو میگوید که را یعنی که را می کشی و خواهی کشت یا زید بگوید که دیروز زیر چوب کشیده شد
و عمرو میگوید که را یعنی که را زیر چوب کشیدی و بعد من و تو بشما و او و این عبارتی
که از زبان غیر براید مقدر است مثال زید بعمرو میگوید عجب بابای بی مروت بوده
عمرو میگوید من یعنی من بابای بی مروت بوده ام مثال زید بعمرو میگوید من از زندگی تنگ
آمده ام زید میگوید برادر تو یعنی برادر تو از زندگی تنگ آمده مثال زید بعمرو میگوید که بسیار سخت
عداوت با من دارد عمرو میگوید او یعنی او سخت عداوت با تو دارد و شما هم در حکم تو باشد
مثال زید میگوید این پسره مرا حیران کرده است عمرو میگوید این یعنی این پسره ترا حیران
کرده است و بعد پناه بخدا هم بر مقدر بود مثال پناه بخدا از این پسره یعنی پناه بخدا می برم
و بعد خداوندی و سبحان الله و قدرت خدا و خدایا و هرچه مثل اسما
حال مقدر باشد اسمیه باشد یا فعلیه متضمن تعجب مثال زید میگوید بعمرو که
من ترا آدم نمیدانم عمرو میگوید خداوندی یعنی خداوندی است که تو مرا آدم نمیدانی
یا سبحان الله تو مرا آدم نمیدانی یا قدرت خدا که تو این حرف بر زبان آری یا خدائی است
ندانی یا من تعجب است یا خدائی است که من این ها می شنوم و نفس نمیکشم یا خاموش ام و بعد عجب است

فعلی مقدر بود مثال زید میگوید امروز بعلم موسیقی یاد میگیرم عمرو میگوید عبث یعنی عبث
یاد میگیری یا انکار میکنی همچنین حال فعل بعض و بعد چه عجب سوال از فعلی مقدر بود استعجابا
وقتیکه از کسی فعلی صادر شود و درین فعل مخیر است که یا زیاده از طاقت آن شخص فاعل باشد
یا خلاف طبع و عادت او مثلا زید عادت ندارد که نزد عمرو بیاید و بکرد خلاف عادت
در منزل عمرو رسید عمرو میگوید که چه عجب یعنی چه عجب که نیز آمده چه مخالف طبع و عادت
کار کرده یا آنکه عمرو همیشه از نام زید می ترسد و وقتی برای مقابله برخیزد آنوقت اگر بکر
بگوید چه عجب روا بود یعنی چه عجب که زیاده از حد خود کار می کنی و در تو و خدا استفهام
انکاری مقدر است مثال تو و خدا یعنی تو دانی و خدا من انکار چه ستم و در من و خدا که دروغ
نمیگویم یا که راست میگویم و هرچه مرادف آن مقدر است مثال من و خدا که فلان فی مرد
خوبی و آشنائی و درستی است یعنی من و خدا که دروغ نمی گویم یا راست میگویم فلانی چنین است با
و تو همسری با من و من و دعوی شاعری بتقدیر تقدیم سبحان الله در مقام استعجاب
آید یعنی سبحان الله تو و این خیال و من و این دعوی آن از مرتبه تو زیاده است
و این از دامن زیاده بلی بتقدیر جواب فعلی بود تسلیما موافق آنچه سائل گوید مثال عمرو
از زید می پرسد هیچ شنیدی که بکر گشته شد زید میگوید بلی یعنی بلی بکر گشته شد
و آب آب و نظائر آن چون آتش آتش بتقدیر مندوب و امر موکد با صیغه ماضی
بعد مندوب مانند بیا بیا بیاید و سوختم سوختم و تکرار لفظ مذکور با حرف رابط نیز باشد
مثال آب آب یعنی آب آب ای دوستان بیارید آتش آتش یعنی ای دوستان سوختم سوختم آتش است
آتش است و میتواند بود که بعد هر آب میخواهم مقدر کرده آید چون آب آب بجای آب میخواهم آب میخواهم
و بعد هر آتش بتنم در گرفت مقدر نموده شود مانند آتش آتش بجای آتش بتنم در گرفت آتش بتنم درگرفت

وبعد آب یا آتش تقدیر بیارید یا میخواهیم نیز صحت دارد مثال زید در حالت تشنگی میگوید
آب یعنی اینکه آب بیارید یا آب میخواهیم یا در وقت شدت سرما فریاد میکند آتش
یعنی آتش بیارید یا آتش می خواهیم و درین هر دو مقام با آب آب تقدیر
میخواهیم بعد هر آب و با آتش آتش تقدیر بیارید بعد هر آتش درست آید و بعد های فلانی
امثال آن مثل های زید و از بیداه تو کجائی متعدد است یعنی های فلانی بجای هاے
فلانی تو کجائی باشد و بعد بسم الله اجازت هر فعلی باشد برای اجازت طلب مثلاً
زید از عمرو می پرسد که اگر رخصت دهی تماشای سبزه و آب روان را می خواهیم عمرو
می گوید بسم الله یعنی بسم الله برو و تماشای سبزه و آب بکن و انشاء الله و اگر خدا
راست آرد بتقدیر مضارع متکلم و حاضر و غائب بعد هر دو در جواب سائلی که سوال کند از
فعلی بعین صیغه مقدر سوال کان لفظاً او معناً مطابق آنچه شخص دیگر بگوید خواهد بود
مثلاً زید از عمرو پرسد که شنیده ام که فردا بکابل می روی یا خواهی رفت عمرو میگوید
انشاء الله تعالی یا اگر خدا راست آرد بجای انشاء الله تعالی میروم یا خواهم رفت یا اگر
خدا راست آرد میروم یا خواهم رفت این است مطابقت در لفظ مثال مطابقت
در معنی زید از عمرو می پرسد که شنیده ام که فردا تشریف بکابل می بری یا خواهی برد عمرو
میگوید انشاء الله تعالی یا اگر خدا راست آرد بجاے انشاء الله تعالی میروم یا
خواهم رفت این مثال صیغهٔ مضارع متکلم بود حالا بیان کنم مثال مضارع حاضر زید بعمرو
میگوید خداوند من هم درین شهر بدولت خواهم رسید یا همین قسم تهدید است خواهم بود
عمرو میگوید انشاء الله تعالی یا اگر خدا راست آرد یعنی انشاء الله تعالی یا اگر خدا راست آرد
بدولت میرسی یا خواهی رسید یا صاحب مال میشوی یا خواهی شد این است مطابقت در معنی

[illegible]

مثال مضارع غائب زید بعمرو میگوید پسر من هیچ میدانی که فاضل میشود یا نمی شود
یا خواهد شد یا نخواهد شد عمرو میگوید انشاء اللہ تعالی یا اگر خدا رساست آرد یعنی انشاء اللہ تعالی
یا اگر خدا راست آرد فاضل میشود یا فاضل خواهد شد یا علم خوب نصیب او می شود
یا نخواهد شد و بعد باید دید تقدیر چه می شود و چه خواهد شد و هر چه مراد فت آن باشد
و همچنین نمیدانم چه بینیم درست آید مثلاً زید از عمرو می پرسد که حالا هم اراده کشمیر از ینجا ظ
داری عمرو میگوید باید دید یا ببینم یعنی باید دید چه می شود یا چه خواهد شد یا ببینم چه میشود
یا چه خواهد شد یا چه بظهور آید یا چه بظهور خواهد آمد درینجا تقدیر صیغهٔ مضارعی که بنا بر حال
وال بوده از مضارع دال بر زمانهٔ مستقبل باشد و بعد چه میشود ستے کارکه می خوانی
میکنم یا خدمتی که ازشادمی کنی بجا می آرم مقدر بود مثال زید بعمرو میگوید اگر
سنجے بلا یان شریف نرسد فردا به بیت الحرم قدم رنجه باید فرمود عمرو میگوید چه میشود
یعنی چه میشود حاضر میشوم و صبح شود یا آفتاب برآید هر دو موجب تقدیر معنی به چه توسلگی
می بینم یا فهمیده خواهد شد باشد مثال زید نیم شب بعمرو میگوید که پیش بکر
رفتن تو ضرورست کی خواهی رفت عمرو میگوید صبح شود یا آفتاب برآید یعنی صبح شود
یا آفتاب برآید میروم یا فهمیده خواهد شد و صبح و شام موجب تقدیر فعل مستقبل و ماضی
بود و فردا مخصوص مستقبل و دیروز مخصوص ماضی مثال زید از عمرو می پرسد پیش
بکر کی خواهی رفت یا رفته بودی عمرو میگوید صبح یعنی صبح خواهم رفت یا صبح رفته بودم
و همچنین حال شام یا زید از عمرو می پرسد نزد بکر کی رفته بودی عمرو میگوید دیروز
یعنی دیروز رفته بودم یا زید می پرسد که نزد بکر چه وقت خواهی رفت عمرو میگوید
فردا یعنی فردا خواهم رفت و امروز در جواب سوال از فعل ماضی و حال و مستقبل تقدیر

۵ ترتیب
مطابقت
لفظی حرج
۵ ترتیب
مطابقت
معنوی حرج

هر فعلی صحیح باشد مثلاً زید از عمرو می پرسد نزد بکر چه وقت رفته بودی یا کی میروی یا کے
خواهی رفت جواب میدهد امروز یعنی امروز رفته بودم یا می روم یا خواهم رفت و بعد کن
و این کار کنم چنانکه مقدر باشد و یا چنین خواهی کرد یا خواهم کرد قدرت داری و قدرت
دارم یعنی قدرت داری که چنین کار خواهی کرد یا قدرت دارم که چنین خواهم کرد و لفظ چنین
برای تقدیر باشد
که فعل آن بتقدیر قدرت بوده هر چنین است بلکه چنین که برای استفهام آید و این ایکار همه
بمنزله چنین باشد و از تو و از من و از فلانی زید باشد یا عمرو بتقدیر فعل مذکور یا اظهار شگفت
از فعلی یا آن فعل بود و مثلاً زید میگوید که عمرو از من رنجیده است بکر میگوید از تو یعنی از تو رنجیده است
یا عجب دارم که از تو رنجیده است مثال دیگر عمرو بزید میگوید که بکر از تو رنجیده است زید میگوید
از من یعنی از من رنجیده است یا عجب دارم که از من رنجیده است مثال دیگر زید میگوید
که از بکر رنجیده ام عمرو میگوید از فلانی یا از بکر یا از تو یعنی از تو رنجیده یا عجب دارم که از تو
رنجیده فعل مذکور در ینجا برای استفهام مذکور شود و همچنین با من و با تو و با فلانی و بکه
و با که مثال عمرو میگوید که بکر دشمنی با من دارد زید میگوید با تو یعنی با تو دشمنی دارد و یا عجب دارم
که با تو دشمنی دارد تا لفظ با فلانی همین حال است و با که و بکه برای استفهام است
برای اظهار شگفتگی نیست مثال زید میگوید عمرو با او دشمنی دارد بکر می پرسد با که یعنی با که
دشمنی دارد و همچنین حال بکه دیگر چه طور با این لفظ بتقدیر هر سوال بود از حال شخص و فعل او
یا سوال از امر بتقدیر عبارتی مثال زید راه میرود عمرو می پرسد چه طور یعنی حال تو چه طور
است یا زید برای کاری برود هر گاه برگردد عمرو پرسد چه طور بتقدیر برگشتی یعنی چه طور برگشتی
کامیاب یا مایوس یا اینکه زید میگوید بعمرو که بکر گشته شد یا الداره است عمرو می پرسد
چه طور یعنی چه طور کشته شد و چه طور بالدار است و اینجا و آنجا بتقدیر فعلی بود که فاعل

آن ذکر کنند مثال اینجا زید در خانهٔ عمرو میگوید که امشب هنگامهٔ رقص و سرود باید داشت
عمرو می پرسد اینجا یعنی زیر هنگامهٔ رقص و سرود گرم باید داشت مثال
آنجا زید بعمرو میگوید میخواهم امشب در منزل بکر مطرب را برای خواندن طلب کنم
عمرو می پرسد آنجا یعنی آنجا مطرب را برای خواندن طلب خواهی کرد مثال دیگر
عمرو از زید می پرسد که منزل بکر و خالد هر دو خالی است عجب با شما آنجا زید میگوید
اینجا یعنی اینجا بالان یا میگوید آنجا یعنی آنجا بالان عجب مراد از منزل بکر است که اول مذکور
شد و اینجا مراد از منزل خالد است از آنکه هرچه در ذکر مقدم بود مرجع ضمیر غائب
باشد و هرچه موخر قابل اشاره بود و دیباور روزه و خبر تقدیر کنند ه و دارنده
باشد یا دو معنے یاور کننده و همچنین روزه بمعنے روزه دارنده و خبر بمعنی خبر دارنده
بود و اینوقت و همین وقت و چه وقت و کسے و پیش که در جواب کلام گوینده
باشد که فعلے از میان آن ترا وش نماید مثلاً زید به عمرو میگوید که خانه
بکر می روم عمرو میگوید اینوقت یعنے اینوقت میروی یا همین وقت یعنی همین وقت
می روی و اگر بگوید که نزد بکر خواهم رفت عمرو بگوید کسے یا چه وقت یعنی کی خواهی رفت
یا چه وقت خواهی رفت یا گوید پیش شخصے میروم عمرو پرسد پیش که یعنی پیش که
خواهی رفت و استغفر الله و لاحول ولا قوة الا بالله العلی العظیم بتقدیر براءت
از فعلے بود مانند اینکه زید از عمرو می پرسد که شنیده ام در خانهٔ بکر شراب خوردے
عمرو میگوید استغفر الله یعنی هرگز نخورده ام یا میگوید لاحول ولا قوة این بهتان
عظیم است یا الله و یا رسول و یا علی و یا امام و هرچه مثل آن بتقدیر توکل
یا تقدیر بفریاد و من برس باشد و هرچه مراد ف آن بود مثلاً زید میگوید یا علی

[illegible]

ظاهر میشود و اینکه فریاد رسی میخواهد و قاعده است که آدمی را در وقتیکه مصیبتی پیش می آید
داد رسی را می خواهد و گاهی بعد منادی لفظ بشنو مقدر بود و مثال یا زید یعنی ای زید بشنود
کلمات موضوع و مقرر برای قسم خوردن بتقدیر صیغهٔ مضارع و ماضی و امر بود و مثال فعل ماضی
شما دیشب نزد زید رفتید یا نرفتید جواب چرا نرفتم بمرتضی علی علیه السلام یعنی بمرتضی علی
علیه السلام که رفتم مثال فعل مضارع شما امروز نزد زید میروید یا نمیروید یا خواهید رفت
یا نخواهید رفت جواب چرا نمیروم یا چرا نخواهم رفت بعلی ابن ابیطالب سلام الله علیه یعنی
بعلی علیه السلام که میروم یا خواهم رفت مثال امر امشب میخواهم که یکجا من و تو شب بسر آریم
همین جا باش ترا بمرتضی علی علیه السلام یعنی ترا با آنجناب که همین جا باش و همچنین تقدیر برای
مضارع و امر در جمیع کلمات بود و مثل جواب سوال قیام شخصی از شخصی چون سوال زید
استاده شد از عمرو جواب بلی یعنی بلی زید استاده شد هر چند مثال اینچه بعد بلی مقدر گردد و پیش
ازین مذکور شده و اینجا برای توضیح بیان هر چه ذکر آن مقصود است تکرار بعمل آمد و بعضی جا ذکر فاعل
در میان آید و فعل مقدر شود مثلاً زید از عمرو می پرسد که استاده بود و عمرو جواب میدهد بکر یعنی بکر استاده بود
یا اینکه می پرسد چه چیز گم کرده عمرو میگوید قلم و اسطی یعنی قلم و اسطی گم کرده ام و بروی یعنی
تو برو و بعد زهی عبارتی مقدر بود که مبین عبارت مذکور بعد زهی باشد و شرط
است که کاف بیان مقدم این عبارت آید مانند زهی شاه والاجاه که نظرش در عالم
نیست مقدر بآن باشد و هر چه مثل زهی همین حال دارد و لفظ سرگشته و هرچه بدتر و
هرچه زودتر و هرچه تمامتر و هرچه کاملتر و خدا بیامرزد و بدخواه و سرنوشت و بازخواست
و دیده و شنیده و آزموده و ناخوانده و مرگ ما نان و خدام و چشم و جان شما و هرچه بیشتر
بالکسر و یکی هزار شد و دو هزار آدم پیش خود و گوش گذار و سر و قامت و سرگذشت

وهرچه مثل آن و در گور خانه میروم و فرو کشش و پیش کش و پابست و پابند و به ازین
و نازک ازین و نمک پرورد و نکو پرورد و نکو پروده و هرچه مثل آن چون غم پرور تا آخر
و برسرزدن و صاحب اصل بازسرگذشته و هرچه بدتر است یا هرچه کالمتر است یا خدا بیامرزدش
و بازخواسته شده و در سرنوشته شده و بازخواست مثل بازخواه بود و دیده شده
و شنیده شده و آزموده شده و ناخواندنی و هرگ طلازبان سامی قسم خدام حضور و همچنین
طلازبان و بچشم و بجان شما و هرچه که پیشتر است یا کمتر است و از یکی هزار شد و از دو هزار
آدم بیش نبود و بگوش گذارده شد و چون سرو در قامت و برسرگذشته و در گور
باد و بخانه میروم و فروکشیدن و پیش کشیده شده و پابسته شده و همچنین پابند و بهتر
ازین و نازکتر ازین و نکو پرورده شده و نغز پرورده شده و دست برسرزدن بوده است
و اگر و را و چه شد هم محذوف شود مثال آن خدا بخواهد باصفهان میروم یعنی اگر خدا بخواهد
باصفهان میروم تمام قلمرو ایران بتصرف درآوردم یعنی تمام قلمرو ایران را اگر حاضر خدمت
نشدم تب کرده بودم معاف باید داشت یعنی اگر حاضر نشدم چه شد تب کرده بودم
و از لفظ غالب انیست محذوف بود مثال غالب که فلانی مرا یاد کرده باشد یعنی
غالب انیست که فلانی مرا یاد کرده باشد و یا تردید هم در حرف زدن اکثر جا
محذوف گردد مثال رفتن نزد زید ضرور است شما بروید من بروم هر دو برابر است
و جائیکه شعرا فاعل را محذوف نمایند فعل مذکور دلالت بر دو چیز نماید یا بر حذف قضا
و قدر و یا بر حذف خلق و طائفه خاص مثال عرفی علیه الرحمة شعر تا مجمع امکان و وجوب
ننوشتند ؛ مورد متعلین نشد اطلاق اعم را ؛ للمؤلفه شعر آنروز که این نازو ادا را بتو دادند
این خواری و این خسته دلی روزی ما شد ؛ در هر دو شعر قضا و قدر فاعل اند

مثال حذف خلق سعدی فرماید بیت چنان زی که ذکرت بتحسین کنند * چو مردی نه برگور نفرین کنند * مثال حذف طائفه خاص بیت داد دریغا جانشین مصطفی را کشته اند صاحب تیغ و پسر شیر خدا را کشته اند * یعنی دشمنان و محذوفات خیالی و چنین همان و همین در بحث مرکبات واضح گشته لا حاجة الی التکرار و حذف را بعد ضمائر و لفظ خویشتن و اشیاء غیر ذوی العقول نیز روا بود و باقی العلم عند الله مثال اسپش خریدم یعنی اسپش را و همچنین اسپ و اسپم و زر فلانی دادم و یک قبای اطلس از و گرفتم خویشتن بکشتن دادم و آئین کرده است و فرق در مقدر و محذوف آن است که مقدرات مستعمل صغیر و کبیر است و محذوف یا برای فصاحت باشد یا بنابر ضرورت و بعضی محذوفات مشهور بود و آنرا هر کس داند و بعضی غیر مشهور و آن بی آنکه دیگری بگوید معلوم نگردد بخلاف مقدر که در کلام بزرگ و کوچک باشد بی اراده قائل صحیح هفتم در علم بیان بیان نزد اهل بلاغت عبارتست از ذکر لفظی که دلالت کند بر معنی غیر موضوع و اضح بواسطه و بوسائط من جهت لزوم واقع در معنی موضوع و غیر موضوع چون طویل النجاد بمعنی طویل القامت نجاد بند شمشیر را گویند و درازی بند شمشیر لازم درازی قد است ظاهر است که نجاد بحسب وضع بند شمشیر است و اطلاق آن بر قد از روی لزوم است اینجا دلالت نجاد بواسطه بود حالا اگر کنم چیزی را بوسایط دلالت کند و آن کثیر الرماد بمعنی مهمان دوست باشد چه کثیر بحسب وضع زیاده و رماد بمعنی خاکستر است و اطلاق آن بر مهمان دوست از روی لزوم باشد چه مهماندوستی را کثرت طبخ ملزوم بود و کثرت طبخ را کثرت هیمه سوختن و کثرت سوختن هیمه را کثرت رماد و اصول این فن چهار بود تشبیه و مجاز و استعاره و کنایه اما تشبیه مراد از یک چیز مشترکه بود درمیان دو چیز خواه حقیقت باشد خواه

۱۲ مالایعنی بیهوده گفتار ۱۲ ملا المحذوف بالبیضا دلیر ۱۲

نیست از ینجا ثابت شد که آنچه در نعت با چیزے شریک خواهد بود در حقیقت باید که متغایر باشد
و هر چه در حقیقت مشترک در نعت متغایر مثال این ریسمان در درازی مثل این خط است
ریسمان و خط هر دو در درازی که نعت است مشابه یکدیگر اند یعنی مساوی و در حقیقت متغایر
چه خط خط است و ریسمان جسم خط عین جسم چگونه مے تواند شد مثال اشتراک در
حقیقت گویند که این سیاه مثل این سفید است سیاه و سفید هر دو میان هم اند در نعت
و شریک یکدیگر اند در حقیقت یعنی هر دو لباس اند یا چیز دیگر و اگر دو چیز در هر دو معنی میان
یکدیگر باشند تشبیه هم گفته نشوند و اگر مشترک باشند تشبیه باطل گردد چه تشبیه در دو چیز
متغایر واقع شود و تغایر یا بحقیقت بود یا بنعت و در صورت اتحاد در چیز
حقیقت و نعت تغایر باقی نمی ماند و اگر یک پارچه سرخ را دو حصه برابر کرده یکے را با
دیگرے مشابه سازند و گویند که این سرخ مثال این سرخ است تشبیه صحیح نباشد چه تشبیه
افاده غرض نماید و درین مقام هیچگونه غرض قائل متعلق نیست مثلاً کسی گوید که زید
مثال یوسف است و وجه تشبیه حسن است پس زید و یوسف در حسن که نعت است باهم
شریک اند و در حقیقت هم باهم در شخصیت اتحاد زید و یوسف معلوم میشود و تغایر باقی نمی ماند
بخلاف اینکه زید مثال ماه است چه حقیقت ماه جدای حقیقت زید است گو هم گفته شود که اینجا تشبیه
بالاصالت نیست چه در اصل تشبیه زید بجزئی است که تشبیه یوسف با آن است مثال
آفتاب با ماه با تغایر در عمرو و زید از روی تشخص قبول کنیم و گوئیم که حقیقت زید من حیث
انه زید جدای حقیقت عمرو است من حیث انه عمرو و تخلیل تو نیز گفت این چه مرتبه
که جزوی است از پارچه کلان برابر در تشبیه است یا جزو دوم از آن در این صورت
این جزو غیر آن جزو باشد [illegible] نیست که تشبیه تمامش است بالتمامش سرخ افاده غرض با

نمیکنند بلکه داخل افاده بدیهیات است ازین چه فایده که این خانه کوچک مثل آن خانه کوچک
است یا فیل زید مثل فیل عمرو است و میوه یا این گرده نان مثل آن گرده نان است در مقام لفظ مثل
بجای بعینه استعمال باید یعنی هیچ چیز این خانه از آن خانه و این فیل از آن فیل و این نان از آن نان
تغایر ندارد هر دو یکی اند و در تشبیه هم بجاے مثل لفظ بعینه مبالغةً حرف تشبیه میگردد
لیکن دروغ باشد نه راست بخلاف اتحاد نان با نان و فیل با فیل و لباس با لباس
و خانه با خانه چه اینجا بعینه برای مبالغه نباید مثال روی آن آفت جان بعینه ماه است
این جمله هر آئینه دروغ است و این گرده نان بعینه آن گرده نان و فیل زید بعینه
فیل عمرو و این لباس سرخ بعینه آن لباس سرخ و طعام امروزه بعینه طعام دیروزه
هرگز دروغ نباشد چه عادت نیست که این چیزها را تا نسبت تساوی من جمیع الوجوه
متحقق نباشد یکی را عین دیگرے خوانند و تشبیه نهر بستان سزی امیر با کوثر
و میوه باغ با فواکه طوبی از جهت فرض تغایر است در حقیقت کوثر و نهر دنیا و فواکه طوبی
و میوه روی زمین و از این عبارت که زید چون یوسف است مراد زید چون یوسف
مشبه بمهر و ماه است باشد یعنی زید چون مهر و ماه است چه مشبه بیوسف گردید
که عین مهر و ماه بود و دیگر حقیقت یوسف ازین سبب که عین ستاره بود غیر
حقیقت زید است که انسان باشد هر چند عینیت فرضی باشد و با وصف فرض تغایر
دو چیز که عین یکدیگر باشند تشبیه درست آید اعتبارات را درین امور دخل بسیار
است وَلَوْلَا الْاِعْتِبَارَاتُ لَبَطَلَتِ الْحِكْمَةُ و تشبیه چیزے بچیزے که از جنس مشبه بود
پسندیده و مرغوب لاطائل باشد مانند تشبیهی که درین مصرعه است مصرعه یاسمن چون گل
درین بستان شگفت ✽ حاصل که تشبیه با مشبه و مشبه به و وجه شبه و حرف تشبیه

دربیان غرض مشبه گزیر باشد خواه مقدر و محذوف گردد خواه مذکور شود و مشبه
آنچه گزیر چیزی مثل بمانند و مشبه به چیزی باشد که تشبیه بآن متحقق دهند و وجه
شبه آن بود که تشبیه وجود آن درست نیاید و آن مشترک بودن امری است
در دو چیز خواه حقیقت بود خواه صفت و حرف تشبیه آنکه دلالت بر وجه تمام نماید بر مشارکت
دو چیز در یک امر و غرض تشبیه آن بود که تشبیه برای آن باشد مثال رخ آن آفت
دوران در روشنی مانند ماه است رخ مشبه ماه مشبه به روشنی وجه شبه مانند حرف
تشبیه غرض ترقی معشوق این پنج چیز ارکان تشبیه نامند و حرف تشبیه سوای مانند
در فارسی بسیار است مثل چون و گویا و تو گفتی و تو گوئی و همچو و گمان بری و پنداری و
و پنداشتی و هر چه مثل اینها و مشبه به باید که از مشبه مشهورتر و قوی‌تر باشد زانکه
طلب تر و مخفی تر چه تشبیه روی کسی بماه از جهت است که ماه مشهور و قوی تر
در روشنی از چهرهٔ او است و هرگز درست نباشد که روی این پری چهره گویا آئینه بدست
در صفا چه آئینه بدید مشهورتر و قوی تر از چهره پریزادان نیست یا اینکه ماه امشب
در روشنی چون دختر چهارده ساله است و گاهی وجه تشبیه و مشبه به بیان کنند
مثال رویش چون ماه است و گاهی حرف مشبه هم مذکور نشود مثال رویش ماه است
و این رو نیکوتر از اول بود و آنچه دران وجه شبه مذکور کنند آنرا تشبیه مفصل نامند
والا مجمل و هر چه دران حرف مشبه باشد آنش موکد باشد والا مرسل و مشبه و مشبه به
و وجه شبه حسی باشد و مثال آن گذشت و عقلی چون تشبیه علم بحیات و جهل بموت
و وجه شبه در علم و حیات لقای نام در دنیا است و در جهل و موت فقدان نام و دیگر
مشبه و مشبه به حسی باشند و وجه شبه اعم است ازانکه عقلی باشد یا حسی مانند

استاد من چون خضر علیه السلام است وجه شبه درینجا هدایت بود که امر یست عقلی ومثال وجه شبه حسی گفته آمد واگر مشبه و مشبه به عقلی باشند وجه شبه هم عقلی باشد حسی ممکن نیست واقسام تشبیه از روی تعدد و تمام زیاده ازین است درینجا ذکر آن واجب نبود واما مجاز لفظی را گویند که از معنی موضوع بمعنی دیگر استعمال کنند لیکن گاهی بمعنی اول وگاهی بمعنی دیگر مستعمل گردد بخلاف منقول که درآن ترک معنی اول کنند ومجاز سه قسم بود یا مؤول الیه یا مشتمل بر تشبیه یا ما یؤول الیه اطلاق لفظ بود به قرینهٔ زمانه ماضی یا مستقبل یا باضافت چیزی بچیزی مثال زمانه ماضی این مرده نمیدانم کی مرده مرده یعنی اسیر وگرنده پس اطلاق مردن بر مرده نظر بزمانهٔ حیات اوست که پیش ازین بود ومن قتل قتیلا فله سلبه نیز ازین قبیل باشد مثال زمانه مستقبل این مولوی یا این فاضل چه کتاب میخواند یا کجا درس میگیرد فاضل را بادرس گرفتن چکار اینجا اطلاق فاضل بر طالب علم از روی مجاز است یعنی سوزی فاضل خواهد شد واطلاق مولوی بر فضل را دوفی عالم از قبیل مجاز واضافت است واما مرسل پس چند قسم بود یکی سبب را بجای مسبب ذکر کردن مانند آنکه در آفتاب نشستم یعنی در گرما یا بالعکس مانند روز برآمد یعنی آفتاب برآمد وعام را بجای خاص آوردن چون اطلاق ثوب بر قبا ثوب عام است وقبا خاص بل ثوبی بجای بل قبای روا بود یا بالعکس مانند گل من هیچ خبر از بلبل خود ندارد یعنی معشوق من هیچ خبر از عاشق خود ندارد گل خاص است ومعشوق عام وهمچنین بلبل خاص است وعاشق عام وظرف را بجای مظروف آرند چون استعمال قاروره که شیشه است بمعنی بول یا بالعکس مثل گلاب در حجره بگذارید یعنی شیشه گلاب بحجره بگذارید وذکر کل بجای جزو مثل خانه من افتاد بجای دیوار خانه من افتاد و دیوار جزو بود وخانه کل یا بالعکس چون چراغ بیارید چراغ در اصل یک جزو بود ودرینجا مراد قائل هیئت مجموعی است

که چراغ ضد روغن و فتیله روشن باشد و دیگر اقسام مجاز مرسل بسیار است و اکثر در تشبیه که تنها
استعاره گویند چنانچه فرع بود یا مشبه به را تنها ذکر کنند مانند نرگس یار بجای چشم یار
چشم یار مشبه است و نرگس مشبه به و ازین قبیل است ماه در حمام دیدم و شیری در معرکه
آمد یعنی محبوب را در حمام دیدم و مردی شجاع در معرکه آمد و شد یا مشبه را تنها ذکر کنند
و لوازم مشبه به را بدان ثابت نمایند مثال اگر از تیغ اجل جان ببرم چند دیگر صرف
اوقات در خدمت شریف خواهم کرد اجل را مانند جلاد قرار داده چون کمال جلاد سر بریدن است
و آله سر بریدن تیغ است لهذا از جلاد مستعار نموده با اجل داده و گاهی آنچه شایان مشبه است
در مشبه به ثابت کنند چون نرگس سرمه سا نرگس را سرمه چکار لیکن اینجا معنی لفظ
نرگس چشم محبوب است استعاره بمعنی طلب چیزی بعاریت باشد و مستعار چیزی بود
که بعاریت خواسته باشند پس مشبه را مستعار له و مشبه به را مستعار منه و لفظ را
مستعار گویند لفظ نرگس را از گل نرگس که معنی او است مستعار کردند برای چشم یار لهذا
مستعار منه گل نرگس است که مشبه به باشد و مستعار له چشم محبوب است که مشبه بود اما کنایه
آن بود که مثال آن در طویل النجاد و کثیر الرماد گذشت و فرق در مجاز و کنایه این است
که در کنایه ذکر ملزوم با اراده لازم بود مع جواز اراده ملزوم چنانکه کثیر الرماد مهمان دوست
اراده کردن مع تصور توده های خاکستر در خانه او باشد همچنین از طویل النجاد دراز قد
خواستن مع تصور درازی بند شمشیر بود و در مجاز ترک اراده ملزوم ملحوظ باشد چون حرکت
گفتن طالب علم را درس خواندن لازم فضیلت است و فضیلت ملزوم و در مجاز ذکر لازم
و اراده ملزوم باشد موج هشتم در ذکر زبان فارسی میگوییم که پیراسته مقلد شعر فارسی
ایران و توران هر دو سند است و الفاظ و محاوره اهل زبان آنجا با شایان بعضی است و اهل خراسان

اہل آذربایجان فصیح تر اند و شیرازیان به از خراسانیان و صفاهانیان به از همه و اشراف
و اجلاف و شهری و کوهی ایران صاحب زبان اند در وقت حرف زدن قلقچی و میرزا و نائب
هر دو برابر اند و زبان هر دو سند مگر بعضے اہل زبان مخرج بعضے حروف ندارند مانند
هندیان و در هر فرقه و هر صنف یافته می شود که بعضے مخرج را ندارند و بعضے مخرج قاف
وهمچنین درین صورت لفظی که از زبان اہل زبان برآید غلط باشد مثل خلطوم فیل بجاے
خرطوم فیل یا دیفار بجای دیوار یا کاهی و باهی بجای کاه و باد یا داد آتشین بجای لعل آتشین
یا شو بجای شب و کلم بجای قلم و نیز اگر از شعراے ایران خطا در بحر یا قافیه هم افتد هم سند نباشد
و تصرف ایشان در الفاظ عربی بر وضع خود شان و در الفاظ عجمی بطریق عرب صحیح بود مثل
طلبیدن و فهمیدن و بلعیدن در الفاظ عربی و مانند مشدّد و مزلّف و مرتّب و
نزاکت و غیر آن در الفاظ فارسی و نیز لفظی را که یا شاعر عالی رتبت استعمال نموده
باشند سند باشد اگرچه در اصل غلط بود یا ده شاعر موزون طبع ایران اتفاق بر آن
نمایند یا علی العموم تلفظ بآن روا دارند موجب فهم در میان فرق شعراے متقدمین و متأخرین
و شعر هندیان و اہل زبان بر صاحب خرد مخفی نماند که روزمره ایران بعد شصت
سال متغیر شود و در هر دوره بیستین فصحا بهم رسند و تصرفات تازه در آن بکار برند
پس شعری که در آن روزمرهٔ حال است از زبان قدما نیست و روزمرهٔ حال عبارتست
از آنچه که مردم ایران وقت حرف زدن استعمال کنند قدرے در شجرة الامانی
نوشته شد باقی از اصل باید شنید رجوع بکتاب و درین امر فائده ندارد و فارسی توران
متغیر نشود چه تورانیان مالک این زبان نباشند و فصحاے فارسی سواے شعر گفتن
درین صنف یافته نشوند بعضے چند مخصوص باهل زبان است که در شعر هندیان کم قلیل است

بناشند یا نشه نشو و همچنین بعضی روابط مانند نشانی و نشون و میدکات و طوکات
بلکه بیگی و ورغانه و شود غال و تیول و صیغهٔ مضارع بجای ماضی و ماضی بجای مستقبل
و کلانتر و ... و هرچه مثل آن بوده است و تقدیم مرحوم و خدابیامرز بر نام موسی
و بزرگ بجای کلان و کوچک بجای خرد و قلچی و کنک و شلاق در روضه خوانی و پا و مرد که
و پسره و دختر و بچه و طغرل و شلمن و شتقاد شدن و محل قاپو وزن حلیب و چپچی و منقلا
و تخم و کوکو و ... و شیش و سبیل و کلفت و توشمال و قرشمال و ... وزغ و بیلدر سے
و خرکس ... جناب بی تقدیم آن یعنی صاحب و همچنین قبله بجای القبله و ملازمان
و خدام همین یعنی دعگ بیانه و چیشود و بهما دار و متکلم آوردن بنده و مخلص و
استعمال داعی ... قسم همین یعنی و تکرار بوده است در آخر سه فقره با چار فقره دو کرات
بعد چند دوره روز فقره نویسی الفاظ هندی آوردن بشرطیه دو درین جا ... الفارسی بخلاف
الفاظیکه هندیان در ان مقام آرند موج و سهم و تعلیم طرایق تحمید
نثر و ان نوشته است بر ... فیده و چند چیز فرود ... ان فایده اول آنکه اعتقاد
باید کرد که هر لفظی که حرفی در ان ازین هشت حروف باشد آن لفظ فارسی نبود بلکه
عربی یعنی ثا و حا و صاد و ضاد و طا و ظا و عین و قاف ... و بعضی الفاظ که یکی
ازین حروف هشت گانه دران باشد او عربی نبود باید دانست که ترکی خواهد بود
یا ... نمی تواند شد و چپیدن و صد و شصت یعنی سنین از سبب رسم الخط
... خود نموده در ... طپیدن تپیدن تبای قرشت و صد و سی ... جمله
و شصت شست بوده اما فایده دوم تصحیح املا باشد اکثر صاحبان را
با وصف شاعری و انشا پردازی و مالکیت زبان خطا در املا اتفاق افتد و عجب تر

اینکه بعضی علما با وصف معلومات در الفاظ غریبه مشهوره همین حال رو دهد تصحیح آن منحصر در تامل و مزاولت لغت است و نثر یا خالی از تکلف باشد یا با تکلف آنچه خالی از تکلف بود دو قسم است یا بر وضع اهل زبان و آن الطف و اعلی باشد لیکن چه باید کرد که در هند رواج ندارد بلکه هندیان اینجا آن محاورات را از سبب عدم معرفت با آنها پوچ شمارند و فهم آن نیز ندارند یا بر وضع اهل هند و لهذا وضع اهل هند عبارات غلط مبنی محاوره مقصود نیست بلکه عدم امتیاز در فارسی با ایران و توران چه هندیان آنچه در کتاب یافتند بران عمل کردند و در میان ایشان همین فارسی کتابی رائج است و اهل تصانیف بضرورت وزن و قافیه در نظم بضرورت سجع یا صنعتی از بدایع یا تقلید بزرگی از گذشتگان یا از جهت عدم اجتماع فصحا در ان وقت بر احتراز و اجتناب از لفظی و عبارتی و استعمال نمودن چیزی دیگر بجای آن یا از سبب اقامت در اطراف بیرون شهر یا کوهستان یا آمیزش با ترکان و بودن در بعضی شهرها که مجمع ایرانی و تورانی باشد یا اختیار کردن ملازمت سلاطین ترکستان و تقلید روزمره های ایشان و بر تکلف مثل تقدیم مبتدا و خبر بطول عبارت و حذف نمودن بعضی روابط و الفاظ ایجازاً و اختصاراً فرقی در ایران و توران و بی تکلف و با تکلف نکردند مثال بیت شب از مطرب کدای خوش باد و بیرانه شنیده ناله جانسوز نی را ٭ او درین مقام مانع قافیه بود [illegible] بشعر [illegible] طالع او روزگار ٭ که پو چنین پرورد در کنار ٭ پسته [illegible] نداشت درین سوای نثر و بی مضاف الیه استعمال در فارسی نیافته و [illegible] مصطلحات متاخرین ایران است و سجع قافیه نثر را نامند مثال از بسکه دلیران [illegible] و تیر [illegible] خاک [illegible] بجانب مخالفان [illegible] قیامتی در ان صحرا

قیام نمود مثال دیگر یک جنگ به جنگه رسید بد و نگاه نگاه پس کرد و بیگاه از شکارگاه بیرون آمدم
مثال تکلف عبارت بتطویل قرار برج قلعه که نه فلک زینه‌های راه رفتن بآن میخواهند شد
برآمد و اینگونه عبارتها چون خواص را وقت تصنیف دست میدهد و در عوام رواج
ندارد و از سبب عدم سماعت و تجنب روزمره خوب نمی‌باشد هرچند در مرتبه
بالاتر بود و همچنین موجز و مختصر مثال آنکه اگر این حرکت عمدا کرده بود مرگ ملازمان
که بسزا رسیده بود و نتیجه نیک ندیده بود در اینجا سه جا مذکور شده و چنین
می‌باید فلانے اگر عمدا این حرکت کرده بود یا مکرد بسزا رسیدی یا میر ساندمش
و نتیجه نیک نمی‌دید یا ندیدی مثال دیگر روزی حضرت ظل سبحانی بر تخت خلافت جلوه فرما
و ارکان دولت همه در رکاب سعادت حاضر شدند جمعی از مغنیان خوش آواز و قدس
آشنایان پری پیکر پیش پیش جلوه ریز متوجه باغ شهرآرا شدند موافق روزمره
چنین باید نوشت یک روزے بندگان اقدس سوار تخت مے شود
امرای دولت همه حاضر می‌شوند چند مطرب خوش خوان و لولیان رقصان
پیش پیش راه میروند جلوه ریز متوجه می‌شود بباغ شهرآرا مثال دیگر دیروز حضرت
خدیو کیهان بتخت مع ارکان دولت و مغنیان خوش آواز و پریپیکران رقاص
هرچه زودتر متوجه باغ شهرآرا شدند و سوای این در هند چون بادشاه تیموران
ظهیر الدین محمد بابر محیط شد و زمان سلطنت گورکانیه بتطویل انجامید تا اینوقت که اند
بدبه‌ها و سیه درمانی بندگان این آستان ما و این دولت علیا از ملکی در خروج
است بحسب ظاهر سکه بنام نامی بادشاه زمان یا حضرت شاه عالم بهادر است خلد الله
ملکه و سلطانه که در نسب بهشت واسطه منتهی به آنحضرت میشود و تا آنحضرت بچهار واسطه

بحضرت صاحبقران میرسند از بسکه تورانیان و ایرانیان بکثرت وارد هندوستان شده سکنه این ولایت را امتیازی در هردو فارسی نماند مگر بعضے که طبعیت خوبی داشتند و دانند صاف شدانده و پیداکردند پس بر روزمرّه نویس واجب است که روانی در عبارت پیداکند و بعد تحصیل روزمرّه ایران از اهل زبان یاد شده زبان بکسب روزمرّه که رواج یافته هند است در مکاتیب جاری دارد و کلّموا الناس علی قدر عقولهم و اگر مخاطب شخص زبان‌دان بکسب یا صاحب زبان باشد روزمرّه ایران بکار برد ما درین مقام برای مثال دو رقعه می نویسیم یکے بر وضع اهل زبان و دوسے بر وضع اهل هند و هردو در محاوره خوب و چسپت رقعه بر وضع هندیان برادر عزیز تر از جان سلمه الله تعالی بعد دعاے عمر و جولنے واضح باد که مکتوب محبت طراز مشعر صحت بدنے و متضمن ورود در کلکته و ملاقات با مسٹر جان لسٹن صاحب معرفت خانصاحب سراپا لطف و احسان مولوی عبد القادر خان بهادر دامت فیوضه مصحوب آدم شیخ قطب الدین صاحب رسیده دیده را از مطالعت آن همیشه بادنیفشهای اوده نوری و سینه را سروری حاصل گردید و مطالب مسطوره که از قلم سعادت رقم ریخته شده بود بے کم و کاست ذهن نشین شد چون این بی‌سروپا را با خانصاحب ممدوح نیازی و اخلاصی است و پیوسته جویای نوید صحت ایشان می باشم از دریافت احوال خیر اشتمال این بزرگ و بذل عاطفت بحال آن سعادت نشان انقدر مسرور شده ام که شرح آن زیاده از گفتن و نوشتن است بروشن ترین وجوه یقین خاطر است که خان سراپا عنایت سابق الذکر بقدر امکان مساعی و متوجه بر رونق کار آن برادر خواهند شد خدا عمر و دولت این بزرگ بیفزاید درین زمان آشنائی که بکار آشنا بیاید

[illegible]

بباید ایشان هستند دیگر آنکه در تیولا میر محمد علی صاحب خسرپوره خود را اقدس آورده
بودند فرمودند که شما تصدیع کشیده این بیچاره را نزد نواب نصیر الدوله بهادر بیه برند التماس
کردم که نواب صاحب موصوف همراه فوج مرهته که برای تحصیل وتقاضای
باقیات نواب علی بهادر نزد بالاجی آمده بود روانه باندا شدند هرگاه قرین صحت
وشادمانی مراجعت خواهند فرمود این سعادت حاصل خواهم نمود واز اخبار تازه
این است که در میان سواران مرهته که برای نگهبانی خیمه شب گرد نواب علی بهادر
بخود می آیند ومردمان مرزا غنی بیگ جنگ واقع شد سی ودو آدم ازین طرف
بکار آمدند وپنجاه ودو آدم از آنطرف کشته شدند ومراد خان وعنایت الله هر دو
زخمی در خیمه رسیدند زخم کاری نخورده اند در یک هفته غسل صحت خواهند کرد لیکن
خوشدامن عنایت الله عرصه برمن تنگ کرده است هرچند قسمهای میخورم که
زود تر شفا خواهد یافت دست از گریه بر نمیدارد ومرزا صادق ملتانی که خدا او را
خسر عنایت الله
بیامرزد خوشدامن عنایت الله بسیار خوش بود ومی گفت این زن بسیار
نیک نهاد است سوای پرورش پسر ودختر وخبرگیری وخورش داماد هیچ چیز سروکار
ندارد درین رقعه خلاف اهل زبان دو لفظ است یکی خسرپوره دوم
خوشدامن این هم از جهت رواج باقی همه صحیح وخوب اگر کسی انقدر بنویسد
بسیار غنیمت است رقعه دیگر از زبان مغل برادر جان من بعد از دعا
معلوم باد که ذریعه سوادنامه مشعر نوید صحتها ومتضمن ورود در کلکته و
ملازمت جان المستشین صاحب همراه جناب خانصاحب والا مناقب
مولوی عبد القادر خان بهادر مصحوب آدم شیخ قطب الدین صاحب رسید

و مطالب من کل الوجوه حاصل شد داعی اشعار اید جناب خانصاحب مخدوم ممدوح
خصوصیتی هست در خصوص سفارش و سعی آن جانعم البته که زبان قلم را متحرک خواهند ساخت
جناب اقدس ایزدی این بابا را جزای خیر دهد خوبک شخصی است کسانیکه در جیب ایشان
نام آشنائی و آشنا پرستی می برند مرگ بدیشان که راه دروغ طی مینمایند این لاف و گزاف
از دهن آنها زیاده است بخدای وحده لاشریک له که این مرد نادره زمان و اعجوبه روزگار
است دیگر اینکه دینولا میر محمد علی صاحب برادر زن خودشان را نزد من آورده بودند
که ایشان را از دو فضیل بدله برید التماس کردم که نوابصاحب ممدوح همپای تشوسنی
که برای تحصیل بابیات مبلغ نواب علی بهادر نزد بالا راو نگر بیگی کالپی آمده بودند یا نمده
روانه شوند هر وقت که مع الخیر تشریف بدولتخانه می آرند این سعادت حاصل میکنم
دیگر اینکه سواران گشتخانه یا که گرد اوتاق نواب علی بهادر مے بوده اند با مردمان
غنی بیگ در سیم شعبه اتفاق افتادنی دو دو آدم از طرف و پنجاه دو دو نفر
ازان طرف بدم گاز رسیدند مراد خان و عنایت الله زخمی در اوتاق خودشان آمدند
زخمی دارند هفته از آمد و رفت ممنوع خواهند بود بعد از غسل هر جا که خواسته باشند بروند
مختار اند لیکن مادر زن عنایت الله سخت بیحواسی دارد و من از حرکات این تن آمده ام
هرچند دلاسی دهم و فهماسے غلاظ و شداد میخورم که جاے اندیشه نیست دست
از سر و سینه زدن بر نمیدارد خدا بیامرزد مرزا صادق ملتانی از مادر زن عنایت الله
بسیار راضی بود میگفته است که آن زن خیلی نیک نهاد و عفیفه است سوای پرورش
و مراعات احوال پسر و دختر و داماد با هیچ چیز سر و کار ندارد و درین شهر بے تکلف خوردها
باید که بنده و مخلص و نیازمند و داعی اثیم و داعی اثم و داعی و آثم و داعی و راقم آثیم و در آسم

[illegible]

[illegible]

مستمند ناتم و آثم راقم و راقم و داعی و داعی راقم و راقم سطور و این بی سر و پا و راقم الحروف و محرر سطور و محرر داعی و محرر آثم و محرر اثیم و داعی محرر و آثم محرر و هواخواه و خیر طلب و خیرخواه و اخلاص کیش و محب می نویسد بنده مخلص و نیازمند و خیرخواه و هواخواه و خیر طلب و راقم حروف و محب در هندوستان رواج دارد و باقی مروج در اهل ایران و این اسما برای نویسنده در عالم مساوات با طرف ثانی باشد و اگر طرف ثانی بزرگ باشد و این کس خرد باید که خود را کمترین و کهترین و اقل العباد و احقر العباد و نهمت العباد و فدوی و عقیدت شعار و خصوصیت آئین و صداقت اندیش و ارادت کیش و غلام و [illegible] الاعتقاد و [illegible] و اوثق الاتقیاد و موضعیت و [illegible] و [illegible] و خاکسار و [illegible] و مخصوص و مرید و این مقید و این کم و [illegible] و این پست مرتبه و این بے رتبه و این هیچ میرز و این هیچ کاره و این بے لیاقت و این نالائق و این سعادت طلب و این هیچمدان و این از همه تر [illegible] و این ناشایستم و این خاک بنی آدم و این ننگ [illegible] و این [illegible] و این خاک [illegible] نویسد و غلط این هیچ میرز و این هیچمدان و [illegible] و این ننگ بنی آدم و این ننگ آباد و این خاک [illegible] و این [illegible] و خلائق و این سعادت طلب در هندوستان اینهمه رواج ندارد و اگر مخاطب از خورد باشد و نویسنده از بزرگان خود را چنین می نویسند و این مشتاق [illegible] و این [illegible] مشتاقا این [illegible] آن [illegible] و [illegible] [illegible] و این نیازمند درگاه آلهی و این اضعف عباد الله و چنین این احقر عباد و [illegible] اقل عباد الله و خط الراز [illegible] باشد [illegible] چنین [illegible] است اگر از عرف

بباید نمیقه انیقه نمیقهٔ لطف عنوان یا وثیقهٔ عطوفت طراز یا صحیفهٔ شریفهٔ عنایت مشحون
وصحیفهٔ عنایت عنوان ومکاتبهٔ مسرت مضمون و مفاوضهٔ بهجت معاوضه یا عاطفت
عنوان و ملاطفهٔ رافت طراز یا رقیمهٔ مسرت شمیمه یا مرقومهٔ دل از غم پرداز یا توقیع
عنایت سرشته یا تلطف نامهٔ عطوفت شمامه یا مشکین ختامه و اگر از طرف اینکس
باشد نیازنامهٔ خصوصیت طراز یا ذریعهٔ اخلاص نشان یا رقیمهٔ صداقت عنوان
یا محررهٔ آثم داعی یا خلاصه گو رسواد خودم یا سطور نیاز آمیز ذریعهٔ اخلاص نشان و
محررهٔ آثم داعی و خلاصه گو رسواد خودم در هندوستان رواج ندارد و اگر برای
خرد باشد چنین باید نوشت خط مسرت نمط مکتوب سعادت عنوان رقیمهٔ سعادت
شمیمه نوشتهٔ اهلیت سرشته یا ارجمندی طراز و برای بزرگ چنین نویسید والانامه
کرامت شمامه یا مشکین ختامه یا والانمیقهٔ مسرت عنوان یا عالی صحیفهٔ عنایت
مشحون یا مفاوضهٔ رافت طراز یا مراسلهٔ عظمی مناعت مضمون برای رسیدن
خط از شخص همسر گوی گریبان وصول گردید یا رنگ وصول ریخت یا طراز آستین وصول
گشت یا چهره وصول برافروخت یا گل بهار وصول گشت یا از برقع خفا جلوه گر
گردید یا دیده چشم حصول گردید یا عطر نغز رسید نهاشد یا طبل وصول نواخت
یا علم وصول برافراشت یا خال رخسارهٔ وصول گشت یا شانه کش طره وصول گردید
برای خرد رسید یا وصول یافت یا مسرت افزای سینه گردید یا روشنی دیده مشتاق افزود
یا دست آشنای این بی سروپا شد برای بزرگ عز ورود ارزانی داشت یا شرف صدور
بخشید یا بذروهٔ صدور ترقی نمود یا پیرایهٔ ورود زینت پذیر گشت یا بحلیهٔ صدور
متجلی گردید یا منطبع مرآت ورود گشت یا نقش پذیر لوح صدور شد یا ورود کرامت نمود

الفاظ رسیدن خط

ملفی پذیرفت یا ہم آغوش صد ورد وش بدوش ورد شد یا بارقہ تر ول برافروخت
یا شعلۂ دل افگند برای دریافت مطالب خطابمسر جمیع مطالب مرقومہ ذہن نشین
شد یا حاشیہ نشین خاطر نیاز ذو خاطر گردید یا بمطالعہ فحاوے آن مسرت دل نیاز
منزل حاصل گشت یا از دریافت مطاوی آن فرحت تازہ و بہجت بے اندازہ پیرامون
خاطر محبت مظاہر گردید یا غوامض تحریرہ صورت نماے آئینہ انکشاف گردید یا مضمون
خزانہ مقاصد مندرجہ از نقاب مستوری نمایان گردید یا کیفیت آن بوضوح پیوست
یا بوضوح انجامید یا بر حقیقت آن اطلاع کلی دست داد یا بر آنچہ مرقوم قلم لطف
قسمہ بود معلوم شد یا بوقوف پذیرفت یا از اول تا آخر یا از ابتدا تا انتہا بہ جمیع
دانستہ رسید یا حرفاً حرفاً یا حرف بحرف یا عبارۂ فہم براے خود سطور مرقوم منقوش
صفحۂ خاطر شد دقیقۂ از دقائق آن باقی نماند ہیچ مطلبے ناخواندہ نگذاشتم مطلبے نبود
کہ خواندہ نشد چہ در حیز تحریر بود ہمہ حجاب ازین [illegible] گشت چہ مقاصد عظمٰی پرتو
انداز ضمیر گردید آنچہ حق دریافت آن بود بدریافت رسید [illegible] آشنائی نقش
بہم رسید یا بشارت دل از غم [illegible] غالی خاطر مشتاق گشت از لفظ چہ
مقاصد عظمٰی تا لفظ مشتاق گشت انداز اہل زبان باشد براے بزرگ [illegible]
اصابع فیض منابع بود واضح و لائح گردید یا تراوش پذیرفت اقلام عطف [illegible]
صفحۂ [illegible] ضمیر ارادت تخمیر گشت یا چکیدۂ انامل عنایت شامل آبرو بخش [illegible]
[illegible] گشت یا مرقومات [illegible] فیض [illegible] گلوسے [illegible]
گردید یا [illegible] تحریرات [illegible] ارشاد و بیان نکہت افزاے مشام قوت [illegible] شد
یا رشتۂ [illegible] یا بخیتۂ [illegible] کلک گہربار یا عطوفت سلک واسطۃ العقد وصول

گردید و لفظ ملازمان و خدام و صاحب و جناب و مخدوم برای مخاطب همسر انداز اهل زبان
باشد و آن کرمفرما و آن مشفق و آن سراپا لطف و آن سراپا اشفاق و آن معدن
عطوفت و آن معدن رافت و آن منبع عنایت و آن منبع لطف مشترک در هند
و ایران و برای بزرگ لفظ قبله و جناب و ملاذ و ملازمان عالی و خدام
و خدام عالی و قبله بنده و جناب سامی و بندگان و سامی ملازمان انداز اهل زبان
باشد و آنقبله و آنجناب و آنمخدوم و آن حضرت طریقه هندیان اما صحیح نبود
و برای خوردان جانم و آن عزیز از جان و آن سعادت نشان و آن اقبال آثار
و آن ارجمند و آن خجسته کردار و آن فرخنده شعار و آن اهلیت شعار لفظ جان عم
برای اهل ایران بود و برای شخص مذکور الاسم لفظ الیه و معزی الیه و مشار الیه
و مفخم الیه و مکرم الیه و ممدوح و موصوف و مرقوم و مذکور و مزبور و سابق الذکر
و صدر و متصدر الذکر و ضمیر وی و وی و او و کس ها و در جمع هم باشد و در زمان مفرد ها
بود و در تثنیه ها و در جمع هن و دعائیه برای بزرگ مد ظله العالی و بسط الله
ظلکم العالی و لا زالت ظلال عنایته ممدودة یا لا زال غمام کرامته متقاطرا یا لا زالت
شموس الطافه طالعة یا اقمار رافته و عطوفته مضیئة ساطعة و برای مساوی
سلامت و برای خورد طول الله عمره و سلمک الله القدیم القدیر و زاد الله قدرک و
اسعدک الله تعالی و جزاک الله تعالی و ایدک الله تعالی و حفظکم ربکم و اعانه معین الجزاء
و نصرک الله تعالی او و ستر کم الله بالعلوم و اسعدک الله تعالی معارج الاقبال و صعدکم
بالدرجات العلی یا بلغکم الله بالمراتب السنیة یا از نو بزا نو مسرت و کامرانی
باشند یا دوش به دوش نشاط و زندگانی باشند یا شبها بکام دل روز

الفاظ رفتن تشریف الخ

می کرده باشند همین فقره اخیر اندازاهل زبان باشد و در این ایام و در این نزدیکی
و در این اثنا و در این عرصه و در این روزها بجاے درینولا باشد و این روزها و
درینا عرض مدت یا و نیز طرف ایام یا طرف مدت همین معنی شیوه صاحب زبان
بود براے رفتن مهر از وقتیکه تشریف شریف بفیض آباد ارزانی داشته اند
یا تشریف فرمای فیض آباد شده اند یا رونق افزاے فیض آباد اند یا بفیض آباد
تشریف برده اند یا بفیض آباد قدم رنجه فرموده اند یا شرف بخش فیض آباد
اند براے رفتن بزرگ از وقتیکه قدوم میمنت لزوم خدام سعادت افزاے
فیض آباد گشته یا بدولت مقدم هدایت توام ساحت فیض آباد را سعید دارین فرموده
یا عنان توجه بسمت فیض آباد معطوف یا منعطف فرموده اند یا انصراف جلوه والا تا
و الا بصوب فیض آباد بعمل آمده یا نهضت رایات ظفرآیات بفیض آباد اتفاق
افتاده یا بانتهاء الویه عالیه فیض آباد را ستوده فرموده اند براے رفتن خود از تبت
غیبوبت تا این زمان و از وقتیکه آنطرف رفته اند یا از وقتیکه در تهیب موقوفت طی
منازل گشت یا قطع منازل بعمل آورده اند یا ره پیماے فیض آباد شده اند یا رواه
آنطرف شده اند یا شمار امفوض بجد انموده اند یا قدم براه گذاشته اند یا سفر

الفاظ رسیدن نامه

گزین شده اند شکوه و نارسیدن نامه مدتیست که از حضور مرده و
والاصحیفه رنگاه رادت کیشان روزی نیست که تیره از شب تیره تر نباشد
و شبی نیست که از روز قیامت باشد و بعدم وصول سامی صحیفه رنگاه
مخلصان باقی جان عبارت برای مساوی بود و از نرسیدن نویدی نامه
یا نامه از ان سعادت نشان دیدگاه مهر باقی عبارت اول بکتوب برای خرد تب

بیشتر بیدند و تجوّد متوقع و امیدوار همه با هم عوض یکدیگر باشند اما در چند ترقّب
و ترصد و رجا و توقع و امید و مامول نویسند و بالجمله و حاصل : خلاصه و حاصل کلام
و خلاصهٔ کلام و قصه مختصر و القصه و مختصر و ملخص و موجز و سخن کوتاه و زبدهٔ تقار
یر و لب تحریر با هم عوض البدل هم باشند القاب برای شخص مساوی
صاحب و الاشفاق مقبول جناب مفضل منعام جدول عطوفت و احسان
منبع الطاف نمایان منهل عواطف شایان مخزن محاسن بی پایان معدن
چشمهٔ آب خوردنی ۱۲ — نیکی
اخلاق زیاده از بیان مخدوم مکرم برگزیده عالم مرزا صاحب مشفق شفیق دلنواز
دوستان کرمفرمای نیازمندان منتخب مجموعهٔ آفاق نخبه بالطبع مهذب الاخلاق
این فقرهها که مذکور شد و فقره کافی است و اختیار بدست محرر
القاب برای بزرگان قبله و کعبه دو جهان دام ظلکم قبله قبله پرستان و کعبه
ارباب ایقان ابسط الله ظله بمفرق جناب خدایگانی و کعبهٔ آمال و امانی
نباهیان یقین ۱۲ گشاده کند الله سایه او ۱۲ — امید ۱۲
سپهر سا نماید تو عرض حاشیه بوسان بساط ارشاد مناد حضرت قبلهگاهی سایه
زیب مسند ارشاد و قبلهٔ ارباب صدق و سداد جعلنی الله فداک لجناب ارشاد پناهی
یعنی گرداند مرا خدا فدای او ۱۲
و حضرت افادت دستگاهی دامت برکاتهم قبلهٔ بنده سلامت قبله دارین سلامت
قبله و کعبه من قبلهٔ من برای پدر و خال و جد و عم و استاد و بعضی
آشنایان همه که قابل ادب باشند همین الفاظ کافی اند القاب اول
برای پدر اولی بود و دوم برای مرشد و پیر و برای پدر هم مناسب بود و
برای مرشد نیز و سیوم و چهارم برای آقا و مرشد و پدر هر سه زیبا باشد و پنجم برای
مرشد مناسب تر باشد و برای پدر هم مضائقه ندارد و ششم برای استاد

مستحسن تر بود و برای مرشد نیز و به پدر هم نوشتن خوب است اما پدری که استاد یا
مرشد انیس باشد شایسته تر از دیگران باین القاب بود و مقدم برای آشنائی است
دلالت ادب باشد یا عمی یا خالی یا هم سن بود هشتم عندالضرورت بزرگی پدر و استاد
و مرشد پسندیده نیست در حالتی که اختصار مرکوز خاطر باشد و همچنین نهم و دهم عم و خال
بزرگ هم حکم پدر دارند لذا لفظ عمو صاحب یا خالو صاحب اول یا در میان داخل نمایند
لیکن در هندوستان خالو یعنی شوهر خاله شهرت دارد پس نه لفظ خالو باید
نوشت و نه لفظ ماموں که هندی است همین القاب کفایت میکند اگر ضرورت سلام
نویسی افتد چنین نویسند بجناب قبله و کعبه دو جهان یعنی پدر بزرگ و والده و جده
[illegible] هندی [illegible] القاب عمه قبله [illegible] قبله پرستان عمو صاحب خدایگان
مدظله تعالی یا عمو صاحب قبله و کعبه من و برای والده و عمه و خاله و زن عموی
بزرگ همین القاب است اگر عرضی نویسند بعرض [illegible] صاحبه یا والده صاحبه یا خاله صاحبه
خدایگان [illegible] جده [illegible] غیر [illegible] همین [illegible] بس است و زن عمو را و والده نویسند
مثال [illegible] جناب مخدومه جده یعنی مادر خاله عمو صاحب خدایگان مدظلها العالی
و در خطاب نسوان [illegible] ضمیر ضرور است مثل مدظله در مذکر مفرد و مدظلها در مونث
مفرد و در تثنیه ضمیر مذکر و مونث یکسان [illegible] در جمع که برای تعظیم [illegible] فرق نشده
است مثال مدظلهن برای نساء و مدظلهم برای رجال و برای برادر بزرگ و [illegible]
و کوچک و همشیره بزرگ و همشیره خورد و خاله و عمه [illegible] کوچک برادر صاحب
قبله خدایگان سلامت منبع عنایت بیکران جناب برادر صاحب قبله تکیه گاه
خردان سلامت یا بعرض جناب برادر صاحب خدایگان منبع فیض [illegible] نمایان

و بشتر بعده بجود متوقع و امید و از همه با هم عوض یکدیگر باشند اما در هند ترقب
و ترقب و رجا و توقع و امید و مامول نویسند و بالجمله و حاصل : خلاصه و حاصل کلام
و خلاصه کلام و قصه مختصر و القصه و مختصر و ملخص و موجز و سخن کوتاه و زبدهٔ تقار
یر و لب تحریر با هم فصل البدل هم باشند القاب برای شخص مساوی
صاحب و الاشفاق مقبول جناب مفضل منعام جدول عطوفت و احسان
منبع الطاف نمایان منهل عواطف شایان مخزن محاسن بی پایان معدن
اخلاق زیاده از بیان نخبه دودمان مکرم برگزیده عالم مرزا صاحب مشفق شفیق دلنواز
دوستان کرمفرمای نیازمندان منتخب مجموعهٔ آفاق مجسمه باطن مهذب الاخلاق
این فقره‌ها که مذکور شد دو فقره کافی است و اختیار بدست محرر
القاب برای بزرگ قبله و کعبه دو جهان دام ظلکم قبله قبله پرستان و کعبه
ارباب القان بسط لند ظله بعرض جناب خدایگانی و کعبه آمال و امانی
سپهر تدبر توده عرض حاشیه بوسان لبساط ارشاد و مناد حضرت قبله گاهی
زیب مسند ارشاد و قبلهٔ ارباب صدق و سداد جلی الله ملوکاله غیاب ارشاد پناهی
و حضرت افادت دستگاهی و همت برکاتهم قبله بنده سلامت قبله دارین سلامت
قبله و کعبه من قبله من برای پدر و خال و جد و عم و استاد و بعضی
آشنایان همه که قابل ادب باشند همین الفاظ‌ها کافی اند القاب اول
برای پدر اول بود و دوم برای مرشد و هر دو برای پدر هم مناسب بود و
برای مرشد نیز سیوم و چهارم برای آقا و مرشد و پدر هر سه زیبا باشد و پنجم برای
مرشد مناسب تر باشد و برای پدر هم مضائقه ندارد و ششم برای استاد

مستحسن تر بود و برای مرشد نیز و به پدر هم نوشتن خوب است اما پدر یکه استاد یا
مرشد انیس باشد شایسته تر از دیگران باین القاب بود ششم برای آشنائی است
که لائق ادب باشد یا عمی یا خالی یا هم سن بود هشتم عند الضرورت برای پدر و استاد
و مرشد پسندیده بود در حالتی که اختصار مرکوز خاطر باشد و همچنین نهم و دهم و عم و خال
بزرگ هم حکم پدر دارند مگر لفظ عمو صاحب یا خالو صاحب اول یا درمیان داخل نمایند
لیکن در هندوستان خالو یعنی شوهر خاله شهرت دارد پس نه لفظ خالو باید
نوشت و نه لفظ ماموں که هندی است همین القاب کفایت میکند اگر ضرورت سلام
نویسی افتد چنین نویسند بعالیجناب قبله و کعبهٔ دو جهان یعنی برادر بزرگ و والده و جده
... هندی ... القاب عمه قبله ... قبله پرستان عمو صاحب خدائیگان
مدظله العالی یا عمو صاحب قبله و کعبهٔ من و برای والده و عمه و خاله و زن عموی
بزرگ همین القاب است اگر عرضی نویسند بحضور ... صاحبه یا والده صاحبه یا خاله صاحبه
خدائیگانی ... نیز ... قبله ... است و زن عمو را و والده نویسند
... صاحبه ... جده یعنی مردم ... عمو صاحب خدائیگان مدظلها العالی
و در خطاب نسوان ماخذ ضمیر ... است مثل مدظله ... مذکر مفرد ... مدظلها ... مؤنث
مفرد و در تثنیه ضمیر مذکر و مؤنث یکسان بود و در جمع که برای تعظیم هم آرند فرق شود
است مثل مدظلهن برای نسا و مدظلهم برای رجال ... بزرگ و همه
و کوچک و همشیره بزرگ همسر و خورد و خاله و عمه همه ... برادر صاحب
قبله خدائیگان سلامت منبع عنایت بیکران جناب برادر صاحب قبله تکیه گاه
خردان سلامت یا بحضور جناب برادر صاحب خدائیگان منبع عطوفتهای نمایان

میرسانند و قبله و کعبهٔ من یا قبلهٔ من و برای همسر برادر صاحب سراپا لطف و احسان
معدن اشفاق بیکران سلامت و همسر عبارتست از برادری که توام بود یا یکسال بزرگ
باشد و اگر عیانی بود دو ماه و سه ماه هم خردی و بزرگی معتبر است برای کوچک
برادر جان عمر کامگار اقبال نشان سعادت توامان سرمایهٔ سعادت وارجمندی جان
خجسته نژادی آرام جان مرهم سینه راحت روح آسایش روان نور البصر قرة العین
مردمک دیدهٔ شرافت غرهٔ ناصیهٔ سعادت عزیزتر از جان دل اهلیت جگر قابلیت
چشم و چراغ بهروزی شرف النسب فرخنده حسب ارشد اعز شجرهٔ حیات جاودانی
ثمر چین آمال و امانی باشند یا ازبلندهٔ عنایت ربانی تریدهای مسرت و کامرانی باشند
یاد حراست حامی حقیقی باشند یا در سایهٔ عنایت ازسلی محفوظ باشند یا از جمیع
بلیات مصئون و از حوادث آسمانی مامون باشند باقی دعائیه برای جمیع مراتب
سابق رقم پذیر گردیده انقسم دعائیه موافق طبع پسندیان باشد و عمرت باد و دعای
زبانداران باشد ازین فقره یا دو فقره برای تحریر کافی است آدم وقت تحریر مختار کار خود است
و این از برای برادریست که بسیار کوچک باشد چرا که همین القابها برای فرزند هم
نوشته میشود برای برادر کوچک که همسر باشد برادر صاحب شفیق دلنواز برادران یا
برادر صاحب بسیار مهربان یا برادر صاحب مهربان برادران یا برادر مهربان آرام دل
و جان القاب همشیره بزرگ القاب دوست الا اینکه بجای والده لفظ همشیره بنویسند
و برای همشیرهٔ همسر اگر بزرگ است همشیره صاحبه شفقه مرحمه بنویسند و اگر کوچک و همسر
باشد همشیرهٔ شفیقه بسیار مهربان یا غمخوار برادران و اگر کوچک ترین القاب دختر برای او
مناسب بود یعنی جان عمر سعادت سرمایه عفت پیرایه باقی فقرها که سابق در القاب

سلام
[illegible]

فرزند و برادر مرحوم شده و پدر زن و مادر زن اگر از همسران و اکفا باشند بجای پدر و مادر اند القاب ایشان القاب والدین بود و اگر از قسم دیگر یعنی از زمره اراذل باشند آنوقت هرچه مناسب افتد باید نوشت و اگر عمه و خاله و زن عمو و زن خال بزرگ تر اند حکم مادر دارند و اگر همسر اند در القاب مساوات با خواهر کلانی دارند که بسیار بزرگ نباشند الا اینکه بجای لفظ همشیره صاحبه عمه صاحبه خاله صاحبه و مردم خانه عمو صاحب قبله یا رونق خانهٔ خال والا جناب و اگر بسیار کوچک باشند عمهٔ شفیقه من و خالهٔ عزیزه من و مردم خانه عموی مهربان یا رونق خانهٔ خال مهربان و برای خال و عم شوهر خاله و شوهر عمه اگر بسیار کوچک باشند برادر شفیق باید نوشت یا برادر بسیار مهربان و برادر زن حکم برادر دارد و القاب موافق عمر است و همچنین خواهر زن حکم خواهر خود دارد و القاب بقید سن و شوهر خواهر خویش برادر است و القاب موافق عمر دارد و القاب برای آقا همین است که در عرضه یاد کرده آمد و برای بادشاه و پادشاهزاده ها از طرف امرا عرضداشت نوشته میشود

مرشدزادهٔ عالمیان دام اقباله

بذروهٔ عرض — شاه عالم بادشاه غازی خلد الله ملکه — میرساند

فدوی جانثار زمین خدمت بلب ادب و خاک عتبهٔ علیه را بر چهره مالیده بموقف عرض ایشان برترین باریافتگان درگاه گردون سجده گاه حضرت ظل سبحانی خلیفة الرحمانی میرساند

از طرف پادشاه برای بادشاه — بعد حمد داور جهان آفرین و نعت جناب سید المرسلین مشهود ضمیر عقیدت تخمیر برگزیدهٔ آرایندهٔ اورنگ سلطنت و کشورکشائی و زیبندهٔ صدر خلافت و فرمانروائی شایستهٔ اریکهٔ جهان پناهی و سزاوار خطاب شاهنشاهی

ذرهٔ فلکتاج ابهت وشهریاری ویاقوت اکلیل مملکت وتاجداری وارث نگین دولت صاحب ملک وملت الخاقان ابن الخاقان شاه جمجاه حضرت زمان شاه خلد الله ملکه وسلطانه وافاض علی البریة بره واحسانه گردانیده می آید القاب برای نوکر آنچه معمول اینجا است قدیم الخدمت فالوبخش بعافیت بوده بدانند معتمدی حیدرعلی معلوم نماید واگر غلام است برخوردار حسن قلی سلمه الله ندارد اعزی لاله کروری لال دریافت نمایند عزت ومحبت آثار مرزا رمضان بیگ بعافیت باشند

القاب از طرف امرا برای نوکران جلیل القدر اعتضاد دوستان عالیجاه رفیع جایگاه شهامت وعوالی مرتبت رفعت وایالت منزلت حسن علیخان بهادر محفوظ باشند یا رفعت نشان خصوصیت عنوان سامی القدر رفیع المرتبت عزیز القدر رحمة الله خان بهادر امارت وایالت مرتبت شوکت وصدارت منزلت گرامی قدر سید نصر الله خان بهادر القاب اول وآخر از القاب میانگی در مرتبه زیاده است وبرای ملازمانی که فی نفسهم مرتبه عالی داشته باشند مهربانا دوستان وازطرف وزیر برای صفت هزاریان برادر مهربان نوشته می شود واز امرا برای بعضی جماعه داران وتعلقه داران وعمال مکرم قدر شجاعت شعار تهورآثار مادی بیگ محفوظ باشند واگر تعلقه دار هند و باشد دیانت شعار یا امانت شعار دیانت وثار لاله پنجاب رای محفوظ باشند از طرف بادشاه برای وزیر ودیگر امرا رکن السلطنت القاهره عضد الدوله الباهره سیف مسلول بازوی شاهنشاهی رمح مصقول معرکه دشمن کاهی قدوهٔ مخصوصان درگاه زبدهٔ فدویان دانش دستگاه محرم اسرار باطن قدسی مواطن خواقین قدر قدرت مطلع انظار عنایت بی غایت

سلاطین فلک شوکت اعظم الامرا اشرف الوزرا بعنایات خسروانه و مراحم خدیوانه
مباهی و مفتخر بوده باشد و اگر برای وزیر منظور نباشد لفظ اشرف الوزرا باید آورد و
این القاب سوای وزیر برای کسی است که همسر وزیر باشد و الا برای دیگران
همین قدر کفایت می کند مورد عواطف شاهانه مطمح نظر الطاف خسروانه
لائق العنایت والمرحمت فدوی خاص اخلاص بجانثار سراپا اخلاص فلانی
بمراحم شاهانه امیدوار بوده باشد و چیزی دیگر سوای القاب است که آنرا آداب
گویند و این بالقاب ملازمان معمول نیست و در القاب بزرگ از طرف خورد
و القاب خرد از جانب بزرگ بود. وقت اختصار ترک نمایند چنین درود و تسلیم
لیکن اکثر تحریر می آید بعد آرزومندی حصول ملاقات بهجت آیات که بیان
آن طولی دارد گذارش خدمت میدهد دیگر بعد تمنای خدمت سراپا مسلمت
که از شرح آن زبانها کوتاه و قلمها از تحریر آن بعید تقصیر عجز خواه بنوعی باشد
قرار اعتدال ملازمان میگرداند دیگر بعد شرح افزونی اشتیاق دریافت فیض مصاحبت
و مجالست می که تقریرش بنهایت گنجایش ندارد منطبع ضمیر خورشید تنویر میگرداند
دیگر بعد اظهار شوق بی اندازه که منتج خوشدلیهای تازه است یعنی استحصال دولت
مواصلت که پیرایه شادمانی بهجت است واضح رای جهان آرای خورشید انجلا
می دارد دیگر طائر تیز پرواز خیال را از هوس کنگره لقای گرامی که چندی حصول آن
خلاف طبع بخت ناساز است باز داشتن … قلم العبید ان … جولان میدهد
دیگر بعد رفع غبار اشتیاق صحبتهای رنگین بشراب تصور ملاقات … که بهترین
الغایات و اشرف مواهب واهب العطایا و منعم … است مرتسم صفحه خاطر

مسافت ذخائر نموده می آید دیگر بعد تزئین شاہد داستان دلنواز اشتیاق ملاقات
شریعت بزیور عبارات دل از غم پرداز و لباس فقرات زنگ از دل ربا قرع سمع
حضار مجلس سامی مینماید دیگر بعد جہان جہان تمنا و عالم عالم آرزو که لیالی و ایام عمر
خضر و الیاس از عہدهٔ شمار یک از ہزاران بیرون نتواند آمد عرضه میدہد دیگر
مداد خون دل و جگر که از تیرگی بخت لب سیاہی میزند در محجرهٔ دیده ریخته سطرے چند
از قصه پر غصه خود بر صفحهٔ چہره بقلم نوک مژگان می نگارد دیگر خامهٔ بریدہ زبان را
که زبانی ندارد چه یارا که با وصف بیزبانی در اظہار اشتیاق مافی الضمیر تخلف زبان درازی
نماید لہذا بوادی مدعا عطف عنان می نماید دیگر بعد ہزاران ہزار تمنا و گوناگون مدعا
که گوہر رشتهٔ ہیچ تقریرے و یاسمین شاخ ہیچگونه تحریرے نمی تواند شد حاشیه نشین
خاطر لطف مظاہر می سازد دیگر بعد بیان افسانهٔ جان سوز سنگ آب کن
فراق که خامهٔ قلم را که آتش میدہد و دود دمان دوات را سیاہ کرده دود از نہاد
کاغذ برمی آرد حرفے از مطلب بقلم می آرد دیگر بعد سلام موالات ارتسام و چمن پیرائے
بہارستان اشتیاقی که وقت تحریر آن بالیدگی شاخ گل شادابی قلم نمی ارزد بدین نمط
مشام مدعا را عطر بیز تقریرے نماید برائے بزرگ بعد عرض بندگی و نیاز گزارش
میدہد بعد تقدیم مراسم نیاز و بندگی و تمہید قواعد خلوص و ارادت که طریقهٔ ستودهٔ
فدویان عقیدت شعار و شمهٔ برگزیدهٔ کمتران خصوصیت و ثار است جاگزین مسامع
سعادتمندان مجلس عالی می گرداند بعد تزئین گوشهٔ دستار افتخار بگل نسرین خدمت
بوابان عتبهٔ علیه و آرایش جبین اعتبار بگرد نعلین جاروب کشان سدهٔ سنیه بعرض
حاشیه بوسان بساط شرافت مناطی رساند بعد غواصیهای متوالیه بر بحار تمنا

غوطه زنی ۱۲ جمع بحر ۱۲

بامید ورود وانه دولت ادراک شرف ملازمت کیمیا خاصیت که ذخیرهٔ سعادت دو جهانی
ضمیمهٔ آن باشد معروض ضمیر مهر تنویر بزرگ منشان محفل ارشاد منزل میگرداند
داعی بر ارادت بردوش بنده حلقهٔ عقیدت در گوش قلپاق غلامی
برسر نهاده و داد جاروکشی بر وساطت بندگی داده بعالی جناب قل لار
آقاسیان والاقاپو عرضه میدهد این آداب مخصوص اهل ولایت است کمترین
عقیدت گزین که کاری از دستش برنمی آید و فدوی ارادت آگین که چهره نیازمندی
بغازهٔ سعادت می آراید مرفوع رای بدر اعتلای خدام ذوی الاحترام میگرداند
جدا ای جهد بهارستان لاله زار یمن فراغت و انبساط و اتحاف صد کشمیر
شگوفه زار بندگی و نیاز از بندگان سعادت شعار منطبع مرآت باطن قدسی مواطن
می گرداند بعد تشیید مبانی عقیدت و متانت بنیاد که بضاعت سعید آن خجسته نهاد است
مدعای باقی الضمیر بر عرفهٔ اعلان و جلوه گری می آرد بعد تاسیس اساس ارادت
و خاکساری و تحسین دعای غلامی جبهه سای عبد تبن عرضداشت می پردازد
بعد نویسش عروض میدارد بعد تسلیمی که محقر داستان ناچیزی از فدویان ارادت کیش
برای پیشکش باریافتگان حضور فیض گنجور بست معروض داشته مخصوصان جناب فیضیاب
می گرداند بلکه جیب بیخ میز خود را که عبارت از صنوف فنون و الوف خدمت باشد
است خضر طلا زمان گریبان فلک مماس گردانیده بعرض اظهار بار خصیبان اوقات
دوست امید مت میرساند ایهم خصوصیت با اهل زبان دارد و برای خرد بعد دعای
وضع یاد یا معلوم باد بعد ادعیه و اثنیه و اشتیاق دیده بوس مشهور خاطر سعادت
ذخایر و بعد دعای ترقی درجات و توفیق حسنات نقش پذیر ضمیر آن عمر باد

بعد دعاهای بیشمار متضمن طول حیات مع لحوق فتوحات غیبی و وصول لطائف
لاریبی واضح باد بعد دعای عمر و دولتی و تحصیل سعادات دنیوی و اخروی دریافت نامه
غیب بعد دعاهاے که سر رشته دیده اجابت است معلوم آن سعادت سرمایه باد
سلک گوهر آبدار دعای سریع الاجابت را که برای صحت و سلامت آن آرام جان
سعادت نشان است آویزه گلوی قلم ساخته بدعا پرداخته می آید غنچه یاسمین مدعا از نسیم تاثیر
آستین باخته نکهت جانفزای بیان مطلب بمشام کاغذ مفوض نموده مے آید بعد
دعاهای متکاثره و آرزوے ملاقات شمائل خامه لکنت نصیب را تحریر آن موجب
خجالت های چند در چند است واضح باد چمن چمن دعا و گلشن گلشن اشتیاق حواله
ترشح رگ ابر بهار قلم ساخته طریق اظهار مقصود می پوئیم بعد پیرایش مخدره دعا طلبانه
بنگار رنگ اجابت و تاثیر و زیور ناله هاے نیم شبی و گریه هاے صبحگاهی بدانند
دعاهای نسیم و می گویم عمرت دراز باد و آنچه می نویسم حالی خود کن باید دانست که در آداب
بزرگ شرط است که اگر در القاب لفظ میرسانه مذکور شده باشد در آداب
معروض میدارد باید آورد بیان حال بعد آداب الحمد لله که خیریت
طرفین حاصل است دیگر صحابه حالات تا زمان تحریر مقرون بجد داور داده است
شکر بیقیاس بجناب واهب العطایا که شبها خوش بروز مے آرم و نوید صحت و
سلامت آنجناب یا القبله یا آن کرمفرما و هرچه مثل آن یا آلعزیز تر از جان و هرچه مثل
آن است یا اقصی المطالب یا اعظم المقاصد یا اشرف مرادات یا احسن
متمنیات یا بهترین آرزو یا اکرم تجیات یا مسئول یا مامول یا مطلوب یا
مستدعی و دیگر زبانم مانند برگ گل شاداب بستایش و سپاس آفریننده جها

و خزان است و شگفتگی غنچهٔ مسرت جاودانی اقبال آمال و امانی به نسیم عنبر شمیم کرم عمیم
ایزدی یا ریاح ریحان سرشت نسیم الهی یا سحاب لطف ربانی یا ترشح غمام رحمت یزدانی
یا قطرات مطرات عنایت ازلی یا قطار امطار رحمت لم یزلی یا شمال جان پرور لطف
سرمدی هزاران هزار شکر که نوک قلم بر صفحهٔ نیاز نامه یا عریضه یا رقیمهٔ الوداد یا صحیفهٔ
الشوق منقار عندلیب ترانه طراز بهارستان ثنای یگانهٔ مطلق است و یاد آوری
نهان مقاصد ملازمان عالی دیگر زبانی ندارم که شکر نعمت منعم بجا آرم جهان جسته
که بقدر طاقت بشری خود مصروف دعای ترقی ملازمان سازم صد الحمد که شاخ
نهال تقدیر ملازمان بارش ابر تحریر نیاز نامه مشکل کار بیان تحقیقی است و
ابتسام ... دولت دینی و دنیوی آن قبلهٔ صوری و معنوی چهرهٔ تصویر حال نیازمند اشتمال
یا حال مخلص فقط برنگ آمیزی ثنای مصور کن فیکون آرایش پذیر است و شبیه گشتی
خیال دولت و حشمت خداوند ذوی الاحترام ... دل نیازمند از اشتغال
عمده ... روزی که نسخهٔ خاطر نیازمند ... شکر عنایت خالق الارض
والسماوات و ... ترقی مناصب و مدارج ملازمان را بقدر گوهر شاهوار دعاهای نیم شبی
غریبانه گرهای بدن مانند تار قانون نغمه خیز شکر احسان یگانه است و کوک شدن
سامعهٔ مقصود آن جناب و شب و روزی که دارم خروش میگیرد و ... دولت ...
جانم نفسی چند که بر می آید شکر پروردگار است و روزی نشستی آمد که تنخواه
ملازمان نباشم شد هر چه شد گذشت آنچه گذشت مضی ما مضی ...
بر گذشته صلوات گذشته را صلوات ... یا ... یا ...
یا پیوسته یا علی العموم یا علی سبیل التواتر و التوالی یا ...

یا بهمین منوال یا بهمین نهج یا بهمین طریقهٔ پسندیده یا بهمین نمط یا شیوهٔ حمیده یا شعار
احوال صحت اشتمال یا تحریر رقائم عطوفت شمائم یا سعادت شمائم یا کرائم یا صحائف
عنایت مشحون و همچنین بعد مرتبه هر کی متضمن صحت مزاج وهاج مع فرزندان
جمیع لحقه و تبعه یا مشعر صحت یا منبی بر صحت یا منبی از صحت یا مخبر از صحت سرور افزا
خاطر نگران یا مسرت پیرای دل اشتیاق منزل یا فرحت نصیب کن خاطرها یا خاطر
احبا یا طمانیت بخش خاطر بیقراران باشند یا باید بود یا سربلندی بخش و مباهات افزای
بیقدران و قدر افزای بی سر و پایان که موجب تشفی خاطر یا باعث سکینهٔ دل مخلصان
گردد یا تسلی خاطرها ازان نماند بود یا اگر بهمین نهج تحریر رقائم مسرت افزای
خاطر دوستان می بوده باشند دور از لطف و محبت یا بعید از عنایت
و رافت یا سعادت و ارجمندی یا منافی شیوهٔ ستوده یا مغایر سیرت
پسندیده نخواهد بود زیاده حد ادب زیاده اطالت موجب ملالت است یا زیاده
زیاده است زیاده خیریت یا بندگی و نیاز زیاده چه بر طراز د زیاده بجز اشتیاق
چه نگارش رود یا چه برنگارد یا ایام دولت بکام باد یا ایام بکام باد یا دولت و اقبال
در ترقی باد یا عمرت باد یا سایهٔ دولت بوجود فائض الجود زینت پذیر باد
یا چار بالش اقبال بذات ملازمان عالی زینت نصیب باد و چون از ذکر نثر عاری
فارغ شدیم همت بدین آورد که سطری چند متضمن بیان طریق سجع و پیدا کردن
فقره مقابل فقره نوشته آید پس گوییم که بر شائق صاحب طبع مخفی نماند که سجع در نثر
مقابل قافیه در شعر است مثال آن زیبندهٔ مسند ابهت و ایالت و برآرندهٔ بساط
امارت و جلالت یا ابهت یا جلالت قافیه است مثال دیگر از مطالعهٔ صحیفهٔ شریفهٔ بهارستان

و دستی تازه گردید و نهال مراد خاطر مخلصان برخود بالید گردید یا بالید قطعه ایست
و در این نثر ضرور است که آدم اشعار بسیار از اساتذه مشتمل بر تعریف اسپ و شمشیر
و جامه و قبا و خانه و شهر و کوچه و باغ و نامه و خامه و کتاب و خط خوب و دیگر
اشیا از قسم جمادات و نباتات و حیوانات و شکایت محبوب و شکر نعمت منعم و
بیان اندوه و جدائی و مذمت اشیا یاد داشته باشد تا هر جا که مناسب داند
ترتیب نماید یا خود بگفتن موافق مقام قادر باشد و سوای این لطائف هر چیز را دریابد
چرا که مراعات نظیر در نثر خصوصاً در بدایت کلام موجب ترقی کلام میگردد مثلاً
هر گاه تعریف خیاط منظور باشد ذکر سوزن و رشته و دوختن و دیگر آنچه متعلق
خیاطت بود واجب شمرد و در این برکت الاستعمال مناسب اند و در ذکر گازر
لفظ شستن و شو و آب دریا و سفیدی و سنگ و همچنین در ذکر بزاز مراعات رخت
از قسم جنس و متاع و دکان و بازار و اصناف قماشش مناسب تر بود لیکن
به نهج شایسته باید مثال رقعه در طلب خیاط تا قبای نو
... ش قامت مهجوران است رشته عمر و دولت آن خیاط کسوت امارت
و جامه بیجاهی و گوی گریبان عظمت و ابهت و دستگاهی آشنای سوزن ترقی نمایان
باد رقعه در تعریف قصار یعنی گازر نیز قصار پیر ما و طلعت
کیاده دوخته محال است که پیش او سفید شود و مثل گازر بچه سیه رو قامت
که دامن عفتش از دوام نظارگیان نعیدار بشستن و شو نزد و صفای
آب روان در جنب لطافت بینش اگر هر گاه سر بر سنگ نزد آبروی خود
و عکس آفتاب در دریا چه باشد که با عکس روی جهان افروزش نامی برآید

رقعه در طلب بزاز تا جنس ضیا بمتاع نور زیب دکان بزار روشن
جبین مشرق است اطلس دولت و کمخواب بهروزی صرف قبای ملازمان باد و
همچنین مراعات دیگر جز نما و چیزها چون رنگ و گرده و شبیه و تصویر و پرداز و چهره
و ورق و مرقع برای مصور و مراعات خشت و سنگ و چوب و گل و آب و آهک
و کهگل برای معمار و قس علی هذا و فقره مقابل فقره پیدا نمی شود مگر به تقلید
فقره اول و آن موقوف است بر دریافت مناسبت مضاف یا مضاف الیه
چون مناسبت گوهر با صدف و معدن و درج و دریا و هرچه مرادف اینها
و مناسبت یاقوت با معدن و درج فقط و مناسبت لعل با بدخشان
و عقیق با یمن و سرو و شمشاد و صنوبر و گل و لاله و یاسمین و سوری
و نسرین و غنچه و غیر آن با باغ و بوستان و گلشن و چمنستان و طرف
چمن و بوستان و هرچه مرادف اینها لیکن لاله با کوه و صحرا نیز مناسبت
دارد و مناسبت گوهر و در و شب چراغ با تاج و اکلیل و افسر و دیهیم و آب
و جوهر با تیغ و آئینه و مناسبت تیغ با بازو و دست و درع با معرکه و وشاح
با گردن و قبا با قامت و کلاه با تارک و طراز با آستین و دامن و همچنین گل
و یاسمین و ریحان و غیره با آستین و دامن و گریبان و ستاره و آفتاب
و ماه و تیر و مشتری و دیگر ستاره های باقی با فلک و برج و اوج و ذروه و مدار
و قطب با دائره و مرکز با دائره و چراغ و شمع با خانه و ایوان و شبستان
و دودمان و دوده و بزم و محفل و مرادف اینها و شمع تنها با فانوس و نور
و فروغ با چراغ و ضیا و نور و مردمک با چشم و نمک با مائده و خوان

و بسم الله و فهرست و شیرازه و جدول و دیباچه و سرلوح با کتاب و صحیفه و نسخه
و مجموعه و عنوان با مکتوب و لمعه با برق و موج با محیط و دریا و قبه با بارگاه و ستون
بطومار چنانچه صحیفه و نسخه
و استوانه با ایوان و رنگ پرداز با تصویر و خال و گلگونه و غازه و سبزه با چهره
و نور و فروغ با سیما و جبین و نکهت و شمامه با گلها و شگوفه با کشمیر و میوه و هرچه
مرادف آن با نهال و نهال و هرچه مرادف آن با باغ و عندلیب با گلستان
و طوطی با شکرستان و متاع و جنس با دکان بعضی این الفاظ را مضاف نمایند
بسوی هرچه مناسب اینها باشد و بعضی به تعریف و توصیف آن پردازند و صفت
و موصوف و هر دو را مضاف بسوی آنچه مناسب مضاف است نمایند پس گوهر را
گوهر شاهوار و بدیگر مضاف نمایند و همچنین نهال را خوش ثمر و شاداب
و میوه را شیرین و ماه را منیر یا جهان افروز و نیر را جهانتاب و عظیم و عالم افروز
و چیزها را با چیزها تشبیه کنند آنچه مناسب مشبه به باشد و مشبه ثابت نمایند
مثلاً قلم را با شمشیر و شمشیر مشبه کنند و گویند که عنان شمشیر
قلم را بصحرای مدعا منعطف می سازم صحرا و عنان با قلم مشابهت ندارد
ملایم
مگر با مشبه به که شمشیر است یا هرچه مرادف آن بود همچنین مدعا و کلام را
با شاهد و لیلی و هرچه ازین قسم تشبیه سازند مختصر اینکه چیزهای بلبل و زبان و قلم
تعلق دارد آنرا بمعشوق و تشبیه مناسب دانند و آنچه درین سوانی باشد آنرا با مشبه
و هرچه مرادف آن و بعضی چیزهای لطیف را مثل گل یا محبوب و خوش بیانان را
با بلبل و طوطی و عاشق را با بلبل و قمری و درویک دیده و هرچه سیاه باشد آنرا ابر و
و با چیزهای سیاه و دیدن تیر آفتاب مع دعائیه مقرر است تا لیلی آفتاب عالم افروز

محمل نشین برج حمل است پیوسته سلیمای مراد آن گوهر شاهوار معدن امارت و ایالت
و نهال نوشش ثمر بوستان ابهت و جلالت هم آغوشش وصول باد جواب این
فقره چنین باید نوشت تا شاهد نیر اعظم حجله نشین برج حمل است همواره عروس
معانی آن لعل بدخشان محبت و یگانگی و آب آئینه کیاست و فرزانگی دوش
بدوشش حصول باد و هم آغوش و هم کنار و دوش بدوش و عنان در عنان
و ردیف و هم محمل و هم عنان و دست در دست درین مقام قائم مقام همدیگراند
و آن مضاف را اول ذکر کردیم چون گوهر صدف و نهال بوستان مع مضاف الیه
مضاف بچیزها سازند مانند ابهت و جلالت و امارت و ایالت و عظمت
و نامداری و ثروت و کامگاری و دولت و اقبال و عظمت و جلال و شوکت
و امارت و رفعت و صدارت و تهور و بسالت و جرأت و جزالت و والاجاهی
و ابهت و دستگاهی و زهد و تقاوت و تمجد و شرافت و عقل و متانت و حکمت
و فطانت و محبت و وداد و مودت و اتحاد و الفت و یگانگی و فراست
و فرزانگی و والاتباری و بختیاری و محبت و ولا و صدق و صفا و دوستی و
موالات و اخوت و مواخات و صفوت و مصافات و عالی دودمانی و
خجسته خاندانی و عالیشانی و بلند مکانی و فصاحت و بلاغت و براعت
و لیاقت و جود و سخاوت و فضل و کرامت و فقر و فنا و فهم و ذکا و مثال
دیگر برای پیدا کردن فقره از مشاهدهٔ جمال پری پیکران الفاظ نگارین نامه هوش
از سرم رفت و بر زمین افتادم و بیاد صحبتهای گرامی به نشتر نوک زیر و زبر حروف
رگ دیده را گشادم جواب بنظارهٔ مه طلعتان معانی نامه سامی که نگارخانهٔ

بعون [illegible]

در مطبع منشی نولکشور [illegible]

نمبر رجسٹر چہار صد و سیزدہ و بموجب سکشن ہژدہ و ایکٹ بیست و پنج

عموماً به سخنوران امصار و بلاد

وخصوصاً قدردانان قلمرو حیدرآباد

# اشتہار

که باد بهار به هیئت از در آمد و گل بباغ در شگفت بلبل به ترانه

دل داده و چمن از سر نو زیبی برگرفت یعنی حمیت قدردانی

مخلص نصیر دشمن فگن

بندگان عالی سید محبوب علی

بادشاه نظام حیدرآباد دکن

و بعد ارکان دولت و هواخواهان صولتش افاضت مآب

امیر کبیر نواب شمس الامرا بهادر

مستطاب سالار جنگ نواب مختار الملک بهادر

در فنون علم و تاریخ و ترجمه سخن که از دیگران طبع مختار جدا بود
آینده و سند حقائق و نقش را بعد و انجاب رسیده بی انتها گشاده

که کتاب الجواب سه نثر ظهوری

ملک الشعرا نورالدین ظهوری نقش نموده پیوسته و نیز انجا

طبع حافظ منشی محمد حنیف رحمه بی تحسین ...

شده و خیره و تحسین و تحفه شیدا به ستعد ملک ...

به جلوه داده و شاهانه پرکرسی سنگ طبع نشست آنکه ...

بیشتر از روی سخن گستری با و شته قبه کاخ معنی ...

به نگاه رسید و حسن و امر قبایله بقبول گشت ...

نوع تیر سرکار از صاحب و دیگر چادر علیه ... ب

نواب گورنر جنرال بهادر فرمان فرمای کشور هندبگذشت

در سنه ۱۲۹۱ هجری

که در مطبع شمع درخشان خیرآباد حلیه طبع پوشید هرچند باصلاح

سنگ و تصحیح الفاظ آراسته بود مگر از رکاکت مضمون استعارات

بلکش ناقد انش بخته قیمت از ان گفتند و چون کاغذ به

غنیمت برند آنجاکه بکثرت خریداران انصاف پسند یکی از هزاران

باقی نماند و آوازه فسون پروازیش نهال شوق و چمن ولها نشاند

خستب رانش مصحف والا مرتبت پیکریش مگر بهر بیعت

مشفق غزیزی سیدی دانی رزین محمد عبد العزیز صاحب مالک مطبع

عزیزی بطبع پسندیده مقتضی گردید بحمد الله چنانکه دل میخواست

باجمله اهتمام تصحیح الفاظ و پیرایش معانی و اصلاح سنگ و سواد خط

از قالب طبع برآمده
به الفاظ ارباب فن وران
می‌گردد و بقالب تحسین جیره
هیبلاد خریداران
شایستهٔ عنبر و
همتان مطالع

بعون [illegible] همایون [illegible] جهانگیر بخشنده [illegible]

# نثر اول

در مطبع [illegible]

بسم الله الرحمن الرحيم

زننده باقات چمن اسکان که گوناگون شمایم خرد بهره یافته

بزمزمهٔ حمد بهار وجوبی دلربانید که آتش رنگ و جمال از چهرهٔ

لاله و گل افروخته و شب اسگان گلکدهٔ شغال که بهم نرهی

پریزادان بهشت روا جمعیت یافته با هنگ ثنای نغمه

آفرینی خوشنوانید که دلها به نیران حسن و خوبی سوخته

بهروان بادیهٔ شوق از دست برد رهزنان در امان

زنده‌دلان عرصه‌گاه تقالیش از آسیب فنا برکران نگین

خدا این باغ و بستان مست ذوق رنگ و بوی تو

و دیده‌وران با تمکین تماشاگه سواد زندگی وی

| | |
|---|---|
| نخست افروخت آتش در پی سنگ | از آن دل واسوخت سرتا پای سنگ |
| نخجیران از تیغ صد بیتین | با شوخان ز دوران خود نمیت |
| بچشم شان عطا کرده نگاهی | که جان دیده ایمان نگاه |
| گلی را مست ذوق آن نگه کرد | سری را از پی آن زنده باد |
| لبی گویا بدست ناله فرمود | دلی جویای لب تنها فرمود |
| بکاف و نون طلسم عالم آراست | قدی با چشم ذوق رخم آراست |
| سخن قدرت اعجاز بخشید | چشم دیده‌وران عذر بخشید |

خاکی نهاد اجلال آمده

که نور ایمان ثمین چراغ خاطر بر کرده فقیر آن نعت

امی لقبی زبانی که هیچ نخوانده و مدینة العلم و افصح العرب علم

افراخته و عارجان معارج رسالت درخشان لآلی اخات

و کلام اندرگاه حق بدست آورده بهتران ورود و صلوة

بر فی رتبه خویش بیابند که چشمی بر هم نزده به هفت افلاک

تبفرج در نواخته و الا گهرهای صلب پاکش از عرشیان نیمه ها

گزین و برگزیده های صحبت گرامیش بر جرو بیان تقدیم نشین

به رفعت و شکوهش از ایوان مراتب انبیا رفیع

و بحشر عنایت عامش گناهان ما را خجسته شفیع

| | |
|---|---|
| رسول هاشمی نجف جهانی | بباغ اصطفا سرو جهانی |
| نخوانده حرف اعجاز رسالت | زمین برکنده ایوان جهالت |

| | |
|---|---|
| نگیرد جز بقرآن نقش صورت | دل پاکش هیولی علم صورت |
| حبیب کبریا افصح عاجمی | رفیع المرتبت گردون حسامی |
| جمیل انبیا نیکو سرآمد | شفیع عاصیان یعنی محمد |
| محمد رونق باغ نبوت | محمد عظمت عرش نبوت |
| درود از ما بروح پاک و قالش | بر اولاد و همه اصحاب کبارش |

## اما بعد نازش خامه و زبان

بسته تقدیم محامد کواکب حشمی مه لقا کیوان همی خورشید لوا

باذلی حاتم سخا ماقلی جعفر ادا حسینی خلعت انبیا جمیلی

جلالت و سایه بخشی ابراهیم نوال فرهاد عمل شیرین

جلال تعالی همتی قیصر توان معالی منقبتی فغفور مکان ملک

خصالی قدر امین خجسته مقالی فلک تمکین دارا حشمو آفتاب علم

نمبر دوم شعر گفتی بجناب شمیم

# بجبین مهری برخ رشک ماه بندگان عالی
# سید محبوب علی بادشاه
## دام صولته وزاد ملکه ودولته

جهان عقل جهان آرای جهان بخت | فلک رخش فلک قدر فلک تخت

شمیمت مهیج بسالت | ضیای مردم چشم ایالت

تنسیق الصفات

خلیل کعبه دل قبله جان | بکافر دشمن ست یار ایمان

سخای او بهر عصر بهر او | جبین آرزو را نوش دارو

نشینش منفعل بزم سلاطین | برزمش شیر مه تیغ و گرز پروین

اگر بزم است شادو از ساغر او | وگر رزم است خون از خنجر او

خدایا کینه دشمن عدل پیشه | گداز و کینه در صحبت او پیشه

به عهد او چون [illegible] [illegible] … [illegible] آب [illegible]

چو تیغ معدلت آن [illegible] او … و گردون [illegible]

[illegible] … [illegible] پوشیده [illegible]

[illegible] … ستم [illegible]

[illegible] … [illegible]

چو تیغ [illegible] … [illegible]

[illegible] … [illegible]

[illegible] … [illegible]

[illegible] … [illegible]

[illegible] … [illegible]

[illegible] … شجاعت [illegible]

بمهرش مهر مادر جور بیداد | پدر با لطف عامش سفته از یاد

خدای شفقت بنده نوازی | بتخییل مهر ورزان سرفرازی

ایالت زرخرید دودمانش | شکوه و شان بلاگردان شانش

عیان نور کیاست از جبینش | که گیتی روشن از رای رزینش

اگر خنجر کشد از نوک خامه | به خون جوهر شد عرض نامه

قمر کاهیده در شوق کمالش | یکی از مستنیران آفتابش

ز حسن خلقش اکسیر آب دارد | ز دل یاد وطن بیخ نگارد

علو همتش نور چراغش | جلالت غنچه خندان باغش

بود گل نغمه‌ای از حسن خویش | بدیده نورده دیدار رویش

همین باشد چه نخل سرو بالا | به درگاهش تمنا بر تمنا

دهد گنج از کف دریا نوالی | نخواهد از لبی رنج سوالی

## مدح سید پادشاه نشان

که سیادت و پادشاهی کلاه گوشه از و بر آسمان می شکنند

و حبذا محبوب علی شجاعت که حسن شجاعت عالی

و رازی عمر بان از و میکنند که دوران مقابه همت

بلندش پست و سپاه خون ساعتش تا شاید دون اعدا

از باده سهوست از عدلش اگر شباف به هم سوگند

و نوازش افزون و کرم از وی ملت آن دو مند کفش رشک

نیسان توان نوشت که گهر پاشیش از نهیب معهود

و بوفای وعده اش اعطا چه توان شنید که جز نیست

موعود هزار صف ستم یک مباز لشکرش به هم زند

و صد هزار لشکر از و فوج عدلش پای نمی نجاند

پیش از آنکه رستم در معارک عجم بهره آورد و منت بخشش که

بیچو سر کوبش نبود و سهراب که تشاکی دشنهٔ پدر از جهان رفت

تا استواری شیشهٔ عمرش که در لشکر ظفر پیکر محمد و جم نیاورد

لشکرش انشمارد و اکب بیشتر و در معارک هر یک از آن

بگسستن جانها پیشتر آیینهٔ رخش احسن تصویرست

جبههٔ روشنش چشمهٔ دریای نیرد نواختگانش با جله

جلیل و پرداختگانش بسروران نبیل تقریر فصاحتش

لسان الکن آثر و لیدگی در طلاقت و تحریر عبارتش

زبان قلم از فرسودگی و صیانت سخنهٔ سخنانش مترود

تا گرایاید و نیز نبواز و وحیت عطایش سامعه نواز تا کهر

نیابه درگاهش تازد خطبه خوان جرأتش بر منبر زبان تیغ

وز نهیب سعی از تیغش به آسمان میغ شکوهش سنگین از کوه

دگر کوه از بار حلمش ستوه خامه در نازش که قدرش بیش تحریر

و ناطقه در بابش که جلالش تقریر گوهر عظمت بهای

نگرفت تا نگاهش ندید و جنبش ایالت عالی نشد ممدوح

نقش تحریر تحفت در سیدن جیب [illegible] که داند
[illegible] شین جیب کاتب جنبش ایالت

و در گشودن جیب [illegible] که تواند [illegible]

نتواند گشود پیاده نگاهش [illegible] و [illegible] و [illegible]

جهان رو و سوار [illegible] شجاعت [illegible]

که نهال و جرکش از جنبش [illegible] و ایالت [illegible]

از نمایش [illegible] و [illegible] بیکار

و گلها لان [illegible] شکن [illegible]

بدستش مرهون و دستش بقبضهٔ شمشیر مفتون خاک آستانش

سرمهٔ دیدهٔ ماه و مهر از محاق به بلا گردانیش در سپاه لشکرکش

آراسته بفتح و فیروزی و بر چشم علمش منقش به نگار

بهروزی حدیث جود حاتم اگر گوش نواخت کرمش

دل از آن سپرداخت او را بدین چه نظیر و ماه را با آفتاب چه تنویر

بخت اوست که پیش از این بگذشت و نامی بگذاشت و داغ

رشک نبرد و علم بخاید نیا فرشت افسانه که از وست شنیده

پندار و تو ولیکه از ین ست نادیده بیانگار نمک از زبان

عدلش شبیه ست که زخمی نخراشد و شکر تعلیم که اندمال جراحت

نماید حیثیش گلهای خزان زده بهار و بدلهای ستم رسیده

مفرحی شفا در کنار جلالت راندیشش صوتی و نبالت را

بر جنابش و ولی چشم بد دور به طلعت جهان آرا جهانیانش
ضرب المثل کنند و به رعنائیش برنایان ضرب المثل گویند
خورند ظلم به عهدش درکاهش و عیش به عهدش سپاسش
گرد نفر از آن ستم جگر بسته کنندش و والاقدرانش

سهراب بازو و تهمتن کمندش

مبارک پادشاه ملک فرهنگ — که می نازد به ذاتش فر و اورنگ
هر آنکو بر جنابش جبهه ساید — پی پابوس او اقبال آید
سراپا جود و فیاض جهانست — کمال بی هنر را قدردانست
به عهدش مکرمت امروز بازار — هنرمندان ز نقد آن ناوار
به ظل رأفتش آباد عالم — ز بند رنج و غم آزاد عالم
رعایا از شفاء خاطر او — بجان گویان ثناخوانش دعاگو

۱۳

| | |
|---|---|
| که گردم از هواخواهان خانش | تمنایم همین از اقتضا آتش |

اگر به احیای رسوم دارائی همت گمارد چه دور از قیاس که

فاعل گمارد ممدوح ۱۲

آب و گل اوست و آب آرایش بزم و پیرایش بزم چه عجب انعکاس

که تقاضای شاهانه دل او عجب آفتست و درین عمر نوکه

تعجب ۱۲

بخت بلند فیض است قدر سخن و اند که نقشش

و همین شنیدن تواند و جوهر شناسد که از غرض خویش

منفصل نماید هنروران را چه صیت قدر دانیش نوید

تا از دور و نزدیک بر تازند و دو نحو آسته دا و از دربار

دربارش خواهند بشناختش قدر جوهر و ذره از فیضش

مهر انور سخن بر ضمیرش ی نانو که ممدوحش را نظری ست

دقیق و سخنور بخت خود را مبارک میگوید که دست جوهر

شنیدستمش یکرست فیق غنچه‌های آمال سخن سنجان بهار

نمیدوانش گل و زبانها بدعای از دیار عمر و حیاتش

زمزمهٔ بلبل بمدحتش گل انگلزار سخن و صلات گران ثمن از

و بهارش چمن آئین گوکب سخن نور بنا بدیگر نگاه و نفاذش

و رنگ آنرا آیت تحت نور سر و ایمان مستقل بعضی جوشش

اگر نسیم عادل و چهل سه شهر و عمری را به پایه بر نوشت ۱۵

بندگانش را شبو دولت و از دهمه و صله شاه بنابه

برابانش ... سیمین تبرش ... الست

از تماشای نگاه سخن کوتاه و مدحش دراز و ابدو بسته

دوستش فرشته‌ها

صفحه‌ای از خیال شمعش | ... بسته قصر ...

به فکرِ صائبش نازد معانی | ضیا از وی به چشمِ نکته دانی
زخش رنگین گلِ باغِ صفوت | قدش سروِ گلستانِ فتوت
گلِ نو رنگی جوشد ز باغش | کجاست گلشن آرایی دماغش
ذکاوت سازد ز بینش سنگ بر رو | متانت راز طبعش آب در جو
چراغِ طاقِ الفت سیرتِ خویش | سعادت میکند نازش بخویش
رسا فکرش ز نکته سنجی طبع | بهر سو رنگ در بزمِ سخن شمع
بحسنِ استنباطِ طبعِ وقاد | بفیضِ طبع نی محتاجِ استاد
به فیضِ علم و فرطِ قدردانی | دهد مارا نوید کامرانی
بدرگاهش پی مطلب گرفته | که فکرِ دستِ دادش در گرفته
ز بذلِ عام و اکرامِ فراوان | تمنا بر درش سر خویش نازان

آنچه از قحطِ قدردانانِ الاهمت جوهرِ هنر از بها فتاده بود

16

١٧

نقد تمیزش بر دو و صد بیافزود و دو چند هنر را از انتعاش

باسطوت هنروران صلابتی گلزارها بندرات هنر نظرش

خورشیدش مخرش آرزوی هنروران را ماشطهٔ اعانتش بچهره نگارش

انصافش مایهٔ ثبات کل و نوازش هنرورانش مرکز دل

از بلندی روزگار را بدستگاهش رتبه از آن پست کرده را

از مهر نوازگیتی و ستایش گستر انش را پایه از آن بلند آسمان را

از تعین و سیاقیاتش آنچه نشنیده زبان ترینها بدو این

برتر از آن که بخشش از لب سائل نخواهد و کسب هنر کرامشم

گر دیده کها از فیض نوالش روی بحر ندیده و بشفقت اشکیماش

لسان ماه که کاهید که بمهر فیضش و چندان نبالید تبسمش

هنر از غنچهٔ دل و در لب پنهان و عشق تمیزش در زمزمه

بلبل عیان دریا از جنبش باد بجش انگیز و دود از جلوه آتش

نفسا دریا بیان

بوصفش مرغوله انگیز غنچه سنر که بنسیم التفاتش نشگفته تا فه وجیب نکرده

وگلی که بسیار قبول طبعش نخندیده رنگ امان نیاورده سهای جوهر

سنحصر بنقد ذهن نقادش و برگزیدگی هنر موقوف به پذیرائی طبع

وقادش قطره تفصیلش دریای کران ناپدید و از اجمالش بیک ذره

نیز خورشید آوازه قدر آمیش آویزه گوشها و بدفع تلخکامی سخنوران

شکر شکر از بارگاهش نوشها

لبش سیراب ابِ لطف گفتار
دلش لطف سخن از جان خریدار

براد نیکوئی افسرده پائی
بدی دشمن سعادت آشنائی

وفا جوش می پرجوش الفت
کشش پرورده آغوش الفت

سعادت انجوش افتخاری
فراست از دو انش اعتباری

ز رویش نور در چشم و نگاه است | ز خویش خوش نسیم صبحگاه است
به بزمش بزم جمشیدی فراموش | به رزمش شمع عقل و هوش خاموش
ظفر نازان به استقبال تیغش | به طوفان دشمن از مد راستیغش

ای به علت منینغ او دشمن غرق طوفان

جبین روشنش مهر جهانتاب | ز دیدارش چو مه مرد ضیایاب
بوقت مکرمت ابر بهاری | بجای جنگ و هیجا قهر باری
ز خطش دیده بینائی آغوش | کلامش را شنیدن حلقه در گوش
فرستاده ز نوال عام هر جا | به جمع یأس فوج مدعا را

## نغمه آهنگ ملا نور الدین ظهوری است

کوته اندیشان کم خرد مقابل نه نشسته و پرتو نتافته با انجم که بر شده
دو کمند لاغر گردن نشانند و آتش سخن مهر است و من ره و تیغ و تب
دریا فکرتم قطره مرا آب او چه نظیر و کنجشک را به بوستان عندلیب صفیر

بمدح ابراهیم عادل شاه شاهد شعر رنگی آراسته که از غمزه و عشوه همه

دلرباست و بر رخسار عروس نظم غازه حسنی کشیده که باد او ناز

در بزم سخنوران جانفزا نثرش بیت که از نکات دلچسپ صید ماه

و درخشان درو جلوه می آید نظمش مشرقی که هزار خورشید ثراکت

از و جلوه میفرماید درود بروح پاکش که نزاکت از دریای طبعش

مانع بجانب ظهوری ۱۲

جوشی و حلاوت از لب نوشینش نوشی گل کلامش صد رنگ

لطف بسامعه می بخشد و برق فکرش بهزاران جلوه رسای

میدرخشد شاهد خیالش ختن ختن مشک شوخی در گیسو و طبع

تکرار لفظ مفید معنی کثرت ۱۲

نازکش را خلخ خلخ دلبران برجسته مضمون در پهلو آهنگ سخنش

مانند ختن ختن ۱۲ — صفت مقدم ۱۲ — موصوف موخر ۱۲

حجله حجله دوشیزگان مضامین بوسه از پای فکرش می چیدند

استعاره ۱۲

و باندیشه نکته آفرینش نکته نکته عروسان نکات حجله

چو طبعش میگزیند در انجمنی که حکایت شیرینی زبانش زبان شیرین

میکند سامعه شوق فرہاد کوہ میکند و ہر کجا شاہد کلامش از

جادو وسمه برابرو میکشد دل پری بخنجر بیقراری میکشد بعارض

فصاحتِ زبانش گلگونه و بلاغت از بدایع کلامش نمونه خم

خیالش را از رسائی ارژنگ از رنگ نقش و نگین و زلف

شاہدِ فکرش از مضامینِ رنگین گل گل شمیمه حسن آفرینی زینت

را طبعش مرکز و بساطِ رنگین منقش از دکان سخن ندیدیان جادو

بیانش شیشه و فکرش معادن تازه مضامین تیشه بدستی که

غزلش سامعه نواز دد دل مجنون عشق دلیلی کار میکند و بجای

زبان از سخنش شیرین شود حلو فرہاد تیر نگاه شیرین ادرقت نگرد

سبکروحی نسیم قصه عشقش گران نگردد الا بدان نکته چینی دقیقه

بلاغتش جلوه نظر بایدگر در دیده باریک بین سخن ما زنیسان گلکش

در تقسیم وانکته رنیش شرده زادن بطبع عقیم غزالان حسته مضامین

از مرغزار طبعش دو رمی خرامیدند تا دوش خیال بکمند بیانی زنجیر کرد

و طائران استعارات موزون خز به نهال دلکش آشیانه نمی پرداختند

تا شاهین اندیشه را حاجت ببال پرواز نیفتد آهوان از شاخ

عقل صواب گیسوش شمیم نافه سیند دیدند که گرد خطا بر دامن

خطا نه نشیند و دلبران شوخی از مضمون کلاش استعاره میکردند

که صبر در دل شیفته قرار نگزیند ناز کش خیال وجادوش سقال

هوای ارباب مضمون بداش — نزاکت صید شاهین کلاهش

سخن باز و ز ساقی نامه چون مست — در افتد ساقیا تا ساغر از دست

خیال از صهبای سخن مست — علو سدره شش چون گیاه پست

بمصر خاطرش یوسف کمالش     ز حسن آباد کنعان خیالش

ز خون دل طلسم تازه بسته     کتاب سحر را شیرازه بسته

فرو دست آنچنان قد سخن را     که رشک آمد برو چرخ کهن را

بنزد شاعری نازک خیال است     کلامش در زبان سحر حلال است

خیالش و کند کاخ مضمون     بلیلای کلامش حسن مجنون

ز شاخ فکرتش معنی کند گل     سر کلکش بود منقار بلبل

برآورده ز چاه سینه بیرون     زلیخا نیز یوسف بسته مضمون

ازو آباد ملک نکته دانی     چو خیالش زبان بذله دانی

ز مضمون دل شکسته بند     ز برگ بخت دل گلدسته بند

فضای چرخ میدان مقالش     بجای قدسی سیر خیالش

خیال نازک و شوخش ز هجا     با حیای معنی [illegible]

| تحریر از روی جانِ برشته | ۰ | کلاشن تازه چون بالِ فرشته |
|---|---|---|

با اینهمه باندیشه صاد قلم میدانِ اندیشه اش بوسعت محاسن مجالش
تنگ و شبدیز قلمش بطی عرصهٔ تحریرش لنگ چه باشم که شماره کوکب سبحه انگشت
کنم و موجهٔ سیاههٔ تمنا برشمارم مگر از برآمدنِ سودهٔ شرر دوم که طرحش نام
گلدستهٔ محامد و رسالیست افراختن بخت جگر فیض با قضای کشور داد
شده بود که بر وی هنگام اکثر ارباب سخور دراممنونِ مطالعه ساخته هنوز گره از روی
مدایحِ مستمند نگشوده و فرایهٔ سخن آن زور کردم از شهر و سخن تمنا بکامرانی آورده ام تا به یحجو
جمیت تنا برود الامیش و بزم سخنوران ناشناخته نمانم و تجزای خون پالائی
روزگار عمر و سایهٔ دولتش تماشا گذرانم ازینجاست که بنام نامیش
آب تن افزوده ام که خاک از توده کلان تر برداشت و اندیشه با سامی
روساد دیگر رسانموده ام که علم دریوزه گی بدرها افشاید افراشت

فروزان آستین خلافت پرویز وساده افاضت دیدهٔ مردم

ابهت وکامرانی مردمک دیدهٔ عظمت ومهربانی خورشید سپهر مرتبت

جمشید فرساده معدلت رفعت گرای اوج نامداری اندا

جانفزای صبح جگرداری نوربهای مسکاری نیر بختیاری

تابان اختر برج دانائی لمعان گوهر فرمان فرمائی شحنه دوده

ارجمندی نهال حدیقهٔ دولتمندی ریحان بوستان رعنائی نکهت

بوی گلزار کهکشانی افسر عشرتیان بزم افادت سرسبد بوستان

گلشن سعادت زیبا نگین خواتم اجلال نوئین نوائین کشوربانی

وجلال که اندیشهٔ کوته فطرتان انجمن سخن بمین او تصاویر گزیده

و عطافت پسندیده او عالی وبلند وجمهور انام آن زمره پدر را

ریزه خوانی محمدتش والایش مخصوص استیعاب سرمایه تسلیه و

راجع بجانب ممدوح ۱۲

کامرانی و وافی ولب بند گردون انتسابیکه در زمان فرخی امانش

سروران کس نشناس بصیت قدر و آیش از گوشه خمول و

موصوف ۱۲ صفت ۱۲ راجع بجانب ممدوح ۱۲

کنج ادبار بر آمده ضرب المثل بلاد و امصار و عنادل تمنا نشیمن

سروران کس نشناس

از ریاض لها بر داشته خسته و خراب بستان طراز شکایت نارسائی روزگار

عنادل تمنا ۱۲

شماره او فرش اجحته ساحت ادش در فرشتانی شرح صدق و سداد

## قطعه

بجلو ریز رکاب آسمان تا روز و شب باشد

عروس مه بود تا جلوه خیز از توسن خاور

فروشد برخم شمشیر اجل اندر دل دشمن

رساند صیت اقبالش زمان تا ابست تیک پیکر

۳۴

بیمن سخن آفرین بدیع و معانی رنگین عمّ نواله

مطبع عزیزی شیخ محمد عبدالعزیز و رفقا

فن نسب

بسم الله الرحمن الرحیم

شگفتن غنچه طبع نسیم حمد گلشن آلهی ست که نرگس چشم محبوب
بباغ جمال وا نماید و رسیدن گل سخن بهار نعت رسولیست که سالک
خجسته ممدوح مراد و رهفت کشور بصفت همایون نامور گرداند

## اول معرفت

که با وصف تعلق امور و ابتغوت ضرورتش بادوق متعلق خود
کثرت از طلیعه حدوثش مستغرق نوریکه از بالا برین بتابانکه ضمیر

خورشید نظیرش [illegible] شایسته [illegible] ضیا باوران

جاه و قصور [illegible] و سینه فیض گنجینه اش [illegible] بایسته اش عیان

افسرده آب [illegible] و خاک [illegible] دامن [illegible] ماوا [illegible]

خاشاک کوی [illegible] عبادات [illegible]

سر [illegible] بکام [illegible]

۲۹ کلامش [illegible] و کلامش سامعه [illegible]

از قوه بفعل [illegible] سخن [illegible] شسته و

حمیت تعلیم و [illegible]

اندوخته [illegible] اقامت عصیان [illegible]

بسته آز [illegible] و شیطان [illegible]

و خویشتن [illegible]

خودی با نگارش نهان و توئی با قرارش عیان دم سحر از
خورشید فیضش صادق و دوحهٔ حدیقهٔ رضوان آب وضویش
با شوق نیر اعظم باستعارهٔ جبینش منت تنویر برماه گذاشته
و گل خندان باستعارهٔ رنگ عذارش شور شغف از دل
بلبل بر بوده نسیم صبح قال عطرافشان مشامش و نور س حال
کارساز بان گامش قصر خودپرستی آجر و با جودش مانند طاق
کسری منهدم برابر و عالم بیخودی بخود فراموشیش از ایوان کیوان فراتر

لازال فخیمه و تمه اجلاله

نخل‌بند ریاض دین مبین — تازه فرمای بوستان یقین
عیسیت فرتش نسیم صبح یقین — از نسیمش شگفته روضهٔ دین
شمع روشن به محفل ایقان — صرصر آستین بشمع گمان

| | |
|---|---|
| علقه‌اش سجده‌گاه بحر و دوز | وصف او کفرگاه گاو سوز |
| همه ویران از دست غازه رنگ | حرف تکفیر شد ز دلها حک |
| وحدتش آبیار باغ توفی | چو خزان برگ ریز نخل دوئی |
| ز یکیش ز لیون جدا ز دوئی | ز یقینش نکو گما تو نی |
| بزم ایقان از و ضیا همه دوش | شمع بزم گمان از و خاموش |
| خاطرش صدر شاهد وحدت | ابر باطل باتش کثرت |
| داوری کفر و دشمن دین | بدوی و توی خزان و بهار |
| آهوکان را ز مردم دیده | روشنی وحدتش بدپیده |

۲۰۱

## دوم سعادت

که شمع و گل ملت و شریعت به تنویر و تنمیر را و تصانیف

و آتش متوقد خند النسیت وقود طاعت سعدان نور و جهاتش

بستان پروانه و بلبل قند و نغمه خوان نهال شرع زیب پیاچه

همایون نقش نامی بنگارش سجع بتحلیه اقبالش و نیکو فرجامی

بنان اهتمام و مرین بخامه اعتقادش و خامه اعتقاد جسر انگیز

چینش بنان جهادش و دریای قنابه نسیم جهادش موج خیز و

تب بیاد اقبالش گریز مجموعه دین انتشار از حد آتش مجلد

واسطش یقین پایگانش و بنائش مشید بر بلند قد فلک از تضا

مهر درخشان سپهر جنبا غلط کردم از تضا بدلیش مقتضی و اجتبا

بوجودش تجلی ارباب ضلالت با مقتضای حد یقینش خانه دود

کفر و فجور و غلغله سلامتش با متقیان آشکار به تحجیم هم آغوش

صندل تعیش بلغزانیدن پیشانی بیمبان بود و تخته هدایتش

پایگاه و بر شرق با شانه و بالت فشرده و مجولان حسن العاقبت

از ضرورت تنبیه نشان با خاطر مسترشدان با بیاری تحقیق لایق

بیان گشت کان بدعت اجنس منزه ایشان حاصل گردد

چگرفتگان مشرب ایشان بی شریعت تنبیه فصل و ان ازین

و دل معطل ساختن ان است مبین همین بد حد اوق متشبه

مرشده و تعالی محیده

| | |
|---|---|
| کرکتم از سعادتش تقریر | خامه بشمرد و شرق تعظیم |
| آنچه شد ان بد ایس بیند او | خود پسندان شدند بانده او |
| صحبت خویش بخشش بدان | هر بد طالع خفته |
| بعد نهم انچه شد بیا | ان بسم خود پسند بید |
| زبیان سعادتش بجهان | بهوا افکنند کلاه بیان |
| چه کند کعن زبان عشوه را | بر وش چرخ و تختها و سماز |

| | |
|---|---|
| مشتری را ز لطافتش امید | و ز سعادت ز طلعتش خورشید |
| هر کسی را به لطف بنوازد | بدی بخشش آبرو بازد |
| بر زبون از حمند پیش دشمن | مرغزار از حمند پیش گلشن |
| عندلیب از حمند خوش کردار | بخت خفته به عقبه اش بیدار |
| یاد ده نقطه نگون آورد بخت | از الف تیغ بر سرش ابجت |

## سوم اخلاق

که وحشیان غزال امزاج بجمعیت اهتمامش تارک رسم وحشت
و مشتاقان و عاشقان بتماشای گلزار استیلافش نخل بندان الفت
شمع شب افروز بزم موافقت و بحولی نومین ارکیه آرای
محافل مقولات و خوشخولی شمیم ریاحین حلم و حیا نسیم نزهت افزای
بستان صدق و صفا نوبت برآمد نیکو اشتقاق عنوان فهرست

٣٥

حسن خلاق بندگان پرخجسته اطوار رفقانواز سعادت آثار

فلاطون مصلحت اسلوب سده اسکندر وار [illegible] وفا آیینه که

خانه مبادی کیشی طالع سرگرم استیناسی کروه [illegible] خصیصه اولمش

بو مهربان جنبه حقد ونفاق [illegible] نشئه ایلمش [illegible] آخر دوش

اشتیاق سحاب الطافنک تازه فرمای [illegible]

الطافنک [illegible] اسلوب ازاهیر [illegible] گلشن [illegible]

[illegible]

تاخته فلاطون با اسلوب و [illegible]

تازه پیرای [illegible] جهانتاب [illegible]

تو قلوب [illegible] مشاهده [illegible] اشتیاق

| | | |
|---|---|---|
| روز بازار [illegible] | | اعتنا وجهان [illegible] |

واه واه از فرط اتحاد و وفاق — تاج از حسن بر سر اخلاق

حیث خلقش چو گل مشام افزا — وحشت از خاطر غزاله ربا

نفحه از خلق او بنجد رسید — تا سپند مشام‌ها گردید

فیض خلقش عمیم و نغز و نوا — بجماهیر اکرم و ممتاز

هر که آید به پیش او بهتان — نتواند نمایدش اعزاز

آن تعلق که هست با ماهش — مهر ماه است و او خورشیدان

هر دوانت کز او پدید آمد — بهر هر مدعا کلید آمد

و انگه‌اش باد و خاک و آتش و آب — هم موافق چو چنبره احباب

بتصدق و شوق او چنبر — شادمان یکدگر بحکم وداد

آید از فیض خلق او بیرون — زبان بوسی قلم مضمون

چهارم حسن لسان

۳۶

۳۰

حسنی که یوسف عذاران نگارند و نگار زلیخا وار ده

پرستاریش کاه سبو افگنده از دوش سینه و تماکیاش سوار

در حضرت عشاق به پیادگی سیر کامش دل باز در جان گنج اندوزد بس

گروهی خوب رویان را به روان عشق ساقیانگاه خود داشت

بخاک پایش از غایت تمنا به سر گردانند جهان لشکر بادیه

جو ماهان شب المثل بغاشیه برداری که آتش شمع شب

در عشا بیه تا زبان و دیده بستند پیم التفات شوم نقوده

تماز خدمتش شعشعت تهان را دوش تا یوسف زینب جسن

چو چشمان آهوش تا بش نخمه لنگه اجل دیدن مخلص آتش

بید لانیکه تمو الیش دل به لب و واسند و خوش داد

شو تکیه دیده و تماشایش کشاید قامت باید روز

گلشن جمال او چه را به نوازش پایمال تارک اندوه و ملال ما ساخته

نوگلستان داغ و داغ و دلها از چهره دلفروزش باغ باغ

ضاعف جماله و عظم کماله

| | |
|---|---|
| خسرو رخسار او قمر چو نجم | آب برروی شمع و گل شکنم |
| آب و تاب رخ جوانیها | رونق بازار کامرانیها |
| لاله بوستان برنائی | سرو دلجوی باغ رعنائی |
| از جمال جبینش شمس خجل ور | نوربخش کواکب دیگر |
| رخ به بیند بجای خویش بلبل | فگنند باز سایه بر رخ گل |
| چو گله برفتند به صحرایش | آهو آید پی تماشایش |
| یکسان و جمال برنائی | شده ضرب المثل بیکتائی |
| حسن یوسف گلی ز گلزارش | صد زلیخا نثار رخسارش |

٣٩

| | |
|---|---|
| بحدیث کمال او بجهان | کس نیابد بچشم دید جوان |
| حیث و شی چه وقت بنیا | روی آسا شونه به پیا حم |
| بازو او چه و ر و نیه وها | خاطر اسا شکسته بازوها |

## پنجه عمود مابیست

گر که ندا یان و ریونه اریذ ریاشی غیر محمود مش کاتو گرا ره

آب و حجابه ذ اشکال ف ذیب و نوا بالراعه شیا تب جوو ا

ره گا آرمه و ر و ر ریاعش شماری نیست تا بنطیه مش

چه چپا ذو قو و نه رو قلو ذبه انعامش باری ف تا به ووش

چه پر طرا ذو نقش گا و سخت چون ابرو نشان خمار جه

لبعش عطر بسته نیچه سوات فیه حش و تا ف ف الر

نیسان کعبش نا نسیتی تمه فشا ف باسیتی و ور ید لمه

بطبع بوابش ... سخن نقیضیش که رادی آفتاب
بخشیش کیمیاگر و صدف گهر ریزیش قطره پرور گیتی ا
دست آز پیشش دراز کرده و تمنا باقبال کرم دیگران
آورده کجاست که از خوان نوالش نواله ربوده و شمع
افروزنده کامرانی نبوده همتش بلند و نوالش ارجمند
گلزار سخاوت رنگ و بوئی نیست الا به نسیم وجود با جود [illegible] ٣٠
و تشریف کرامت اسم و رسمی نگر بر اندام کرامت [illegible]
خانه امید سائلان مصباح الزامش روشن و صحرای آرزو
نیازمندان بسبب انعامش گلشن حاتم را بدل [illegible]
تجمل درگذشت و ابن زر و السیرن بکشادگی [illegible]
فرشته وش خویش موهوم و نظیرش معدوم

نمایش حال اعلمیین ... با الله ...

| | |
|---|---|
| بین طالبیش چگونه ناشناخت | خامه گوید که ایزد بیابانم |
| زبیان سخاوتش ... | نیاید سخاوت نیسانش |
| ... ازفیضش او گهر بارد | ... |
| تشنه ... | تشنه ... |
| ... | اگر نخواهد ... سؤال |
| ... | ... |
| ... | ... |
| ... | ... |
| ... | ... |
| ... ملک ... | ... |

| | | |
|---|---|---|
| شد بر چشمهٔ تاریخ الراس | | هجو ذوبیت بهادری اسلام |

# بهشتم معدلت جهان نواز

کر صیتش مشرق و جهانگیر و ذکر خیرش به همزبان جامعه شنیف

و شهریست تا اهل وجودش اندرین بستان نخشندیده تیزی خارستم

وقف سوبان عدم نکرده دیده ستم باد و پایش که همرنگ زرقرد

آمده مهر حیات جنات تعدا بر اوده بر کشیده و مینوائی

تجنیس خط صفت حیات که صحیح تیزیه معنی است

خاک کعبه که جانش از ازل چو بر باکره ناف دیده تریاق

و او ستمش ز دوده و جهانها بخشیده نوشیروان منش پای زیب

که باین صفت همایون نوشیروان بود و در قبای ضلالت

و در روایت ... کشف سعادت به سر تا رسانا بالفو رجه نسبت

نوشیروان — ممدوح

و انغمرا با ایمان چه مناسبت عاید حرش عجوروا ز مقاصد

نوشیروان — ممدوح — راجع بجانب ...

۴۲

مکتوب ناکام وقابلیش مقبول وگلبواتره عنایت ایزد را

حق داوار واوگرکه در عهد نصفت مهدش گرگ بشبانی

سرگرم و دوان و شاهین و با بچگان تذرو و دراج ازو به

رسان مرغوله مویان دار با اتفاق چراغی معدلتش عاشق نواز

و در ولادیگان شیواه بریک و نوائی شب انبا بگلشنی که تیجه

همه لیش شگفته منت ایجه بر شاه جهانیان نهاده و همایکه

با نیاء نصفتش بر نظرانه بپا و رفته و تا ببوی سپر

اگر آفتاب بر تخت خدا خورشید طپانچه انصافش منکسف

بر لیالی از تجارت آفتاب بسوزد بر سیاستش

آتا غول از ناصیه خویش منکشف اشتشه بعدلش معتدل

و دو وشنه بر مستش مشدل خلیل کعبه عدل دواو

شکسته و شکسته نام جور و فساد و ستوه نبات ظلم و تعدی را خجسته

محمود و بخت ناسازگار ستمدیده برافکنش مسعود

بر تعب ستانه بسطو تهیه و رأف الید عند بعیت لیه

بگشته او نشان ناله ... و زبون گشته بدا بد بخت . ... آواز عدل او ...

| | |
|---|---|
| مدحت عدل او چو پردازم | جگر جور و کینه بگدازم |
| فکر مرا ز وصف داد او مشحون | از بخای تفحص مشحون |
| خانه بر باد کینه در عهدش | شادمان ظلم دیده در عهدش |
| صیت داد آئینش چو چنگ داود | مستمع آن افشاند بر سر بهداد |
| فتنه نالان بجیب عهد نقش | عدل نازان بظل تکریمش |
| برده نش ز دید عدل و داد | ... نداده بهم شد یاد |
| ظلم کاه بعیت عماش | عیش لدی بدل ... فرش |
| کبک در عهد عدالت باز | میکند آشیان به پنجه باز |

| | |
|---|---|
| و میان ستم شکسته وداد | بانیسان فتنه و بیداد |
| حکم عدلش مهر عالمتاب | کز کتان گسلید نحی هتاب |
| حریف کین بزبان ماگر گردد | تا طعنه عدلش از زبان ... |

## هفتم شجاعت

که فلکیه تا دم جهانگیری ثنایش معرکه آراست و عرصه
از منشوران مضامین و معانی محسوس کارزار و بیچا آمیه کلمات
چه میکشای شتوه اش قطره زن گردیده فلک تیر بر دم
سم بر روی زمین غلطیده جسد او و صعود که گردان
تیر افگن بعنایتش چون ثعالب پیش آماده گردون ما
پیکار یکبال شجاعت و احسا بر آستان ایوانش افگنده سر
تمات و نیروش باهمی آسامی جمن و سهراب و دستان سام

بحدیث ناوکش مختص بلی اصل و سراب تیغیکه از تارک

عدا گذشته دل و جگر گاو زمین دریده و صافی کشاده که

نشست معافش جسته اجل بوسه از لب سوفارش چیده

با هرکه تیغ کین آخته پور مریم لعل‌آجش عقل باخته و

هر کرا بت حربش در بوده قضا پا بپالغیش افشرده آب شمشیرش

آتشش خانه سوز حیات و باد تیرش صبح غبار ممات سنانش

اگر جگرگشته آن جگر تشنه‌ان گذشته و گرزش اگر بسر کوبی

مخ‌افکنان سر افراخته تیغش قاضی و تیر ازل انداخته

حب نقوش پیروزی بر پرچم رایاتش بسته و شیر رایاتش

شیر علمش در غنچه شکسته نسایم سطوت تازه در گلشن

اقبالش و شمایم فتوحات انجم بر مشام آمالش انوار

| |
|---|
| شجاعتش بهار فتوحات غیبی جانفزا و خار بسالتش |
| باشجار امداد لاریبی پرضیا |
| یده الله من السماء و نصره علی المقابل الاعدا |

| | |
|---|---|
| گر سخن از شجاعتش رانم | بقلم تیک جهان تحسباز |
| به ثنایش شکست تیغ زبان | آب بردی تیغ دیو نشان |
| گیرم از تیغ فکر نیز طبع | تشنگم آب [illegible] وی تشنگی طبع |
| [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] |
| [illegible] | [illegible] |

| | |
|---|---|
| واو را دو ابروی حسام ... | قامت ... و نصیر انام |
| گردون آورد و نیزه باز ... | نصرت انباز و تکیه باز ظهیر |
| آنچه ناید ز شیر و تنها | می نماید بعرصه گه تنها |

## هشتم شکوه و جلالت

گر بهمت بنایش زمین سخنم صد ره از آسمان باعتلا گراید و دو [illegible]

فلک بشوق نذنش غاشیه ام قطره وار اندر چکیده گیست که

سر بپایش سود و افسر عزت زیب فرق نگرداند کجاست که سوگند

بخاک [illegible] خورد و نیست فرقد به تعظیمش تحمید هر [illegible] ظل

بطفیلش [illegible] ذوالقرنین [illegible] فرود آمکه بوجه

جنبش بخشم [illegible] اثر [illegible] ازرنگ [illegible] اجل

نمود و [illegible] ز زیب قضا با مضایش جست کمر آهنگ

سپهر پیش دل سعد تنگ عیش و فراخ بکل بجم اندر سپهر پیش نخست بلور

بفلک نابداده عهد حزمش قاف سه کرت بسنگینی قاف قدرش

بخاک تر خیمه نهاده و بنگاه در فوق قدر بر پای تخت نیمه سبیل فتاده

ضمیرش بجز خلافت بحث است تا گذشته ضمیر و آتیش کس ندیده

و شنیده اندیشه‌ای که سمی آسمان پای اوست و طی مرحل تناب

سر افگنده و طرفه دان تاری بسبب سعد و قصد و التفات سپهر پیش

بلیاقت مجتش ... بسعود ... تعالی ... داشت

و در صدر شرش شتاق و تابه داری قدماش رفیع اسب سیاه ش

و به چیا تناب بجا و بی صحن قصد ... شمو المکان تنقطه حشمتش

بر هم زن صنعه خاکی نها و ان سر کش و قهد و سیاست و الامر ثبت

به بوی نعاشیه برداری پدرانش جسب در طال نعش و داشتش

# نژاد و حشمت و محل عظمت

[illegible]

که گر زاده شاه از انجمست — بدرگاه او پنج شکوه جم

جلالت شه پایه افگند بر کوه — درفشاند لبان کاه ستوه

جاه و حشمت نژاد او نازد — سر شاهان ز جاه پرواز

عالم جاه او گذشته بچه سا — ز زند تا بجاه و حشمت چرخ

فروشان حشم ز قبالش — سروران سر زبان با جلالش ۵۰

پیشتاپیش بود شکوه سخن — پس بلند دست نشان کج سخن

پایه او بود بپاس حشمش — ای نسبی شان و چند احتشمش

بست دگر بخویشتن نازم — سر شاهان زکبر پروازم

فرو زده جاه اسکندر — شکوه غلام او کمتر

شکوه است رونق جمشید — خاک بوس جناب او خورشید

جاه جمشید بنده جاهش فر و بخت غلام درگاهش

## هنر جوهرشناسی

که بصیت جهان نوازش هنروران روزگار چون هنر نورد

چمن چمن بر خویش می بالند و تخت خوابیده خود را بیدار

با دو گفته سنبل و ریحان بیالین بالش میگیرانند جوهر بلیه

تا پریشانی روزگار مانند آئینه و زنگ محتجب نهانی و

و عهد فرخی سعیدش کوکب اما بسوخته و نواخته

گذاشت و قابلیتی که از انقلاب لیل و نهار و گردش

... کالعنقا معدوم و بی نشان شد بکیفیت ...

جلوه شهود یافته ... ت سول ... بیعقلی ...

هرگاه که گاه به تماشایش شگفته میدهد گلزاری اگر اصلش ...

و آنکه زمانی به مهرتش خون جگر خورده عمری زلال بر آتش فشانده

سپهر پرده نیوشا قدر و آنکه در بارگاه فلک خرگاهش نشینی

هر دیوان قبول و حسن بجریده طراز دیوان ناموس کیست که

و اکتساب نیر باشش ماه درهم کاهیده و در جناب سپهر قبابش

قدرش سپهر و دو کوکه در انظار جوهر فراقی ادا آسایش بر جود دست

و زوایت ابواب نشاط ادا پرورش نکشود کرم سامانی پرودگی

خاص و اکرامش عام و هنرها ناقص و انعامش تمام

بشتم الله انوار الفضل و الکمال به نسیم النقاوة و عطر مشام

اما مشمول الامال شمیم را فته

| | |
|---|---|
| شرو از قدر و انیش هر دو هم<br>تا قدر و قدر دانت چو مهر ها | یار بنت پنجها به هم<br>مشتری هنر کشتو ها |

| | |
|---|---|
| قد روان گوهر فشا نیما | رشک شاهان ابتدر و نیما |
| عارف قدر و روش محمد | بزبان شاگرد ده و محمود |
| رونق بازار علم و جهدش | ناظمی صاحب هنر مهدیش |
| نکته دانان روش جا بجا | جوهر فرخنده و جاه |
| و زان قد روان بف منتبا | از برای هنروران ماوا |
| بحنا ربش هنروران شادمان | نجوم اقبالی خوش شادمان |
| سخنه این گل در بارش | هم قبول و گزین بنمزلب |
| از هنر هر بیشیش بود | هنروران محی دل |
| صله اش داد و آرم بخشید | دل حاسد به تیغ شمانه |

**خدیوی عادل صفدری حیدر دل**

دانش منشی کامل نصاب

۵۳

خرد پژوہی والا جناب گرامی قدری ثریا مرتبت ہمایون

بہری عالی منزلت لشکر شکنی قلعہ گیری دشمن فگنی مخلص

نصیر مطیع نوازی تیر کش گدازی کسری فری ہنر نیم

داد گری رستم جگر تہمدی فتنہ سوز دجال کشتی کشتو فروز

افصح موسی بیانی ابلغ سحبان لسانی خسروی شیرین

زبان جوہر شناسی قیصر فریدون دارا سطوت فلاطونی سکندر ۵۳

حشمت سمیمی ظفر انتساب مسیحی شفا ور کاب ظہیری پرویز

... عدالت ... شعیبی خدا مسعود حمیدی جہان محمود

... نصرت ... سلیمان شکوہ و ستیاری ہزار زجگرد

تکیہ تاز جوانی سہراب غدار ... بہرام ... سرافرازی

میدان پیشہ کشندہ ... عدو بند شہسواری سرکوب

صلح سازی کینه ور عطاپاشی خطاپوش جرم گذاری

عذرنیوش تعظیمی نو وقار تفهیمی ذوی اقتدار منعمی بی همال

ثانی یوسف جمال برنهی مقدمهٔ آمیش زرسکه

مقدمهٔ انجمن آرای وزرا وصیت شهیب سروری اورنگ زیب

عقده گشای مهمات حرب سرای مستطلی نعمت

٥٥ همت پروازی عطارد رقم صاحب السیف والقلم کد اندیشه

بال خرامان معرفت تن با نیمه رفعت وارتفاع و ایراد

نشیه بوس تماشیش تعرف خصوصیت و تسکه ساعد بوازی

اوصافش بر طبع انداب تحریر عنوان و ارباب ...

ورقه وجابر خیال آبادنشاء عشق چه بازو و قدرتیا با ...

چه ضمیر وقت بیان در باندم و تماشای حدیقه و تماشا ابیات

| | | |
|---|---|---|
| | برخو هدم | |
| دشمنش را دیده پر آشوب باد<br>راجع بجانب ممدوح | | خصلتش چون طلعتش محبوب باد<br>راجع بجانب |
| گردن بدخواه او مجذوب باد | | با کمندش گاه هیجا خود بخود |
| همچو خویش و ایما ناخوب باد<br>راجع بجانب دشمن | | اعتدال خشم و تیغ و شمشیرش |
| فتنه و بیداد را سرکوب باد | | شحنهٔ انصاف او در جهان |
| در فروغ از وی عما منسوب باد | | مه بهمسری خطا با جبهه اش |
| در سحاب شرم ما محجوب باد | | خور بلاف همسری با چهره اش |

۵۶

تمام شد

جلد ۲

# چمن سخن افروز مسند سنج و معانی رنگین نغمہ

در مطبع عزیزی شیخ محمد عبد العزیز ولد ... طبع شد

بسم الله الرحمن الرحیم

| | |
|---|---|
| ای بنام تو سخن تازه چو گل | وی بمدح تو زبانها بلبل |
| دلربا بوی تو ما را که کشد | دل سوی کاکل و پیچ سنبل |

شکر نعمت نعیمیکه خوان نعمائی بیدریغش بکفران بنده تنگ
نیاید چه بیان که به شرحش آرد و نعت تمهٔ بشیرانیکه باعجاز
رسالتش شهادت از سینه سنگ خیزد چه زبان که مراتبش
بر شمارد به قصور بیان و زبان مناسب که شمیمهٔ درود و سلام
بنسیم ریاض آل اطهار و صحاب کبارش ورد هد و از سبا

در مدحت خجسته ممدوح عالی همت منت شرف بر چمن کلام

## قطعه

به جبینی مهر طلعت شاه محبوب علی
کز فروغش ذره بابی خاک شد رشک روشنان

شست تیر رمحش اسپ با بیرون بلال
جبهه سا بر زمین بندگانش آسمان

شکست گردد مدعی عدل وی زر خیز
گر نخی مهتاب خواهد در گسستن از کتان

خشک دارد باد قهرش کشت امید عدو
سبز دارد آب لطفش باغ زنگ دوستان

آفتاب از نور رویش انگشتی مستفیض
سنگ را جوهر نکرده فیض تربیت کان

گاه فیضش بحر آب آب و نور انفعال
گاه انصافش غلط افسانهٔ نوشیروان

بازوان لطفش کند کاری که با بیجان مسیحا
با ستم عدلش کند کاری که با عصیان غفران

زخم شمشیرش سپر بر روی دشمنان رود وگا
گریه با چشم خیره خنده با زعفران

بر طراز چهره حتش خنده انگه آید بر سرور
بخشد هم درهم و دینار چندانکه پایان

۵۹

## زهی حشمت

اگر از قصر رفعتش آسمان را آستان گویند از غایت مباهات پای
بر زمین نزنند و خمی همت اگر با کف دستش دریا را نسبت کنند
از وفور مفاخرت در خویش نگنجد بدر سپهر را صورت هلال بر آرد که
به تیمم یکران به سیرش نعل زنند نی زنند و آفتاب هر سحر بروی گردد
... آید ... ان الوانش جای دهند نی دهند غنچه های افسرده
... ها ... شگفتگی گلهای خرد او خنده زن و مشام به شمیم
... نافه ... رشک ختن سخن اگر بوقارش موزون
بر نیا ... ش ... گرداند و اندیشه اگر بر رفعتش نثار نگردد
... عالیش ... بیک جانش گردید عشرت بوسه ان
... ساقیش ... و ... بیک غوثش گرانید نصرت آز ... ان

اعدایش سر بخشم کشیده بتیغ عقوبت عیبش حبین شک
ماه و باستیعاب مایهٔ نوالش دامن آرزو کوتاه روی خیست
کرد بوسه جبینان آستانش بخبش لب لعل تا لب بناید
وشیجی فی کرفتسبان بپا میالیدش بسایت تا بچه کمان جنید
از مجد شبستانش نسیم عنبر نافه و ببیب و از انوار جمالش و
نور روز ضیا فریب مشک بوی و لعل رنگ جنت خورشید
بکشد اگرش بعارض جها نتاب نور بخشد و دیبا بیان مروارید
محتاج میسان نگردد و اگرش در نوال بجهان بدین نیاشت
با دیگر از غضب لطفش نوزد سبزه بتگدو اندو قبایسکان
آستانش و دو گل عشرت ... بتخشش بتکلمند و لکوف
جد سکال و آتش غضبش پاک ... تزرو

دبون خصال قدر بیازوی قدرتش و بقدرِ قضا بیدم سبانی

دشمنش آماده عند خطبه تا بنامش زینت نیابد سامعه بجوش

جاند بد و زنتها پدار ضرب سکه‌اش زر و از رواج ناسرکی وا زند

نطع زمین سکه تنگ است چنین خوان مکرمتش توان گفت

و دامن سماطش آنچنان فراخ که طبق آسمان در و باید نهفت

نیسان ورا زیده شربت کرزاده‌ام تا به بساطش رود و خورشید

خرسند بکیمیا که اوانی به سماطش فراهم شود کیوان برالوان

رفعتش از جواهر حقه ثریا سپند سوزد و در خط شود که بشانش

نشاید و دبیر فلک بجدش زانو ته کند و شرمه بخیزد که حدش

بنجیه [illegible] نیاید بسر انگشت سنانش مهره‌های پشت

تسبیح و بانداز خرامِ جان فزایش دل نصرت به تفریح گردش

بغمزه چو مهر برآرد و خدنگش بر غمزه انتها ندارد و بنیان عدلش فتنه

را چه بیداری که سر از خواب برآرد و دروغ را چه فروغ که براستی

صراحتبا برابر زند آتش از آب سر و شود نه آب از آتش

اگر ده باد با خاک مخالفت آید نه خاک با باد بر غمزه از هر لیک

سینه باز در آرامش و تیهو به پشاهین قد بالش عقاب الگ

پنجه بجمعه و کشاید شصت رشته عقاب دو بنید دشش

و شیر اگر به پرورده ان بدو ناخن لبعوت پستان بنیارد قم

بناخن و کشلنندش بمقابله غزاله معدنش مهروان گرگ و

نهنگ را باهیش بمهری شرکت تا شمیمه جبین لیفش نسیم از آن ریگا

بچمن ما می بر و غنچه لب بخنده و بازمیکند که حرف کم گلستی بر گلستانها

و گل از عارضش تا رنگ استعاره نکند بلبل آهنگ نزند له نغمه

تا ستاره بر نیاید ماهتاب اگر پای پوشش بزمین نه غلط ماه و پرا

پرور رسانند و چنانچه اگر از صبح صادق برند خورشید را

بزندان شب بازنشانند کشت مراد هواداران بابر لطفش

سیراب و خانه آرزوی فتنه کاران شعله برق غضبش خراب

گرمی باد تندش خاک بتابد و با آتش تیغش آب ستیقی آید

کون و فساد و تعبیه خواب صفا و خلافش و خوف و رجا شرح

متن عتاب و اعطافش مزاج دریا بر شک طبعش و رتب کمان

ارزه غیظ تلاطم و سحاب بخشش و ربارش بحیا بیاد و فیا

انقصا و تعدف که ده زند متباط صفای وندانش

شهد تلخ بای نیش حاجتش و نیسان که بیاید بدن گهر تاو نیا

که هر برگی دست فیاضش ساده قضی خورشید را از شور شفق

تقدیر بهت که زر بجز جدن خام ماند و بتیغ بیان اسپ صبا

تأکید کرده دم نوالش گهر بدیاکی نکند خفقان اعدا بهتاب

تیغش کتابت و دفتر مخالفان باعتاب بحرش و الامان

سحاب لطف آب مهربانی | اگر و شاداب باغ زندگانی

نهال پرورده رحمت دل او | ز لطف و مکرمت آب و گل او

قدر حضرتش در چاکری | قضا بر بهتانش زینهاری

فزون بذلش امید سخنور | به بذلش کان و دریا هست کمتر

باوج قدر ماه عید بنگر | بچرخ حشمتش خورشید بنگر

اگر قرص زر از کان بر نیاید | عتابش چشم خور خیره نماید

وگر دریا نیارد در شهوار | کشد فیضان تیغ برق زنهار

بمیدان عدالت با تحمل | بیالین ستم افشاند سنبل

۶۵

همیشه معدلت را آبیاری است | بباغ مکرمت هم نوبهاری است
بعدلش شد دل [illegible] | بفیضش شد گدا محسود فغفور
فلک از دین پناه و داد و عدلش | زمین سرسبز از ابر جود و بذلش
اگر گردد ز بزمش جام خورشید | ز روی نوبه تا بد جشن جمشید

خوش سیرتان بکمال سیرتش
نور بدیده و نوید بگوش یافتند خوبرویان
بحسن صورتش آرزو و عز مزید

عنقریب مزرعت برساعه مشتاق گران خواهد افتاد و سر
برشناختن خاسه نتیجه معذرت مدلمای آرزو و مسند نخواهد داد
بسیرت که وحید روزگار است بصورت نیز یکتای اعصار
جمالش لمعه از انوار الهی یافته و از حسن یوسف حصه بیکرانه

۶۶

٦٧

موی در سنبلش صد صد آرایش شکل نمی‌داشت و قلق شکست موی

دهان تنگش تا مایست و تنگ آید از روی، روی کش بیاض غبغبش فشرده جبار

گل عذارش چو آنکه شگفتن منت نسیم کشد و رنگ مستعار

دل بلبل فریبد ابرویش نه کمان ابروان که او را غمزه تیر اندازد پیوند

و تیغ مژگان عطر آمیزش تیر نازک فلک ابد نیابند

نرگس مثال چشمش زیبد که او سرمایه نگاه ندارد و آئین

هر کسی که می‌بیند صد نگه حیرت دیده و عقل ست ریزد

تبسم احیای نغمه ... لعلش تلخی اجل بخشید

و دندانش نفیس و یا چنین شد که صدف با ستاره آبش گوهر

آبدار برآورد و خنده بپاشمان لب لعل شکرش ناقص کلام

شکمینی آمد که جوهر فرد داده تقسیم کرد و نقصان چه پاره لمرجانه

گر کمت رشک ضیائش بخشد و تشریق خورشید چه تابد بنجوم

و تن و ز نخدانش رخشد بقوت بازو از توانا بازوان باج گیر

باج می ستاند و سر پنجه بازو شکن گرگان شیر افگن انچه می تا

از خاک پایش فرو سیان آشنی دیده سرمه آمیز و میکشند

و ایستادگان پای سریرش در بزم سرآمد ایان با تمکین معظم نشستند

۶۸

چه موی مشک سواد لیلة القدرش ‏— چه روی محسود روز نصرت بدرش

از و شام شب معراج زاید ‏— ازین صبح سعادت صادق آید

سواد شب بلاگردان مویش ‏— بیاض روز کن قربان رویش

بنام ایزد عجب حسن غدارش ‏— لعبت زهی بلاگردان بهارش

دو ابرو چون کشیده صفحه صنعت ‏— نگه گردد بدیدارش مشرف

شکسته نرگس از چشم سیاهش ‏— بهار گلشن احیا نگاهش

| | |
|---|---|
| صبحی لب سحر آشوب تکش<br>صفت لب | شنیدن سحر گفتار فصیحش |
| بخنده منقسم شد چو هر فرد | شمالش اند و بالش باید و رد<br>می شمال تقسیم چو هر فرد ... دامن صحیح |
| سه و کرد لب بالایش بجستان | تیار و سر بر دون شکاف گریبان |

## عنوان حجت توامانش

کر فلک قدرشکار به غم خوری کس نبود خرمی آرزو سے مائیم

و زمانه ستم شعار شعار ستم پیچ نوشته از خنا و سیاه زمرد نوید

می آراید فراش باد صبا فرش زمردین بروی زمین سبز

و ماشطه سیلاب شاهان چمن اقبای استبرق در بر کند

سنگساران گلبن کف بیا گین های لاله و گل می پرانند

و شب آهنگان ترانه سنج از نشید نغمی ساعه های قدسیان

صفت شب آهنگان

می نوازند قوت نامیه و رنگ و بی نهالان ریشه می دوانند

٦٩

چرخ ... و ... شمائیم برگ ... و باهم ... گلستان ... [illegible]

عاشق و معشوق یکدیگر و شادوشی و فرده های اخبار

از چارسو بگوش پردهٔ مصاحبت از تیغ یاران برگرفت

و اندوه و الم بگوشهٔ عدم فرو رفته و دلبران نازک مزاج ...

از غازه می آرایند و چین از جبین بر می چینند که مبادا ...

شیدائیان سینه چاک و دریده لباس طالت ... و

گلرخان سیم تن شانه در آب می اندازند و گره از زلف

میگشایند که خدا ناخواسته تفته جگران بلبل مشرب گره در دل ...

نثر شانه

| | |
|---|---|
| زهی خوش گروش گردنده گردان | که بر نقش بود اندوه دل ... |
| بخندانند نسیم صبح از ها ... | ... بماند ... عشق ... |

[illegible]

| | |
|---|---|
| فلک با لیوه به خوش شامان | از همین یافته منعقد آب شبانه |
| چو لاله و گل بدین چمن یا ما | همه نخلستان شاخ و گل انبار |
| به گلشن سبزه و خود رست و نرگس | از شادت بشادت شادی که گر |

## وصف خرمی و ریاش زبان قلم است

اگر در لطافت محلهاش سخن پیراسته آید غیر مناسب نخواهد

وهم لطف بدیده دیده وران خواهد فزود

## خجسته حیدرآباد دکن

کره خاکش مایه خمیر آدم هست و بادش طمانچه زن رخسار

اندوه و غم نفی نخواهد بیک کالش اتفاق معدوم فرحت شفا

دعلمی نی کمالش و دعلم انچه نخود رسته - تب یوم مرکرده

مانند عیسی کرده تر کرده آب اوست و یوسف زمین مصر که

جمالش غمزه ... خنده ... بیابان سرخ

برکرده آتش حسن چینی ... رشک ... 

غمزه زن روشنان گوشه‌ها ... بالای ... پا کاه ...

و پاک گرد و غبارش سرمهٔ دیدهٔ قدسیان افلاک ...

طبع عالی کلاه گوشه بر آسمان می‌شکند و خوش ... 

قصور جنان پاک از قصور ... خنده تماشاییانش ...

بیابانش صورت خزان ... بهارش ...

نکند خزان تا ازل سوختگان آتش رشکش ... دیده

رنگ بی‌رنگی برد و شکسته و بهار ... سوادش نگردیده رنگی

از نضارت ... سرو بستان ... دست کرد ... خوبان

نسبت دهند و گل گلزار روی که ... لبان ... کنند

نه سرو یکه ازین درخت او ننگ زیب بچوب نا تراشیده

نامیده زبان بیچاره سخنوران رنگار کشاده ونه گلیکه از سیب

خزان در بیم افسرده دل بقدوم موسم بهار برنهاد گل گلکده اش

را از نسیم بلبل و آز خوشنوائی بلبلان فش ببینو [illegible] صنعت

صانع حقیقی برهان نتواند بتلون ولطافت رنگ گلهایش

و شماره اصناف ریاحینش عقل تماشائیان نداند اما آفریدگار

## ستایش

بگویم شهره شهر ده چه شهری
ندشکش در دل فردوس بهری

زخاکش جسم آدم شد مخمر
شدش تا رتبه سجده میسر

زند بادش طپانچه بر رخ سنج
[illegible] ماند شادی اندل گنج بر گنج

نکردی عیسی از زایش سبب تر
بنا چیا ده جهان نا فراختی سر

| | | |
|---|---|---|
| اصل شناکی و نه رنگ جانفزا یش<br>صفت رنگ | | هوا از بس معتدل آبش بنوشتنها |

## باغ و بستان

کرنیش شوریدگان لاله دل از روش چاک گریبان
صفت شوریدگان

می آموزد و چمنش چمنستان رضوان را آتش رشک

میسوزد و خیابانش دیده‌ها ترسیر باید و خیابان خیابان
تکرار خیابان مفید معنی کثرت

دل سیر باید با شطه صبا بهر جنبت عروسانش شانه و تاب

انداخته و بهار دلفریب لشگفانیدن شگوفه‌های سر بسته‌اش

روز از شب نشناخته تا فرمانش خوبی آزاد است از فرمان بردن
صفت

وی و رعنائیش لطافت شکیب پیش خرد و دلها القربانش

درین گل گنجینه جانفزا برات احیا بمردگان صد ساله بخشیده

ولاله تماشائیان جرعه نوش جام از می ارغوان لبالب

گردن نهیده نرگس طوق‌وار سر بچشم کشیده با دیده‌های

نرگسین دیده غمزه میکند و یاسمن از نفحات بوقلمون مشام

جان آراسته طعنه یاسمن بویان گلبدن سبز خط سنبل خم

از طعنه همه دل نظارگیان باپیچ و تاب سپید بوی بنفشه

بمرغوله مویان بنفشه زلف زبان بیغاره گشاده از صحبت

تشبیه و امیر ضو شعران از حجاب بر آمده تحقیق میتوان

می طپاند و شقایق نقاب از رخ برگرفته لعل نپشان را

میخواهد بیگانه از بو بیگانه گشته جان برنگ می فشاند و ریحان

خط بر خط ریحان کشیده خوشنویسان روزگار را شگرف

کتابتی تعلیم میگرداند پیاده کمر بسته بینبیبت که سوای

بی‌ادب افغانین بستان همیشه بپای قدم نگذارد و صد بر

دستارِ زعفر زیب تارک کرده سرگرم نفاذِ فرمانِ کاکل

بی برگی برهم تفریح درین چمن خرامد تا صد برگ و بار زبن هر

نهال نیاند و نزد همت بمراجعت نگمارد سروش کز لب جو

ایستاده دل میجویدا زا دست از بندِ ج و شنا و شمشادش

کز فرو بسته ستی کجی از ابرو می برد طعنه زن نبا سوز دمی قامت

مستفاد

سهی قدانِ دلربا قمریانِ قلندر مشرب طوق درگردن

صفت قمریان

انداخته بسر سرو نغمهٔ کوکو هم مشرب خود میجویند و عنادل

ذو معنیین

هزار دستان بیک آهنگ هزار داستان سرائیده بلبل

سدره را سرمه در گلو میریزند

| | |
|---|---|
| سوادش تازه فرمای بهارت | ز گلگل انجمه رشک تتارت |
| | مفید کثرت |
| فضایش لاله عشرت آغوش | صبایش با دم عیسی نفس جوش |

خزانِ غمِ نظر فرشش بست محال | بهارش ز رست صد ها در قفالب

تبه ز نزیه عیشش زنده با فغان | ز نالانش ز شادی گل بلبلان

ترانه سنج زینت بلبلانش | چراغ خانه دل ضو مرانش

ز زینت بسکه بست طمد جمیلانق | وجود نقاده آتش احله شناق

## رسمت کرشنا گستران نازک خیال

گاه بفکر تیشه فریکان جمع میز نند و بستی گوهر گوی

معنی بر آورده در سلک نظامی کشند کا بسجن زلف

زلف سخن بتافته دل مدعی بندند و بگفتار شاهد گفتا

بجلوه آورده در انبساط بر وسیکشایند تماطر شد که مهر آب

ز دو یکان حصه نقش سخن دوساز آب نماند و بمجاهد ارکان

دو نقش تمته کلام گردانند تا سه سپارند و اسامی و القاب

بهر معترشان دوانشکار اندیشه چه کند که بدوری درمی یابد و
فکر چه رسد که بنزدیکی بهره مند نیاید از اینجاست که ترتیب
تذکرة العظام هنگام دید و دد خور و ملتوی گردید و دل ره
محامد این دودمان سلطنت که صیت هر یک چون شرذه طرح
سامعه نواز است برگزید مصرعه نشست معظم برای ویت

## اوّل جناب مستطاب
## امیر کبیر
## نواب شمس الامرا بهادر

که ایوان سلطنتش رکنی رکین است و تمدد انجمن جهان

از زمین کمند اندیشه برفعتش چه رسد که آفتاب صحیح است

بدان تابش و ورمایه همتش چه ماند که گوهر از نهان نیسان

گهربارش باد صبا بصد بهار قرابتش که گل تولیت شاه

بهستان زاد و رضوان آرزومند خاک آستانش که از و

سرسبزی فردوسیان کشد نسیم باغنش تا چمنستان

آرزو نوز غنچه خاطر شگفتن در نیابد نسیم حبیب بوش تا با فقا

همت نگهبان دستار سطر نگردد مشکل نیست که ناخن تدبیر

۷۹ نکشاد و آغاز کاری که صواب مجلش نخند

نداده سروران بجلالتش آستان بوسند و ارجمندان

سوگند خورند اجلال بجود نازد که ایوانش را دوست

بر خویش بالد که بنیانش سطر آمد و حجلش عدالت پسندید

که مهتاب شیخ کتانی نگسلد و کف فیاضش شغل کششش از دیده

که هیچ سوال لب آرزومند نیاز از ندادن شوق بقا

اشفاقش مشتاق دیرینه تنگ بیند و قبایح خصایل حسن

اخلاقش از خواطر جهانیان برچیند کرم نفسش اگر نسیم بودے

شمیم گل هنر بدرگاهش که بردی و رحم دلش اگر بهار

نیامدی غنچه آرزوی هنروران کسی بشگفتی که آوردے

کسی پرسانیکه از دور و نزدیک بوسه از آستانش می چینند

همین مرحمتش ناکام برنمیگردند و آرزومندانیکه لبساط نوازے ۸۰

صیت مکرمتش از وطن دور می افتند بیک فیض مکرمتش

بصد کامگاری نزدیک میشوند

## قطعه

| | |
|---|---|
| با نور جبیه کرمک شبتاب وی ماه | با آتش جمال رخش اخگر آفتاب |
| زود م زند طپانچه عدالت بروی فلک | روئیش بدیر فکر نولیسم گر آفتاب |

| | |
|---|---|
| چشم تماشا زده دیدی گر جمال او | از بهار و گاه به بیند در آفتاب |
| آن موی مشک فام و آن روی اخگری | گوئی بزیر سایه عنبر آفتاب |
| حسنش عین ذات و عیر است چون صفات | دارد بجای خود عرض و جوهر آفتاب |
| پروانه سان بشمع جمالش همیشه | شام و سحر که نیست صاحب بال و پر آفتاب |
| بنهند سر به سجده پای او | صد شکر بهر مسند شد افسر آفتاب |
| بستیم جبهه سای ملک | از فخر شود بمهر مشتریش آفتاب |
| آن جبهه که داغ شد از سجده اش | باشد بمهر مشعل و دیشب آفتاب |
| آب و گلش ز چشمه خاور نموده اند | با رای روشنش شده همسر آفتاب |
| عالم فروز باد چو خورشید ... | آمد بروی چو فروغ انور آفتاب |

فروغ دودمان جناب فیضمآب نواب

بشیر الدوله بهادر

۸۱۶

[illegible]

که امیر ابن امیر است و درج صبح کتابه دولت نوشتین کبیر

فروغ آفتاب اقبال جنبش و درخشش ماه آسمان ذره

زمینش مراعی گیتی کواکب و اوتاد امارت

راجع بجانب نواب بشیر الدوله بهادر

شمس جهان فروز آرزوی دل بشام شب حرمان

تایم خطاب شمس الامرا بهادر۱۲

تیره و روزش سپیده صبح نوروز تابشش چون نسیم

راجع بجانب بشیر الدوله بهادر۱۲

بهار باغ دولت و بشارت سید بد و صفت جبلتش تا بشند

راجع بجانب بشیر الدوله بهادر

قدوم بهار خزان از گلستان طبع دور می فگند سخن چشم

متضاد با بهار۱۲

داشته التفات چشمش که سرمایه نقد منظر دارد و چشم

محو محو انوار دربارش که شرمنده فیض خورشید خاوری

چنانکه ماه مستنیر از آفتاب است چشم تیره۱۲

گره و غنچه خاطری که به نسیم ملاطفتش شگفته مهر مهتش

تنگی۱۲

دل برگ بسته و نسیمکه از مهب لطفش وزیده سنگ خندان

بر روی لاله و گل شکسته به کارهای سلطنت چون بادنما

تسبیح واسطه العقد و به فتوای آن نو نوال دیگران تسلیه

وانفاضتش نقد تدبیرش ناخن که عقد مشکل حل کند و

مخائل همتش گلبنی که بنگ حیرت بدید و گلچین نبرد آنرا و

بهم می بالد که چهره شاهدش از دست غازه کشش و

سخن بر خویش می نازد که با مدحش معتبر آمده و جهات شش

طبع گلگونه پیرای عارض انصافش که سخن بیکاره گی

مخمور محبت نگردد و کف دست خورشید جودش که

سواد شب محرومی بیاض روز مناسبت نکرده اند

سامعه نوازی صیت قدر و انیش که سخن رگلشن در وش

ناخواسته بعرصه زبان مبخرام آمده و جشن فسحه ی مساع

بالوادهٔ کامرانیش که تمنای عرض جوهر جلوه بدد یار

منضاد

و دیارش میخواهد و دریا بمثال نوالش نوشتن قصود عقل باشد

صفت دریا بضمیر اول

که به ترکردن لب تشنهٔ غریب بیابان موج نزند و

کف فیاضش اینیان گفتن فتور هوش است که او جز

هنگام موعود بآن روی صدف قطره گهر نکند ذره نوازی

که زافتاب است چه عجب اگر مدحش صبح گستر آفتابی کردد

راجع بجانب بشیر الدوله بهادر

و تمنا باستانه‌ها کاشانه‌اش سجده ریز ارادت گشته

راجع بجانب بشیر الدوله بهادر

چه شگرف اگر بخت متمنی از دوازوسی روبه سعادت آورد

تمنا کننده

## قطعه

| | |
|---|---|
| شهرت و شنیده شمهٔ جستنش و بی نقل | گردش عیش کند بهر کشور آفتاب |
| خواهد بوام عقد ثریا زماه و چرخ | تا بر سرش نثار کند گوهر آفتاب |

| | |
|---|---|
| از شام طره بطلعت لبالب تن شهاب | ای صبح طلعت تو زره گوش تو آفتاب |
| اگر خسته‌ایم مقابل بصد فروغ | از شرم عذار تو کند از خوی تر آفتاب |
| داغ از فروغ ناصیه اختر جبین ماه | آتش زند ز رشک شعله سوزش و آفتاب |
| آب مقابل دست چهره داغ رخ عدو | از آتش خجالت کند مضطر آفتاب |
| باد نسیم کوچه و مند جنون خصال | از آن خاک رهوار برد بر سر آفتاب |
| مژده همایندی و سمند کرد جهان | ابلیس گشت وز کوه زر آفتاب |
| سر بر زمین کشد ز تمرد چو دشمنش | تا بر دوش نهد ترکش خنجر آفتاب |
| بدمهر چشم زخم حسودش نصیب شام | پروین سپند گرد و همه مجمر آفتاب |
| سوی زمین رسد قدمی و با شرف خلد | تا سر بر آسمان رسد و شرف خاور آفتاب |

## دوم جناب معلی القاب
## سالار جنگ نواب مختار الملک بهادر

که همچو او مربی در چار دانگ هفت کشور بوجود نرسیده و نباشد

وی به ربع مسکون دریا اندر کوزه نکشیده منت عیشش که یکی

از خبرش گوش نواخت و شکر زبانیکه بکرمی مداند کی از

بسیارش درساخت زمین دکن بقدمش رشک چمن

و گلزار ای برنان بترکیبش رشک ختن خوبی مملکت که

چنین شد از مهماتش و ترقی سلطنت که عدالتش مسلم آمد

انتظامش در تدبیر مدن از بوسینا که مثل شهر شد همانا

افسانه ایست مختلف و از حسن نظمش که عیشها ساخته میتوانند

براعتبارش اتفاق [illegible] عذر مفسدان بسته که

در رفاه بر روی خلایق کشاده و شوارع و طرق بحثی اند

رهزنان ایمن فرموده که جاده پیمایان دکن از میان زر

ملک بنهاده او قاتش بهر کاری منضبط و حکمش تبر نیشه

رعایا مرتبط قصر رفعتش کنند اندیشه رنیا مجبا بشکوش حلقه کو بنیاد

بیک ناخن صد گره از کار بگشاید بکلیک از آثاری تنها آسان نگردد بیرا

هر کوه تحمل بینکوهش نگردد تجنیس است

تنها تحمل فرماید نادره را بیک اقسام از انداز کف سنگ مانید

تجنیس تام

و دشت پر خار گلزار همیشه بهار گردانید از مرزیکه کاذریو

٦٣ گل پیچید و از کانیکه سنگ نخیزد جوهر گران روز کشید

کثرت کارش در عقل نگنجد و نتایج افکارش میزان بنا نشاند

دیستجد اگر دستخط خاصش از ذیل احکامش بر چینند سر بزر نشاف

سبسوط فراهم آمده از احکامش اگر خلاصه کنند دیوان دیگر

بعد قرنها بانجامش طرح جشن افگنند بکتابی در نزدیک

چون بکار خودش نظر و بموقع مناصب ادانی و اعالی

در جلدوی خیرخواهی ترقی مدارج بار به سخنوران باوازه
قدر دانیش چون عنادله نگل هجوم آوردند و دل از وطن
برانگیخته تجرب بساطش بسر بردند و گار آرزو کردند از بهر
ذی کمالیکه سخن آویزه گوشش گردید بغیر عرض تمنا بصدور
فرمانش خرم طلبید بالفعل باهتمام حدبست ممالک خسروان
زمین چاره اند که از دور و نزدیک مداد کمال تربانند و همتمان
بدیدست انگریزی صلا که در انجا انچه بصرف عمر نیافته اند
حمد چند انش اینجا مایه کامگاری سازند. از وفور معدلت
بجا ر برده از ان سلطنت تنبیه است که خاطری رنجه بستم نگردد
و به فتنه کاران تحذیر که شر فتنه بسر جای نه پذیرد به حسن نصفت
آتش و آب امتزاج خاص بخشیده و خاک و باد التقاب

التیام عام درکشیده با ضمیمهٔ بیهوده کار تهذیب بمرتبه که هر دل

عزیز است و آشتی ن سلامت عقل را فرو نیز آدمیان اگر بجوشش

رسند عجب است که کتابی نود در تهذیب صحبتش تا لیف نمایند

و ثقات حسن خلق اگر بمجلسش زانو نه کنند شگرف که سالها

تا دره در اخلاق گزیده نپردازند گله بجریان خود انده بار
نیا سیده

در بدش ورنه از محاسن اخلاقش نا به مدبران فرگا

۸۵

دست و انعمی بزدمی و شکوه از نارسایی بخت در انجمن آنها شوید

و الا بتفصیل وصافش گله مند اجمال نیامدی آئین همه کنند

نیز تحریر کشیده شد یکی از هزار است و با غنا خجسته محامدش

در اتمام سخن از روی اعتبار

از معطای تیغ تیزش و از کمال شرر | آتش غضب تیغ کف در خم و نیام کل

دسته گل را زند کس عندلیبش [illegible] | بهر تغلیش شاخ گردد ناوک سوفار گل
از نگاه شستن [illegible] چون [illegible] | گاه هیبت چیدن [illegible] ز شاخ خنجر وار گل
همه [illegible] شمیم باد خلقش هر کجا | بسکه بلبل عشق افزود دل از نوک خار گل
زخم [illegible] چو [illegible] رگ جان [illegible] | بی تکلف تیر و از منقار سوفار گل
از وی کاندر سخن مشکل عذارش [illegible] | دیده [illegible] کثرت دیدار گل
بهر زینت چون [illegible] بوستان [illegible] | با دم [illegible] چون ز خزان بیزار گل
خرم از باد خزان خندد چو [illegible] | گر ز عدل [illegible] انظار گل
خنجر ابرو [illegible] آید بخواب گل اگر | خویش [illegible] چون شود بیدار گل
خوبی [illegible] ز فیض [illegible] | سر بسر [illegible] انجا از در و دیوار گل

تا زه باد ا بوستان عمر و جاهش در جهان
شادمان از لطف سنبل تا بود رخسار گل

## سوم عرض مهری

طرح سخن نفکندم ترسیم که چون مضمون سگالان لب و کاکل

بکار باشند و رم ندانند پرداز سخن بهیچ نشاط است بجا اگر

بچنین بیکاری سرگرم چنین کار باشند از شما سنجیدن حد

شناسش و صمت بزبان نه‌نهند که گریبان عذر قصور

ناپذیرفتن نکشند و در وصف شما یانش بتصور خطا

نشد. و ترسم که سخنان در سلک گهرهای دریا کشند

نه چه گر گفتم با اندیشه من است و نه قصر

نگنند اندیشه رفیع و بالایش خون در تن رود با رزو

سخن و نه عرصه مدحتش از تنگنای گلگون فکرت وسیع

٨٧

شبیه عیش شاه دنیا و کمان کشیده ام و هیچو موری پایه

ملخی بدرگاه سلیمان نذر آورده ام افزایش پایه ابهوی

من خواهد بود اگر رتبه یاب پذیرایش گردید و خیره دیده حاسد

پرفن اگر عیبی به بناه مدح جهانبان از سخنم رسید ممدوح

ظهوری ابراهیم عادل از دکن بود و مرا نیز ممدوحی خجسته اثر

همان گلزمین رشک ختن از سالها همچو گوهر شاهوار یکان

طبع سوختن و داشتم کرا آید تا بقربانش فرستم الحمد لله که سخن بیجا

نرفت و بمدحش پایه عالی گرفت چه باشد اگر این خاتمه نگین سلیمانی

نام نامیش گران ارز نماید و بدیده دیده وران جنابا باید معتبر

| | |
|---|---|
| خرامان درین ره قدم بر زبان | قدم بر دم تیغ و خنجر زدن |
| بهنگ ظهوری نه فکرم رسا | اگر این ره سپارم چو باد صبا |

ز ممدوح جستم ولی یمن وجود | فرستم بر روح ظهوری درود
که ره بود دشوار و قاصر قدم | نه رهبر خیالم نه خضر قلم
سپاس قضاگستران قدرآفرین | قدیری قدرت هنرآفرین
که ز اقبال ممدوح فرخنده بخت | سزاوار آرایش تاج و تخت
رشیدم ز روح ظهوری مدد | گذشتم ازین ره چو دریا بمد
زدم گام در بوستان سخن | بهر نخل گشتم چمین و چمن
ز هر برگ کردم نگه تازه | گرفتم ز هر رنگ اندازه
شنیدم ز هر گل شمیمی بشم | رفیق عنادل شدم در نغم
گلی کو به بو بود بلبل فریب | بهنگ از دلم برد صبر و شکیب
ز بلبل نکردم ازان هیچ ذکر | شکستم ببستم ز داماں فکر
قلم دسته کردم پی هر گلی | ربودم شکیب از دل بلبلی

۹۳

به نظم چو گلدسته نیسان نگار
چو بلبل اگر گشت طبع رسا
تباشیر صالح مبرا ز عیب

شد از فیض ... و تر برگ حرف
ز ریح ظهوری شمیم صبا
شگفتم بنزهی ز ساقی غیب

بده جام و گوید بیا ساقیگری
حنی جام اندیشه ز مهری

خدایا ببخشاش حسن قبول
پسندیده اش کن بچشم دقیق

چو حسن در جهانش بگردان اصول
بکن بر زبانها شهرت رفیق

تمام شد

خاتمهٔ طبع ریختهٔ کلک گوهربار و نتیجهٔ فکر

فسون کار جلیل القدر همایون نهاد

رئیس من و سادات الخیرآباد منشی سید [illegible]

سعید الدین صاحب انسپکٹر پولیس ضلع انسداد و [illegible]

کانپور اسعده الله تعالی فی الدنیا والدین

| | |
|---|---|
| سخن نزهت و نتایج نباتست | انجام هر که شد آب حیاتست |

حمدِ ایزد و نعتِ وخشوران وخشور که در پیش زبان

بهجت توامان با سامعه نوازی صیت قدردانی حضرت

نظام دنیا مدار ان دکن آب رفته سخن بجو باز آمد و اقتاب

اندیشهٔ رنگین کردن جواهر گران ارزش صرف نظر کرده

[illegible]

که نوطرز مرصعش جلوه از خامهٔ نثرآرای ترشیز میدهد و سامعه

هیچ‌جا بهم عدول میمنع و لطافت عبارت میخواهد اگر دیده

انصاف نگرند آهنگ ظهوری را رتبه و صفحه رشک خورشید بیش

مبین فصاحت مآنیه حیث حرفش از کان طبع جواهر

پاره توان شمرد که نور دیده می‌بخشد و مضمونش همه فیض از

مبدء فیاض که دلبری از بیانش می‌چشد هر فقره دو افتخار است

و هر مصرعه بر جبینه ابروی یار بر فصاحتش اگر از چشم انصاف

صاف کنند بجای خود باشد و به نگینی عبارتش اگر گل افشانند

حاسد بجای ناخن سینه بخار خراشد سحر هاروت بجاه و

و تسخیر فسونش از ماهی تا باه جستند که کاتب دیوان سرای

خلد گشته سواد نسخه او بر بیاض دیده حور نتیجه فکر

صدر انجمن کمال نثر آرایی نازک خیال ترین بالاسلاف

فی الخیال واذکی مجیده بالاوصاف فی اکناف البلاد والمطرز

من سلاطین بالتولی الموقر بالشرف الغنی واجلی صدر

سلسلة الامجاد المتخلص بالجوهری فی الانشاد

حافظ کلام الله الاکبر منشی محمد جعفر جزاه الله تعالی

بکماله واده نفسه فی حضور الممدوح بالجلاله به حسن سعی

کارپردازان مطبع عزیزی که به علو همت گرامی منو

صدیق الوجدان نهر ینبوع الاحسان مولای حسن تمیز

اعز الاحباء منشی عبد العزیز نفعه الله تعالی فی الدین

والدنیا در شهر کانپور بحکم لوا التولی قیادت تازه پذیرفت و

آوازه خوبیهای که مترک مدت آویزه گوشهای دیده و رات

باینه مطالب ساخت به تقطیع خوب و کاغذ محبوب و بیاض
روشن و سواد بر کش فضای گلشن و خط زیبای عارض
دلدار و متن و حاشیه صفوت نگار در اواخر محرم الحرام
سنه ۱۳۰۴ هجری من هجرة خیر الانام قبای انطباع در برکشید
و مانند دلبر چالاک بر منصه دلبری جلوه گر گردید اگر بمقتضای
سهو حرف یا نقطه خال چهره غلط شده باشد برمجبر استجاب
سیندش نکنند و از آئینه غلط نامه مقابل ساخته حسن صحیحش
از رانی فرمایند که الانسان سیاق السهو و النسیان عذر
صریح است و بخشنده بر گریه معذرت در بزم کریمان قبیح
انه علی کل شئی قدیر و بالاجابة جدیر

| | | |
|---|---|---|
| | قطعه تاریخ طبع | |

| | |
|---|---|
| مکرر چو شد طبع این نثر دلکش | بتاریخ طبعش شد از دل صدائی |
| عطارد بگوشش همی آمد و خوش | بگفتا و هم زد این خضوری |

## تاریخ طبع این کتاب از نتیجهٔ افکار و طبع رسای منشی محمد عزیز علی صاحب متخلص به طالب بلندشهری ظله العالی

| | |
|---|---|
| مرحبا زهی جان نظامی یکتای زمان | گنجه اندر صوت حسن چیلان فصاحتش |
| منشی کامل دبیر محمد حسن | گشته مشهور در همه جهان بیانش |
| اندرین نامه علی گلستان کمال | زد قلم در ملت شد که گلک بیانش |
| گر بود از فیض ثنای شه سکندر جاه | هر طرف فوج سخن کشته گلشن و بیانش |
| میر محبوب علی شاه که بد عرصه وسیع | چون دو [illegible] کرم و جلالش |
| کرد سیر جهان العطا و بشد | تا ابد باد ضیا بجهان اقبالش |
| گفت هاتف ز وصف سیحی کی [illegible] | هر کرا هاتف و الای عرفان باشش |
| | ۱۲۹۲ |

# چمن سخن آفرین بہار معانی رنگین عجم

حسب فرمایش ... منشی محمد قدرت حسین خان ...

در مطبع عزیزی شیخ محمد عبدالعزیز تاجر کتب

سرمایهٔ اعجاز یعنی نظم رنگین فصاحت و مسائل تحفه

خامهٔ جادو نگار مجمع سرکار ذوی الفیض فیضه مع ابیل القدر

والاشان مولوی حافظ سید اولاد حسین خان

رئیس با وقار جعلها الله تعالی افاضته الی یوم التناد

ز حسن و اسلوب آن تحقیق یکدیگر راست سخن گرد و شد و شده

و نشر پذیرنده گردون مرده بسم طهوری آورد الحمد لله تعالی

نواله و الصلوة علی رسوله و آله و اصحابه المتأدبین بادابه

## میتوان دانست

پسندیده آمدن نغمهٔ گل بحث قوت شنیدن است ...

بلکی هیچ بیش نیست که معلوم میتواند شد. بنگاه دیدن

همچنین ترانهٔ بلبل اگر گوش شنیدا همه جا نغمه است و نه

مانند عمر بو صیب ملک بوده ولیکن طمطوسی چه داشت که نظم و
نثرش یادگار ماند و زمحمود را چه خیست که نامش کسی
بر زبان نراند. وصف تصویر است که او گفته و هم این مانند

گوید به سبک تجاهل سفته

من اوله

اگر بلبل نشد آواز بشنو     ور ندارد آواز اپه را بشنو

چه واژه نخست اول و دوال صعود ای تنبه یعنی تحریر بار ایست
که او لقصویر و نقوش مصوران میکشند چنانچه بتصویر
بلبل بجای نشانیش خطوط سازند خلاصه معنی بیت چنین
خواهد بود تو شاه و در تصویر و مثالی و در اگر صورت
بلبل نشد جان بکالبدش و دمد چنانکه آواز ان بشنو

در مصرعهٔ ثانی ازین دستگاه که تصور از تصور غنچه تمیز نگردد
و گذشته نزاکت خیال را مرتبهٔ اغراق رسانیده سیفر باید جست
آواز را که نیابودن جسم در رویش ناممکن است پرواز دهد ای
برکشد خبر مبالغهٔ خشک که تصویر تجسیم عقل نه پذیرد و گر باقی
تند چیست و واسطهٔ تپش دل اندران عشو کیست اگر
گویند مبالغه را از حد گذرانیده همچو اکذب اکثر احسن میباشد
و خیالی که این نزاکت عاری بود بستد اکره درنیاید

## من احسنه

اگر خنجر کشد از نوک خامه بخون جوهر زند بر عرض نامه

معنی بیت بدیعی ست

با بیضاحش پرده ختن منع آفتاب بانگشت ساختن اگر

دیده از انصاف ندزدند همه مستوفیست که درین مجمع

مختصر چه اعجاز مطول نیست که هیچ یک نقطه بیجا نیست و اگر

گوید دریا بکوزه شود و مصداقش مثنای گفتاری لفظش

کار ابرو کند با جگر و بلطف معنیش همه دل ربایند چون جلوه

نگر همین که ابراهیم عادل شاه او را قدر افزود و این را

قدر دان شد و غرض معلوم شد و سخن بقدر افزود و این نامه

دیباچه است از هر که بپسندد عالمش آب داند و آنکه از

ناسازگاری بخت رتبه تقرب نیابد هیچکس از نام و نشان نشناسد

## مصرعی راست

تا نپسندید نگاهش خرد    گرچه چنین مست نشد شاهد

شب که آماده خواب بود تیغ قلم صاحبش شکست دماغ

سخنوری یعنی

# نثر ظهوری

چون دولت بیدار مطالع درآمد مضمون دستخط عالیش که دیدم

دیگر نفهمیدم و به دیده بوسیدم شوق در دل کوفت که دیده بجای

سیلاب فسونش ببین و دل مشتاق جمال پری رخالش بفریب

دیده‌ور شد و دیده‌ور شد و دل الا بحکم قربانش کن و بیدار نشین ندیم حیرتش

گشتم و در پیش دل آهسته پروانه پر گرد شمع رازی بود با نیاز

مرتبه به گشاد مشت دری پیکری بود و مرتبه بر گرفته که دید

به جمال پرشتاب شش الله الله فسون پروازی الفاظش که با بیان

و رانده تسخیرش دو پیک دلربای حسن لیلی معنیش که مجنون

و لهایت زلف رنگینش نزاکت نقطه‌اش مشتمل و جادو چشم

به ترکیبش معتدل چشم و ابرو همی شاید همه نقش معنوی اوست

و خط و دواوین را مانند عزیز اعتماد . و مضمون او به کجا رنگ پرو

عبارت مستطاب برجسته ناله و گل شکسته و دیگر طلب تجانیه

آسمه کیشید و خال گل ... و سید ...

... لفظ احتجاب ... و دل ...

... است که ... کتب ...

[illegible]

واعتاب غیرتفرمش بالتزام حسن معنی عق بهر عبارت

ضم کردن چیزیکه بودن لازم نباشد

که صبح را لازم گرفته شام غریبان بر قربان از وش بسر رفته

وبهر فقره که تمنا بار صبا آورده چراغ هدایت بر روی گریبان

آوردن لفظیکه دلالت بر قافیه کند در بعضی ...

ترو من برکرده حسن تعلیل اوست دودی که در دل لاله گره

اثبات وصفی جهت چیزی از رعایت ثبوت آن صفت ...

شود از او مین باشد وبهم رجوع او عمیکه از شاهد بعزیز رسید

برگشتن متکلم از کلامیکه اول گفته و تصحیح گفتن ...

سینه بجفا خراشید تف ونشتر تشبیح از زلف برده دل بروز

می نشاند وبروز بازار مبالغه صورت محال از آئینه امکان

تجاوز از حد اعتدال بحدیکه ثبوت آن مستبعد یا محال باشد ۱۲

جلوه گر میگرداند سیاق اعداد برتلی نگهداشته که یکی بر دیگری

رعایت عدد از ادنی مرتبه اعلی یا بر عکس آن ۱۲

سبق نبرد وتنسیق صفات بپسندیده راهی کرده که نسق

یاد کردن چیزی بصفات مختلف متواتر و متوالی باستقلال خواه باعتبار ۱۲

انشا از دست نرود وازمدح موجه بتوجیهات معجزه میدارش

پرداختند وآئینه پیش نفس گذاشتن تو گوئی از عجبش

مطلع ساختند گیسویش نیز داری اشاره بحدیث مجنون

چشم لیلی میکند التفات چشم غمزه بر اعتراض کلام قبل تمام

میزند تضاد و تبر گیسویش سر زلف اتفاق و کلکش از براعت استهلال

کشف استار و انطباق اگر از عطف دو تضمین او شرح دو سجع

جان من و وجه جنیک که لبید داند و الا ایداعش صنعتی

کار در هم تتبعات عالم بدیع گشته باید خیالش همه تشبیه بست

و لفظ باشتراک حقیقت و مجاز

که دل ناگهان سیر باید و مبادا وله المرسلین آتش شب قدر

بعث بتافته چهره بروز بدیع آید از نیاغامه اش

هرچه دیدم سحری یافتم حلال دو نظم و نثرش ابجد

صنعت

که بردم همه بحر بارستم از کت خیال انصاف توان کرد و زین

زمانه نیست که بالا برآید و نسبت نشنید و لو که منتبه باشد

واستیان نگزینید حرف‌شناسانیکه لیاقت تلمذ نمیدارند می‌بینم

درین روزگار بجای استاد گرم سکینند و از ادونی وزن طبع

ای بجای استاد می نشینند ۱۲

بیچاره و بر اساتذه اعلی میخزند مرا و راست که کلامش هرجا

جمع استاد ۱۲ — تضاد با ادنی ۱۲

داد اعجاز داد و تنگ شکر حلاوت در دهان حنظل نهاد

مستفید معنی کثرت ۱۲

هرچه گفت نثرش را تقریظ خواندم و بحفظ آدابش از صنع

زمانه حسد برده عجب ماندم ورنه همچو خیال نازک صفیر گنجشک

گفتار زیر مهری ۱۲

بدبستان عندلیب نمیتواند کرد و با او بدین پایه که خود را

راجع بجانب ظهوری ۱۲

نشست عقل عادل بزنگی نتواند پسندید کلامش چه رنگ

لطف بسامعه بخشید که این نمی بخشد و معنیش چه غازه بروی

اعجاز کشید که این نمیکشد اگر گویند او را قدر روانی نبود

راجع بجانب ظهوری ۱۲

ابراهیم عادل شاه که از گنج خفا براورده به

جهانش ظهوری و دو آیین او یا نوالی

سید محبوب علی بادشاه است

که باب روای پر روی آرزو توانگر گشاد و عروج پایه او را

نواب شاه نواز خان معتمد شد. آیین ... امیر

کبیر نواب شمس الامرا بجا و رکه بیچوی دو صد تا

بر جنابش سپهر ساید تاب و تاج افزایش پایه قدر

اورا ملک الکلام ذریعه سبیت آمد این سپه سالار جنگ

نواب مختار الملک بجا و رکه تا صد اوصد هزار زر و سگاه

برات ارمان یابند قدردان والا تمکین تبرجه لی می جم جهه مرا ... ست

هم پهلویش می بینیم و آنچه تغزل لیط مرتبه اش محبت انگیز

بگج میروم هر کا بی را وقتی ست اگر با فضل او بود فعلا بنا

از امید آینده مایوس نتواند گردید و هر مختتی را اجری

اگر نگاه ما سوال دست ندهد بجا یاس نشاید بخسپید

نیست که شب چون شمع گداخت و بروزش نور آفتاب

ضیا در دیده بخشید کو پروانه که وزد در کشمکش انتظار بسر برد

نوازی

و شبش غازه بر رخسار ارمان نکشید بگیان وانم از سامعه

بیتش اگر رتبه یابد ملاحظه اش شد همه خونابه بیت

افزایی

سنگ لعل بدخشان خواهد بر آمد و اگر همت شاهانه مقدر

وادخوت پالائی متب دل فرمود بیچاره نبوال ممدوح

ظهوری خواهد زد و تم جوشش اگر صدف آرزو است کف

بیستش نیسان بحر فشان و معنی بلیغش اگر جوهر اکان است

نظرش آفتاب بدخشان خدایا زود باشد که شب آرزو

۱۳

ز مصر معنی را سپیده سحر بود و روزگار از قدر وافی

محمد و چنین والا تمکین بستن آب به روی آمده

## ابراهیم عادل

مژده ورود — قطعه — تهنیت مقدم آنین

## قطعه تاریخ

هر شه شعر فصاحت لسان | یا به بستان فصاحت جنت نورس

گفت تاریخ وحی والا و حسن | وه الشکد و اندر پارس

سنه ۱۲۹۱ هجری

ایچ بن علی مشرف

تقریظ دلپسند نتیجه خامه اعجاز نگار منشی

# حسن عطا شوق میں قصبہ سندیلہ

## مدظلہ اللہ الذی خلق التحت و الفوق

### بجواہر جوش آب درخشان سخن

ثنای بارگاہ خلاق معانی باید کہ بہ سلسل شدہ سلسلہ

(نسخہ دیگر بجای معانی)

نورتراویدہ خامۂ قدرت اوست ولآلی شاداب کلام

(جمع نو و معنی بود رسیدہ ۱۴)

باعث نظارہ اثیار نعت حضرت نکتہ وری شاید کہ

نطفہ حلاوت آگین ہدایت و شناعت چکیدہ کلک

رفعت او ابعہ شوق زدہ میدہ حیات شدہ جان نوامید

نغمۂ شیرین نوا و ساختہ خموش شنوا را آہنگ ہنگام

گرم بازی جنگانہ شاہدان سخن تازہ ادای است و

ایدون وقت گرمی جلسهٔ شعله بیانان است ز شور آتش

یعنی اکنون

دلربائی پریرخان الفاظ بکرشمه‌های محبوب نجابت پوشیده

خاطر نکته وران جلوه فروش نگاه تماشائیان اند و سحر و شان

نما

معنی بصد غنج و دلال دلبری زده نقاب و انداش تصویر

رشته و تار

نظر دلربا پسند نظارگیان بگلکلمان استعارات پیشگیری

تماشا آماده دلبری و دلربائی و حجاب و نگهبان تشبیهات تیغ بی

عشوه نمی و نفری به گرد ادای شمه نمائی رونق نمود کی

دل ذل کجا است که نزش نظارت نظر دیده وران فتنها

یعنی بیقین — جمع جانب نظور

دیدوران تحمل و آتش تقریر آتش زیبا است که سر دیده نیش

داد و ضمیری داده چراغ ضیای سحر کلامی جامی با تمیز

با وجه حسرت گشته داد ایاد پرتیه کلام باعث نظام نظامی

باشکِ رشکِ حسد نشسته یا رب لیست سخنوری سحربیان
که غلغلهٔ جادوکلامیش ضبجدنانِ اسلاف را خارِ حسرت
بپهلو شکسته و شهرهٔ نظم و نثرش رو سکلامانِ باستق را
شرر در جگر ریخته توسنِ خرامیِ طاوسِ نگارینِ تمثال
خامه‌اش خرامِ نازِ از بادِ تندرو کهسار داده و خسروِ شیرین
سخنش طعنِ بیمائیِ بر آتش زبانانِ ایران دیار داده -

همانا این نوایِ جگرسوزِ عراقیانِ از خاکِ پاکِ

خیرآباد است

واین صدای دلکش حجازیان از گلزمینِ همان مینو آباد
عشاق نشان خوش آهنگ بنالش حسنِ چنین
دلبری مستانه ادا سر سبز ممتاز و نشید سرایان معنی پرور

به جلوه نمائی ناز همچو پری ادای سر بسجود نیاز نظاره گری

باید و نظری برگشاید که آیین گلهای رعنا را که مشاطگی با

بهار چشمک زن نگاه تفرجیان اند سیر نسیده و آیین خوش زادان

را که تا پرانش هر صفت کرسی نشین کارگاه نگارین اند خوب تماشا

کنند لب عیسوی رنگ کار که بخوانند و زبان اعجاز شعله که بزبان

رانند گرم بیانی آتش زبانان صفاهان زمین همکلامی این

زبان سرد اشت و شعله فشانی کلام پاسبان بابین آتشکده

نو طرز مرصع بر و عطر گلیست که از صنایعی اند یو حقیقی

به سفالینه جام خاطری بر رسیده و سر جوش باده ایست

که از خمخانهٔ خلاق سخن صحبون خام ضمیری و رسیده ریحان

زار بیست از فیض ابر آذری حسنی ستره شرر جهرمی

از ترشح خامهٔ فیضان بار طرح کش صورتخانهٔ معانی صورت
نویس پریخانهٔ سخندانی تاجدار اقلیم سخنوری اریکه نشین
قلمرو نکته پروری خدای مملکت وسعت آبادِ سخن ناظم و الملک
این فن عنقای بلند پرواز قاف فصاحت شهباز تیز پر
نخچیرگاه بلاغت نادر کلاهانِ روزگار اسفر فقیر مرادم
منشی محمد جعفر افاض الله فیضه کلامه فی الآفاق البحر
۱۲۹۳ هجری
والبر تعالی شانه که خیالاتِ نازک کش کارِ نازک خیالی بر
خیالی تنگ کرده و فکرِ والاش افکار آسمان سیر فکری
بشیشه و سنگ فیض کلامش شرارِ حسرت بگریبان فیض
افگنده و عطای نظمش ضمیر ضمیری را بقعر ندامت افگنده
[illegible]
نثر اعلایش از علو پایگی همسنگی نثر عقد ثریا بالانشین

و نظم جان فزایش از گران سنگی همچو تلگی نظم
بنات النعش آسمان تمکین آفتاب پروازیش جاده کلاهان
پشمینه از رنگ پرو شکسته و نثر طرازیش سحر بیانان
سابع را به کاسه قماشی تخته پسره شکسته
کجا چشمی بینا که
از چمنستان الفاظ سه نثرش گلهای روی بهشت معنی پر چیند
دکو نظری آشنا که
از عواطفی انهار جوادیش گوهرهای سیراب شعار و دامن بند
زهی سرمه صفاهانی که
روشن ساز دیده کو سواد ست و تجلی چشمه نابینای نادار
جلاء دهنده ا
ریاضی ست به نگاهای

بوقلمون معانی از سردمهری خزان مامون دارد و
بوستانی ست که گوناگون فواکه نکات از صدمات حوادث
بی قدری مصون حالا باش ای خامه هرزه نگار و دواتی
آمده سیه کار ندانی که راهی است سخت گذار قدم بجادهٔ
سلامت نهی و آرزو سرودنی از دعا بسرا

الهی تا ششگانه دماغ

از تشتت عطریات معطر ست و مثلثات فلک را نظر
تثلیث امور هفت کشور آئین سه شهری فراغ
و فروغ بخش دل و چشم تماشائیان باد بالنون والصاد

تمام شد

سرمایہ ترکیب یعنی تقریظ و تعریب نتیجہ

فکرِ صواب نشان جناب منشی محمد

قدرت حسین خان امین با وقار خیرآبادی

فاز کلامہ کالشمس فی البلاد

ستایم بانی و عطا پاش خطا بخش کہ بحر مست زمین قدم
سبا و آزار رسیدن ۱۲ — تفضل و احسان

و آسمان خرش صلوات اللہ علیہ وسلم نوع انسان
خرش و بخشش یعنی عطا و ستاد ۱۲

را بر اصناف مخلوقات اشرف و اکرم فرمود و بخطاب

لقد کرمنا بر نواختہ از عطای قوت ناطقہ السنہ را

مقالید مخازن جواہر کلام آبدار معنی نمود و تیسراتکمہ را ان
جمع مقلد یعنی کلید ۱۲

جاو مثال کہ درین انجمن زلف سخن تا ب کمال تا فتند
صنعت شکستہ ۱۲

و معنی عذاران نازک خیال درین بزم کہن ملتزم بے حجابی فتند

ندانند که قدرتش جواهر کمالات بر ذوات شان مختص گرچه عنید
و بزعم نحوای نص کراسه الله فضل بدان اختصاص دہے
حصه قدرتش ہم تافتند که خوان انعام سبید فیضش علی العموم رسیدند
ندادت آیان سخن شیرین خبر تقسیم چند بودند و سخن سنجان پیشینه
چیست که در آئینه کلام صورت معنی نه نمودند بیشه براین
نسید صواب فکر نازک خیالی عمد نقی نسب جادو مقالی
والا حسب عزیز الوجودی جالون نهاد رمیسی از اجله و سیار
خیرآباد زمصر مے متخلص بجهان نامور حافظ
قرالی منشی محمد جعفر اثر کلامه فی القلوب کالنسیم
فی الازهار عند الهبوب که درین دور آخر به تصنیف ستہ نثر
بیکدل اسه نقش حیرت کشید و به قالب سخن که از قرنها۔

یابی روان بو و جان در میدمیده بر فقره اش هنگام مطالع

آن کند که تحفهٔ ابتدا و باو دهن متعلم و مضمونش کام فهمیدن

مدرکه فیضی بخشد که ناطقه با متکلم همآغوش تا بجز لیست از علم و هنر

و بکران قلم مضامین معنی آرای دیده و دران بهوش شوند

نظری اشنا تا در سفاین الفاظش چه دریا های معنی نهان

(جمع سفینه بمعنی کشتی)

اند و از موجه سطرش چها جداول سلامت عیان شدنی

(جمع جدول ۱۲)

گلشن بهاری که خار بش بچشم حاسد و گلشن طراوت

بخش دیده واقف مژده ای عندلیب نوایان خسته به نسبید

(نیک دریابیده ۱۲)

نوای معدلت تا به فیض شمیم اندیشهٔ زهری چه کلمهای

بحزان درین چمن شگفتند و برگهای الفاظش چه غنچهای

معانی عجیب و نهفتند غوصان بحر کلام البلاغت حلش و هن

هر که پر از گهر و تماشائیان گلستان سخن را از و سرمایهٔ نور

و فطرت زبان با آنچه که باستعارهٔ ناطقه منت عالم کشد

و قلم و بیان توصیفش جز کلهٔ قصور هیچ نسنجد و گلگون

قلم گرفتم که تا زیبک باد صبا را دو صد فرسنگ متعاقب

گذارد. دیگر به عرصهٔ تحریر حقش هم در افگند آنچه شلیت و باغ

سخنوری در خند و آورد تا تاریخش به دو سطر نثر زهی

۱۳۱۲ھ

و نانبد سکه نوطرز پسندیده ناقدان سخن جهان ملند

و تقریظم گران از مبالغه مدیحه خردمند باد

## تقریظ نوطرز مرصع از جناب افکار سخن

## نواز اعجاز مرقع جناب منشی انوار حسین

# صاحب تسلیم فائز علی العالمین کلامہ کا اعجاز الکلیم

شمع بزم سخن شگوفۂ باغ فن ثمیرسپہر انشاگوہر بحر املا
ستائش و نیائش حکیمی ست کہ لفظ و معنی آفریدو ما را
کہ از مضغۂ گوشت بیش نیستم شرف گویائی بخشید منعم
کارساز ست گنہگار نواز ست در عیان نہان ست و در
نہان عیان بی نشانی نشان اوست لامکان مکان اوبی
بی گوش و چشم سمیع و بصیرست علام و قدیر و قوی
و قدیرست خالق صباح و رواح ست خود ممدوح خود
مداح ہر وصف کہ مرا ہم از ان برترست ہمانا صفت

ذاتِ والا صفاتِ شهنشاه اکبر

## جلّ جلاله و عمّ نواله

مبارک سخن سرائی لطف زبان آرائی نعت محمد مصطفی است

که شفیع ما و شماست و نمِ آب و گِلِ حضرت آدم است

بلکه سبب ایجاد هر دو عالم بهتر تمام اعلی و بالاست که

ستوده زبان کبریا است آن کیست که در مدحش نامه سنجیده

و مجموعه ثنائی استعداد خویش ترتیب نماید تحفه بستن درود

فغان از خواهش است بجز آنکه همین نشان طاعت است

صلی الله علیه وسلم زمن و تمامی امم —

## پایه گذار و مایه گفتار

منقبت آل احمد مصطفی تا او الیتی و شوار نور دیده جو ملک الله

و جگر پارهٔ رسول صحابهٔ شما کرانند معصوم انند مظلوم هر که از محبت حسنین وتافت و گوید عداوت رسول از شتافت رضی الله عنهم

## ابتدای کلام و پایداری نام یعنی عبارت

شیرینی استعارت تحمید اصحاب کبار ست که پایه های ایوان شریعت محمدی را چهار دیوار اول ابوبکر که پایه چهارست و دشمنش با خبر دوم عمر که ازو بازوی اسلام قوت گرفت و آغاز دین تیدین شایستگی نظام انجام خبر یست دوام او علی سیوم عثمان صاحب عفاف جامع قرآن کاشف اسرار دین و ایمان چهارم علی که حیدر قرة الدین قبلهٔ اصل اولیا

# تمهید

اما بعد شنیدن و دیدن را مژده باد که درین عهدی که سیر قیم
است و طایر معنی چون عنقا گمنام و بازار سخن سست و در
هبوط تیر فتن بوستان کم و گرد راه خارستان بیست و خارستان
باج خواه از بهارستان و دم گرم آتش زبانی سرد است سها
تا علاج این درد است سخن شیرین انقطعیست بخواب دیده
مضمون نمکین طاریست از قفس پریده تیغ زنگار خورده در
نیام زبان مغزوا رو رهان است تو گوئی که این هنگامه خیز بی
کوتاهی توجه سخنوران است اگر از حسرت آباد سینه سخنوری
آنکه به بغتان بر خیزد و نتواند که بدگردی هوا آب و زیر جامه خوابش

نریزد و گوهر گرانمایهٔ سخن را کسی بهیچی خریدار نیست بلکه
و نقش معنی مفت خر هم و خریدار نیست اگر بحکم شوق
بیقرار نور مژگان گسل معنی از ظلمت کدهٔ الفاظ بر جهد
حاسد بدبین چشم خود را بازد که خفاش وار آن آشیانه نهد
هر جا که حرف جوهر وار شوخی موج گوهر ریزد از پیچ و لم
هر حرف غول حرف گیر برخیزد و هزار تراش تراش
اعتراض بر تراش می باشد شور بی نمک کور باطنان
و کور فهمان گوش می خراشد هر گاه در شهرستان سخن تیز
والا جاهی حاصل و در قلمرو قلم شوکت شاهی رنجیده
کلک سحر پردازش چکیده و خامهٔ اعجاز طرازش آشفته
ستم و تیغ کشیدهٔ ظلم ناسپاسان است پس سر شده

تلبستن و وهم نا آمده بستن ستودگی شان است بیرونی و
زبان را تا لبها دراز کرده که باز مانند سگِ دیوانه و رنجها
توان آورد ولی شعران پوست و چرم دریدن را متوسگانی
تام می‌بندد و تا توان بنیان سخن باقی را شعر باقی نام می‌نهند
یاران زمانه که بیگانه از معنی بیگانه اند لیکن در این صفت
موصوف به یگانه زمانه چون موی طره سنبل کج گردنی
ساخته اند و به دعوی دیده وری کینه سر برافراخته

## نظیره

مژده فرو سال و سایهٔ عاطفت و اقبال مالک مطیع
و دو اخبار رسید کرده‌ام و بعزتِ شان و شکوه
نشان سوز را بشب و شام را بسحر آورده‌ام در این

عرض مدت باندازهٔ خصوصیت و حشمت بسی از قصیده‌های

تازه گفته‌ام و گوهر نظم سفته بالتخصیص در فن تاریخ‌گویی

طبع معنی‌زای من جمل و شش قاعده ایجاد کرد و این

یزدانی و شب حرف‌شناسان را استعداد شاگردی

نی شستند استادی کرده و درین مقام اقوام اسطو مدعی ا

دوده اخبار و کتب مطبوعه شاهد دعوی آنقدر که به

تقیاس قیاس نسنجد و با و الکه در گنجد نظم و نثر عموماً

و تاریخ خصوصاً در ملاقات ساختم و بشهرت و ناموری

مهربانان چنانکه شایستگی رای باسیت پیدا ختم بکر

امروز ادب‌آموزان من کوس لمن الملک میوازند و

بر آب و نجم سرو سرکش سر تفاخر بلند میسازند و صفحه‌ها

جوهریان دکان می چینند و در انجمن سخن چون چهره
کج می نشینند نیان الف گوشه دستار جاه می شکنند
و مثال کسرهٔ اضافه خار در پای نگاه می شکنند

## رجوع بمدعا

گذشتم از بنیها. و آمدم بر مدعا امروز که یکشنبه و بیست و یکم
محرم الحرام سنت یکهزار و دو صد و نود و دو سن هجری
خیر الانام نگاه تابش بار گفتار و دلبر باز نمود گزارباقر
ظاهری آراسته و باقری باطنی پیراسته ریاض معنی عا
۱۲۹۲
قصهٔ خوش مقالی نو باوهٔ فیض سالی آثار فضل ربانی
۱۲۷۵ ۱۲۸۱ ۱۲۶۳
اوج متانت عبارت آرائی تبار رواو خسرو ربائی نام و
۱۲۴۴ ۱۲۹۶
نشان بلاغت عالی مراتب امامت یعنی کتابی که کتابه
۱۲۳۶ ۱۲۳۱

پیشطاقِ ایوانِ سخن گستری نقشش ریاست و شمسه

قبهٔ کاخِ معنی پروری فهمیدنش بجا مهر فهم و ذره گردش [?] وا

ظهوری و خاقانی ست و هم قربانِ شانش شکوه انوری

و قاآنی ست شوخی طبع معنی رسی و آیینه قلم فلک

نگاری کیست قدم جنبت کرده قلم پیچیده تیشه سحر و بیان

و معجز رقم تاثیرِ عدیم البدیل ناظم قصیده المثیل طبعی طبع

ضمیری تیشه فکری تکر انطیری انظیر [?] عزت خیالی

خیال [?] تحیرت خصالی خصال و [?] رک کالی

کلام [?] نظامی نظام و بنی ذمن بیوف بیانش

قدرمی قد لسانی لسان روشنی بزم سنا ثره نصرت

رزم [?] معره لمعه بیان خطاب مرجع زبان القاب

به چه نویسیم ازان افزودن تر حضرت ز محضری
منشی محمد جعفر که از خاکِ پاکِ خیرآباد است و خیرآباد از
وطنش بخیرآباد و باندازهٔ آشوب ذوق و کیفیتِ شوق
در نظر گرفتم مگر سوادش سرمهٔ مست بود که از هوش رفتم
دل خمیده از هر حرف پهلودار چون قفل ابجد واشد زبان
سرمه آلود هر نقطهٔ دلنشین خیال تکمه دانی گویا به تماشا دیده ور نیست
در هیچ مقامی دیده و دوختن روشنی نام است بشمع سخن
مثل پروانه خود را سوختن وقت آنست که هر شاهد مضمون
دلگشا و هر صفحه صفحهٔ جان اندازم و حکایت ناسختهٔ گفتاری
در هم نشینان نا شده امام تسبیح سرسری بر افرازم صاحب
نظری آید و دو غنچه زار حروف چشم جدا اند و آغوش سخن آن بدرد

گشتمند خاطر آب و تاب رساند شوخی کنایه نازیایه عشوه
مه جبینان رنگینی کلام غازه چهره حسینان نشست
الفاظ ترکانی لحاظ و تاراج ایمان پرده نظارگیان شاه
و بندش مضامین توأمین قفل گنجینه اسرار نکته سنجیش نکات
کشاد و نثرش نثره پایه شعرش شعری نمایه سرا و اشیرین
هر اشاره تمکین طبع جادو فن و رنگ آمیز بکر فکر کرشمه
سنج عشوه انگیز سحر سامری حسن بیان اعجاز عیسوی
و در زبان سر جوشش بهار روضه رضوان رنگینی اشعار فرنا بت
قدرت کردگار لطف گفتار محاذی زمین سخن سپه کولی
پست گردش قلم رفتار کبوتر مست اگر گوئی الفاظش
راسر لاد عرش برین خوانند بجاست و اگر نقاط حروفش

خال عارض مهر و ماه و دانهٔ مزراست خوشهٔ دل را از
و هم نگرمش جلالی و شعر و شاعری را از نفس نفیسش رونقها
و رشتهٔ معنی تازه چندان نزاکت کشید که بر جاسد کا نازک شد
و ندامت کشید تیر پرواز عبارت قربانش برانداز کیتب
بلاگردانش آسایش رنگینی و شگفتگی باطن و ظاهر اوست
چنانکه بهشت خیز برگوشهٔ فضای خاطر اوست می ارزد
که کاتبی طرز عبارت کردن از ادب پرورگانش آموزد
می سزد که آذر بی بر شمع سخنش پروانه وار خود را سوزد اگر
بلموده بودی خیالی تخلص نمودی اگر علی قلیخان عشقباز
با مرگ نه پیوستی از رشک داغ زنده در دل بستی از لفظ
واله رو کشیدی از جبر داغ داغ پسندیدی خامهٔ نکته پرورش

تا آشنای مجلس از پیاله گلشن پرپهار عبارتش مضمون
از ترکیب غساله هر فقره زمینه فقره ذوالفقار است مهر
دشمنان تقبول عوام و در ربط فقرتین تشبیه هم آغوشی
عاشق و معشوق تمام هر مصرعه برجسته و نغز بی فرد مضمون
هر بیت پر رونقی هر مصرع چون یکی الف قلمستان دل
مانوس هر بیت جلوه فرمای بیت الصنم و بیت العروس
چون آب و تاب گوهر معنی روشن سپهر نقط جلوه تیز رنگی
در معنی مانند عشوه محبوب چلیپه سراپا انگیز چشمه دام هر
حرف چشمه دار نامه اوست و مرغ معنی پیچیده
شکاری تیر نی خامه اوست غرور دلربائی فریفته
تشبیهاتش کرشمه رعنائی آشفته استعاراتش تعریف

غزل در راه می‌سرایم نی‌فی را چیستان می‌نمایم

## قطعه

سرایم چه بیهوده وصف غزل     که دانم جدا از لغز چیستان
لغز چون نشنید مقلوب بعض     شود باغ دل جا حسنش بیکمان

هر تصنیف لطیف هست و هر تالیف لطیف کلام او
سحر حلال است و کلمه او هو بکمال گرم گو تیش آتشکده
یارب امروز کرده کیفیت سخنش خرابی بر سر خمخانه‌ها آورد
چرخ به نغمه زان چنگ است همه از بازی فلک است کباب
ممتنع الجواب است چه هست همه انتخاب است هنگامه
شنگرف فامی است کارنامه خجسته نگاری افسون و دلکشا است
نیرنگ بوش به با پیدا از طرز گفتگو است اگر معجزه نیست جادو است

می زیبدم که نسبت کرامات باین نورانی پیکر درست
کنم چرا که صاحب تقسیم و شمّه فرقه عقل عالی غالی ازان
نیم پیچ این ست و خواهش چنین که در ترانه هم این نگار
در سر ایش این ستایش گفتار که هوشم به نگاهی به د
و بلاغی سر آورد گفتار تا بجدی و رانی پدید که رفته رفته
دامن مجشتر گیرد الا درین مقاصد استعداد علم ذلی علمی ابدا خبث
و بجهود نبی و حمار خاطر از وزن انداخت معذور هم
مجبورم حرف مطلب دوتا میکنم و ختم دعا بدعا الهی تا بفقط
عیانست و معنی وران نهان سواد کتاب مد چشم
اولی الابصار باد و مصنف باشتباه مراد و بقوت نکتها
حالت تعلیم سهوانی هم بخیر باد بحرمت النبی و آله الامجاد

# تاریخ طبع

چو این نسخه بخوبی طبع گردید     گرفتم بهر سالش فال تاریخ

عطا گفت در مقصود تسلیم     کتاب فیض آمد سال تاریخ

۱۲۵۳

## تمام شد

# غلطنامه سه نثر ظهوری

| متن | | | | حاشیه | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| صفحه | سطر | غلط | صحیح | سطر | نشان حاشیه | غلط | صحیح |
| ۳ | ۵ | برفت | بفت | ۴ | پکره و | بیژو از تربیت | بیژو از تربیت |
| ۹ | ۵ | آسامش | آشامش | ۶ | صبح | مضروش | ...ش |
| ۱۵ | ۴ | بچه ه | بچه پسنه | ۱۰ | تبسم ۱ | گل کرد | گل کده |
| 〃 | ۵ | لسان | بیان | ۱۵ | بابا نحمر ۱ | غالب بیلینا | غالب بریق |
| ۲۲ | ۵ | نباقه | نهافه | ۱۲ | ازبیک | مسنی | دفی |
| ۲۶ | ۵ | تره شه | نوبت | ۲۲ | رایت | بریخت جگر | نخت جگر |
| ۳۱ | ۱۱ | مستعدانه | مستعدانه | 〃 | | جبیاتی | بعیب |
| ۳۳ | ۵ | خوش سخنیش | خوش تخیشی | ۲۲ | جنو و | جنده بیندان | جنده بوزن تند |
| ۳۴ | ۱ | قالیش | قابش | ۴۲ | شاید | بروزن باقیس | بروزن نا |
| ۳۵ | ۶ | تبرحسه | ننه نم | 〃 | ارشاد | ارباب | نیاب |
| ۳۹ | ۵ | بحاک | بتاک | ۳۰ | ریتیه ۵ | مستعدان | شحدان |

| صفحہ | سطر | غلط | صحیح | صفحہ | تعلیقات | غلط | صحیح |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| متن | | | | حاشیہ | | | |
| ۵۰ | ۵ | پس | بس | ۴۷ | عرش بروں آ | اربابِ شوقت | اربابِ شوق |
| ۵۵ | ۳ | زر رستے | زر رستے | ۴۴ | تا گل | سم | ستم |
| ۵۵ | ۴ | تقدمہ ایجیش | تقدمۃ الجیش | ۴۴ | قالیش | قالیش | قالبش |
| 〃 | ۹ | تحریر | تخریب | ۵۱ | تقدمۃ الجیش | تیقدمۃ الجیش | تقدمۃ الجیش |
| ۵۹ | ۵ | وادس | وادش | ۵۵ | عشقاں | شکلیت | شکایت |
| 〃 | ۶ | جبید | جبہہ | ۶۱ | نوروز | روز | نوروز |
| ۶۱ | ۳ | بساط انورش | انوار بساطش | 〃 | 〃 | وگر باز | دیگر بار |
| 〃 | 〃 | اہلاک تاتجرکات | اسلاک گہر تابہ کاں | ۶۲ | ساط | شاوز | شاو |
| ۶۳ | ۱۱ | از تنویر | از تنور | ۶۷ | معجز عیسیٰ | لیس | لیش |
| ۶۵ | ۲ | نخشات | نخشان | 〃 | جوہر فرد | خیرولانجزی کہ تجزی | جزو لایتجزی کہ یہ تجزی |
| ایضاً | ۱۱ | تحل | تجمل | ۷۱ | لب تو پریم | این آفتاب | یعنی آفتاب |

| متن | | | | حاشیه | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| صفحه | سطر | غلط | صحیح | صفحه | نمبر حاشیه | غلط | صحیح |
| ۶۶ | ۵ | می‌نماید | می نماید | ۶۳ | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| ۶۰ | ۱۰ | برزرش | بدرخش | ۵۵ | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| ۶۳ | ۹ | شکشته | شکسته | ،، | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| ۶۵ | ۱ | [illegible] | [illegible] | ،، | [illegible] | [illegible] | [illegible] |
| ۶۸ | ۱۱ | دریا بپتش | دریا تپش | ۵۵ | ،، | تو نوشت کر | تو نوشت کرد |
| ۶۹ | ۵ | گوهر از | گوهر ریخت از | ،، | گهری | گهره بابخشد | گهره بابخشند |
| ۵۳ | ۳ | [illegible] | [illegible] | ،، | | [illegible] | جنجای |
| ۵۶ | ، | ناوک سوفا | ناوک و سوفار | ، | ،، | بلاف | لاف |
| ،، | ۱ | پیکره | بیکره | ٠ | ٠ | ٠ | ٠ |
| ،، | ،، | ریح خنجر | ریح و خنجر | ٠ | ٠ | ٠ | ٠ |
| ۸۲ | ۶ | دولت بشارات | دولت بشارت | | | تمام شد | |

# غلط نامهٔ تقریظ

| صفحه | سطر | غلط | صحیح | صفحه | سطر | غلط | صحیح |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| ۲ | ۳ | افاضه | افاضت | ۵ | ۳ | گرپه بند | درگره بند |
| ۴ | ۲ | بهیچپک | بهیچیک | ۱۰ | ۹ | تقدسی | تقدسے |
| رر | ۸ | بهیچپکش | بهیچیکش | ۱۴ | ۷ | سرفراشت | سروراست |
| ۴ | ۳ | مطالع | مطالب | ۱۵ | ۲ | وسعت | وسعت |
| رر | ۹ | بهیچپکم | بهیچکم | ۱۴ | ۱۱ | تجلهاے | گرگلهای |
| رر | ۷ | برکزشتم | برگزشتم | ۱۲ | ۱۱ | خیال دین | خیال یکسانی |
| ۹ | ۲ | وسیم | وهم | ۲۲ | ۳ | تافتند | نه فتند |
| رر | ۸ | ازثریا خاتمه | ازبرتا خاتمه | ۱۴ | ۵ | رسید نذر | رسید |
| ۱۱ | ۱ | داوواین را | داو واین را | رر | ۷ | بالتون | تاپوان |
| رر | ۸ | اربان | آرمان | ۲۳ | ۹ | سلامت | سلاست |
| ۱۲ | ۲ | رنجبید | رنجبید | ۱۴ | ۵ | گلشن | [illegible]ش |

| صفحہ | سطر | غلط | صحیح | صفحہ | سطر | غلط | صحیح |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| ۔ | ١٠ | نغمہای | نغمات | ۔ | ١١ | تسلیم | تسلیم |
| ۔ | ١١ | بجیب | بحبیب | | | | |
| ٢٩ | ٢ | لی خواہ | بلی خواہ | | | | |
| ٣١ | ١ | بیرلی دہنی | برمیدہ ہنی | | | | |
| ٣١ | ٩ | رامی بیست | رامی باست | | | | |
| ٣٣ | ١ | چیند | چیستند | | | | |
| ٣٤ | ١ | چہرہ | چیرہ | | | | |
| ٣٤ | ٩ | ناشختہ | ناسختہ | | | | |
| ٣٥ | ١ | گشتند | گشتہ‌اند | | | | |
| ۔ | ۔ | باب | بآب | | | | |
| ۔ | ۔ | تگذملیہ | تاتعملیہ | | | | |
| ٣٩ | ٢ | لزعفان | روغات | | | | |

داخلہ نمبر
فن نمبر ٣ و
کتاب نمبر
HYDERABAD STATE LIBRARY